

Skärgård

Nr 1-2014, årgång 37

Tema: Skärgårdshavet jubilerar

Tidskrift utgiven av Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi (SIÅA) för presentation av aktuell skärgårdsforskning samt diskussion kring frågor som rör skärgården och våra svenska kustbygder.

Webbsida: www.skargard.fi

Ansvarig utgivare: SIÅA

Redaktör: Håkan Eklund,
e-post: hakan eklund@abo.fi

Tfn: +358 (0)50 5672 213,

Fax: +358 (0)2 215 4943.

Postadress: Arken, Fabriksgatan 2G,
20500 ÅBO, Finland.

Tryck: Fram, Vasa

Layout, ombrytning och produktion:
Gosmo Print Ab, Christer Bergman

Tidskriften Skärgård utkommer med 4 temainummer per år.

Årsprenumeration (fortlöpande) kostar 46 € i Finland och 50 € utomlands. Lösnummer 20 €.

Prenumerationer via www.skargard.fi
eller Anita Julin, tfn: (02) 215 4944, e-post:
anita.julin@abo.fi, eller redaktör Eklund.

Ledningsgruppen för SIÅA

Utbildningsplanerare Nina Söderlund,
suppl. vicedirektör Tina Engblom.

Professor Jan-Åke Törnroos,
suppl. kommundirektör John Wrede.

Professor Kjell Andersson,
suppl. intendent Kasper Westerlund.

Docent Mikael von Numers,
suppl. professor Marko Joas.

Koordinator Katja Bonnevier,
suppl. utvecklingschef Gunilla Granberg.

Byaombud Pia Prost,
suppl. skärgårdsombudsman Tapio Penttilä.

Studerande Amanda Enberg,
suppl. vuxenstud. Charlotte von Haartman.

© 2014 Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi

ISSN 0356-9381

Pärmen: Silvertärna
© Håkan Eklund.

Om förvaltningen av vårt natur- och kulturarv

Skärgårdshavets nationalpark fyllde 30 år i fjol och Skärgårdshavets biosfärområde fyller 20 i år. Båda har firats med pompa och ståt. Nationalparken på finska i Åbo, biosfärområdet på svenska vid vägs ände i Korpoström ute i Åbolands skärgård. I sig en markering.

Under Katja Bonneviers ledning har skärgårdsborna tagit till sig biosfärområdets verksamhet med en öppen famn, publika träffar drar fulla hus och projekt- och kursengagemangen är många och omfattande. Biosfärområdets kärna utgörs av Skärgårdshavets nationalpark; bådas tillkomsthistoria presenteras i detta nummer.

IBLAND SLÅS MAN AV följande: Varför skall det alltid vara så svårt att värna om vårt natur- och kulturarv som borde tillhöra oss alla, framförallt kommande generationer? Varför möts alltid fredningsförslag av misstänksamhet och egoism? Uttalanden som "detta är vårt, hit skall ingen komma och ha någon åsikt!" är vardag.

Däremot tycks det vara betydligt enklare och smidigare att exploatera naturresurser, också sådana åtgärder som gör att vissa områdens naturvärden för alltid är förlorade.

Svaret är förstås lika klart. Det handlar kontroll, makt, äganderätt och pengar. Mark är en produktionsresurs, en handelsvara, pengar, känslor, traditioner.

ATT MARKEN ursprungligen ingått i allas vårt gemensamma naturarv tänker få markägare på. Alla som inte längre har tillgång till fria stränder i våra kust- och skärgårdsbygder, dvs majoriteten av befolkningen, känner sig ibland lurade av "utvecklingen".

Bland annat därför behöver vi statligt ägda nationalparker, förutom den rena naturarvsförvaltningen av flora och fauna. Också en sådan förvaltning genererar pengar; de regioner som har uppskattade nationalparker, världsarvs- och biosfärområden i sin närhet kan skatta sig lyckliga. De har en resurs och tillgång som har framtiden för sig, som många ännu inte för-

stått. I Finland har vi ännu inte lärt oss att göra pengar på den unika natur som vi de facto har; t o m i delar av Afrika klarar man den saken bättre.

FÖRSTÅS är det pengar och ägande som gör allt komplicerat. Nämn ordet naturskydd, som blivit ett politiskt förorenat ord, och allt stannar upp. Det som ordet borde avse är en klok och långsiktig förvaltning av allas vårt gemensamma arv. Nämn ordet fredning och olika typer av destruktiva åtgärder far som en löpeld genom bygderna med allehanda exploatering som följd. Och populismen frodas. Politik, ekonomi, okunskap om vårt naturarv kombinerat med långsam byråkrati fungerar sällan i harmoni.

Att köpa mark som skall styckas ut från privatägda hemman, som tillhört samma släkt i generationer, för att sen komma allmänheten till godo, är känsliga saker. Det tog fyra decennier att etablera Skärgårdshavets nationalpark, under den tiden hann initiativtagarna dö.

Läs Bengt Backmans artiklar om piruetterna kring etableringen av parken och biosfärområdet och man kan fråga sig: Måste det alltid vara så svårt att komma överens om sådant som borde var självklarheter, något att vara stolt över?

ÄNDÅ handlar det bara om spridda, splittrade och begränsade markområden i en vidsträckt arkipelag, dvs små fredade pusselbitar inom ett stort samarbetsområde bestående av privata marker. Resten har fyllts och fylls med fritidshus, med tillträde för få.

Till en betydande del har parketableringen möjliggjorts av vidsynta och kloka skärgårdsbor som hellre sålt delar av sitt markinnehav till parken, för att undgå exploatering till privat fritidsboende för "rika stadsbor". De har tagit sitt ansvar för det naturarv de förvaltat och gjort en kulturgärning som både nulevande och efterföljande generationer kan glädja sig åt. Något som vi alla har orsak att lyfta på hatten för! Redan nu besöks nationalparken av närmare 60 000 besökare per år, trots att mycket ännu är outvecklat inom skärgårdens turismnäring.

ATT BLICKA tillbaka och reflektera över det jungfruliga land som höjde sig ur havet ca 4500 f Kr har sina poänger. Skärgårdshavet består nu av 41 000 öar, holmar och skär varav ca 8400 hittas inom samarbetsområdet för Skärgårdshavets nationalpark.

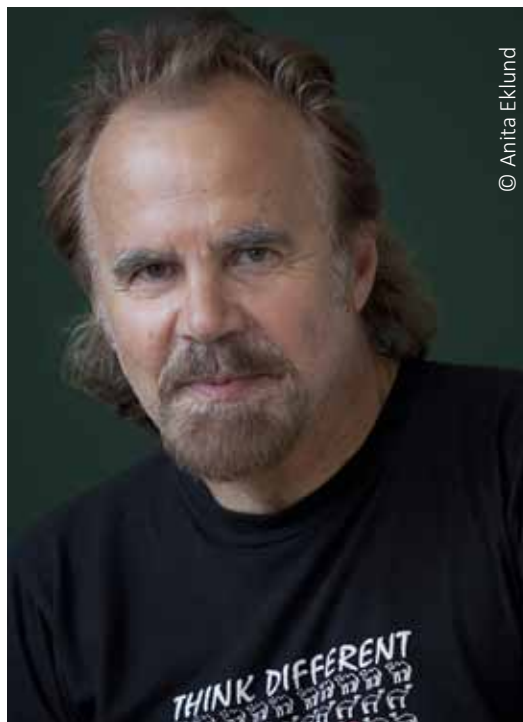
Detta är landet vi ärvde från en smältande inlandsis. Att sedan varje hektar mark i Finland under seklernas gång koloniserats, privatiserats eller tagits av "kronan/staten" betyder inte att dagens markägare, vem de än är, har rätt att fly undan sitt ansvar för detta gemensamma nationalarv, inkluderande den flora och fauna som följt med ägandet.

Trots alla försök till skyddsåtgärder och alla de smulor till skyddad mark som etablerats runt om i landet, står och faller landets naturarv med hur markägarna utnyttjar/förvaltar sina marker. Hur många förstår att det är så? Den areal som är undantagen ekonomisk primärproduktion utgörs ju bara av fragment av landets totalareal och räcker inte till för att värna om naturens mångfald.

EFTERSOM hela Finland utgörs av ett lättexploaterat lågland har i princip varje hektar inlemmats i en produktionskedja som alltmer präglas av industriell verksamhet. Spåren är ibland förödande. Många ursprungsarter i vårt vidsträckta skogsrike kan inte längre överleva i putsade, röjda, gallrade och likåldriga ekonomiskogar som sällan ens tillåts bli gamla innan de igen kalhuggs och hamnar i cellulosakoket. Likadant är det i de jordbruksbygder som en gång röjts från skog eller grävts fram ur våtmarker. Det är inte många arter som kan leva i en odlingsbygd som består av täckdikade monokulturer med stråsädesodling som delvis drivs fram med hjälp av kemikalier. Man behöver inte vara biolog för att förstå konsekvenserna.

DET ÄR DÄRFÖR som vi behöver olika typer av arrangemang för att inte låta den biologiska mångfalden bli helt utarmad. Det är därför vi behöver marker som undantas förödande brukningsformer eller att (odlings)metoderna modifieras med hänsyn till den vilda florans och faunans behov. Ibland handlar det inte ens om kostsamma och oöverkomliga saker, mest handlar det om vilja och attityder – som ofta saboterats av politik.

Sanningen är ju den att naturen inte behöver människan, men att vi däremot är beroende av

© Anita Eklund

natur för vår överlevnad. Sådant borde ju göra oss lite mera ödmjuka och förstående, som tyvärr sällan är fallet.

FINLAND tillhör ett borealt skogsbiom där varje kvadratmeter växtlig mark skulle förvandlas till skog om all mänsklig verksamhet upphörde! Också urbana, asfaltbelagda och bebyggda områden skulle med tiden bli till skog; cirkeln skulle sluta sig. En förnuftig mänsklig verksamhet kan gynna en mångsidig biologisk mångfald, men att klara av den rätta balansen är inte lätt.

Denna problematik är vardag inom Skärgårdshavets nationalpark som till stor del utgörs av gamla kulturmarker med traditionellt skötta ängs- och betesmarker, dvs fodermarker, som formats av betesdjurens mular och klövar och fiskarböndernas liar.

Om hur detta tacklas, kan du läsa om i detta nummer. ♦

Håkan Eklund, redaktör

Skärgårdshavets nationalpark 30 år

- berättelsen om Adam och Eva

TEXT: JOUKO HÖGMANDER

Jag hade glädjen och äran att fungera som Skärgårdshavets nationalparks första parkchef hos Forststyrelsen och vara med och utveckla nationalparken. Nu har jag på denna fest fått chansen att ger er en inblick i nationalparkens historia, utmaningarna med dess utveckling samt drömma lite grann och ge er framtidsvisioner.

Tanken på inrättandet av en nationalpark i Skärgårdshavet är redan över 70 år gammal och parken har nu officiellt existerat i 30 år. Inom den nutida nationalparken och dess samarbetsområde har människornas liv, naturen och havet förändrats otroligt mycket under dessa årtionden.

NÄR TVÅ BOTANIKER, Ole Eklund och Börje Olsoni, lade fram det första förslaget på ett inrättande av en nationalpark 1941 var överbetning det största problemet ur deras synvinkel; boskapen åt upp de fina och sällsynta växter som de skulle ha velat skydda. Det här var på den tiden då boskap betade på praktiskt taget varje ö, havet var kristallklart, det bodde över 1000 personer i ytterskärgårdsbyarna och i varje hushåll fanns minst en ko och ett antal får.

◀ Blommande Adam och Eva på restaurerade marker ute på Jungfruskär. © Mikael von Numers.

Nationalparken 30 år

Ytterskärsgårdsbornas näringar var fiske och boskapsuppfödning.

Då planeringen av nationalparken kom igång på 1970-talet var redan en stor del av byarna och gårdarna avfolkade, folkmängden hade fallit till under hälften av vad den var under åren efter kriget. Då boskapen och betningen tillsammans med människorna minskade till en bråkdel av den tidigare mängden, började de tidigare så vackra öarna med sina traditionella kulturlandskap växa igen med täta bestånd av en, hallon och klibbal. På öarnas stränder hade stadsbornas sommarstugor börjat dyka upp och de innebar människor och livlighet sommartid.

ÄNNU DÅ, på 1970-talet, kunde man naturligtvis inte se i vilken riktning utvecklingen skulle gå: Skulle skärgården bli ett rike av öde som-

marstugor vintertid eller skulle det finnas möjlighet för åretruntboende även i framtiden. Skulle fisket, boskapsuppfödningen, lotsningen, kustforten och kustbevakningsstationerna ännu erbjuda levebröd åt ytterskärsgårdsbefolkningen? I dagens läge, årtionden senare, är nationalparkens utmaningar och möjligheter ännu desamma: bevarandet av den vackra naturen och skärgårdsbornas förutsättningar till uppehälle.

JAG SKALL FÖRST prata lite grann om den unika mångfalden hos naturen i Skärgårdshavets nationalpark. När denna nationalpark mäts med samma verktyg som Finlands andra nationalparker sticker den framför allt ut genom sin exceptionella mångfald: Här har man påträffat kring 400 hotade eller nära hotade arter och av de på europeisk skala värdefulla Natura 2000-naturtyperna återfinns 42 stycken i nationalparken. Detta är naturligtvis bara siffror, men båda dessa tal är högre än hos någon annan nationalpark eller område i Finland. Samtidigt vet vi att hela Skärgårdshavet är en globalt sett unik naturformation med 42 000 öar och skär i ett brackvattenområde utan tidvatten som fryser till de flesta vintrar. Berggrunden och de av den senaste istiden slipade strandhällarna är synliga överallt och därtill skapade glaciären två av Salpausselkäs ökedjor med sina sand- och klapperstensstränder då den drog sig tillbaka för 10 000 år sedan. Motsvarande finns inte någon annanstans på jorden!

MIN VÄN LEIF LINDGREN brukar säga att nationalparken har tre pärlor. Rent bokstavligen menar han säkerligen att bland nationalparkens samarbetsområdes 8300 pärlor - öar och skär - finns det tre mer glänsande än andra. Dessa är Jungfruskär, Jurmo och Örö.

Ni känner alla säkerligen till dessa öar. Jungfruskär är ett av Finlands finaste kulturlandskap, en ö på 120 hektar, där Forststyrelsen ännu upprätthåller den månghundraåriga traditionen med skötsel av lövängar, hagar och strandängar samt betande boskap. Trettio år av målmedveten vård av kulturlandskap har även gett resultat: ölandskapet har förändrats helt och orkidén Adam och Eva har på trettio år ökat från 63 individer till 3200 blommande ex-

▲ Jouko Högmander i talarstolen vid Skärgårdshavets nationalparks 30-årsjubileumsseminarium i Åbo den 9 december 2013. © Håkan Eklund.

emplar. Bara på denna ö påträffas fler hotade arter än vad man hittar i de flesta hela nationalparker i vårt land.

JURMO är då istället helt annorlunda. Den omfattar 280 hektar främst kal gräsmark, rev och stenvallar. Till Jurmos historia hör berättelser om fiskare, säljägare och vrakplundrare. Dessa har vackert sparats av Agneta Andersson i hennes bok "Jurmo by – närmast havet". Motsvarande lokalhistoriska verk har som tur publicerats de senaste åren bland annat från Jungfruskär, Utö, Högsåra och Örö. Jurmo är till sin kulturhistoria och sitt artbestånd en mycket rik ö; den är även en vacker bit av Salpausselkäs randmorän. På Jurmo finns det ännu invånare, till och med två små barn som växer upp på Norrgrannas gård.

DEN TREDJE glänsande pärlan, Örö, är mer hemlighetsfull eftersom den under hundra års tid varit ett slutet kustfort, vilket forskare och

Forststyrelsens anställda först nyligen kunnat bekanta sig med. Till skillnad från de tidigare nämnda öarna växer det ståtlig skog med vida och öppna torrängar i mitten på Örös sandhedar. Öns västra strand är en cirka 3,5 km lång obebyggd sand- och grusstrand, som öppnar sig mot den strandlösa Östersjöns öppna hav i söder. Denna ö på 200 hektar bär på många sällsynta växter, men den är framför allt en av Finlands bästa förekomstplatser för både sällsynta och övriga fjärlar. När vi en gång talar om Skärgårdshavet är även Örö kulturhistoriskt värdefullt: ett fint gammalt fort med stora och små kanoner, kasematter och grottor. På ön finns även ett sextiotal hus. Örös kanoner deltog i slaget om Bengtskär 1941. År 2015 kommer Örö att införlivas i Skärgårdshavets nationalpark i samband med att marinen skär ner sin verksamhet där.

VID SIDAN OM skötsel och bevarande av naturens mångfald, handlar den andra nationalparkssynvinkeln om parkens roll i bevarandet av skärgårdens kulturarv och säkrandet av invånarnas utkomst.

Jag vill återvända till vad som preciserats som syftet med inrättandet av nationalparken i lagen om Skärgårdshavets nationalpark 1 §. Det är samtidigt grunden till varför statsmakten har placerat skattebetalarnas pengar här och vad de förväntar av oss. Målet med Skärgårdshavets nationalpark är definierat som följer:

"För att skydda Skärgårdshavets natur och kultur, för att trygga med dem förknippade traditionella sätt att utnyttja naturen, för att bevara en levande skärgård samt för att främja miljöforskning och allmänt intresse för naturen finns såsom ett särskilt skyddsområde enligt lagen om naturskydd Skärgårdshavets nationalpark. Nationalparken omfattar statens land- och vattenområden inom det på bifogad karta med en röd streckad linje avgränsade området (samarbetsområdet) i kommunerna Dragsfjärd, Houtskär, Korpo och Nagu, med undantag av de områden som är i försvarsmaktens besittning."

I SAMBAND med detta är det bra att minnas en

sådan liten detalj att i samband med riksdagsbehandlingen av syftet med inrättandet och hela lagförslaget 1991 gjordes ett och endast ett tillägg: "för att bevara en levande skärgård". Själv förstår jag att Skärgårdshavets nationalpark även har som uppgift att främja en framtida bosatt skärgård. Jag är även övertygad om att detta är en fördel för naturskyddet. Vi har erfarenhet av hur arbetsdrygt det är att upprätthålla ett traditionellt skärgårdslandskap genom att röja igenväxta lövängar och hagar.

HUR SKALL MAN DÅ ordna naturturism i skärgården om här inte bor människor? Säkerligen skulle även diverse olagligheter och problem öka om skärgården endast vore stadsbornas fritidsområde.

Forststyrelsen har fått en verkligt mångsidig skatt att sköta om. Hur har detta då lyckats fram till nu? Min egen uppfattning är självklart snäv och subjektiv, men jag vill lyfta fram ett par punkter. Dessa är relaterade till lyckat naturskydd och lyckosam utveckling av naturturism.

Skärgårdens värdefulla kulturlandskap har lyckosamt restaurerats i nationalparken genom hörbärgning, betning och hamling på 500 hektar. I skärgården betar idag åter cirka 200 kor och 400 får, tack vare skärgårdens boskapsuppfödare och det i samband med EU-inträdet tillgängliggjorda miljöstödet specialstöd, som kan användas för att täcka kostnader för boskapstransport, inhägnader och så vidare. Dessa boskapsmängder överskrider tillsammans med djuren hos boskapsuppfödarna i samarbetsområdets byar märkbart den boskapsmängd som betade här på 1970-talet, då planerandet av nationalparken inleddes och den gamla, traditionella skärgårdskulturen fortfarande var vid liv.

DENNA FRAMGÅNG är speciellt tack vare Leif Lindgren, som var med och räknade kor och invånare redan på 1970-talet i samband med planeringen av nationalparken, samt tack vare Trygve Löfroth, som har organiserat naturskyddet i praktiken. Leifs arv förvaltas numera entusiastiskt av vår nya skyddsbiolog Maija Mussaari. Tack bör också riktas till de med åren antagligen tusentals frivilligarbetare som flitigt

jobbat på våra talkoläger varje år, samt de föreningar tillsammans med vilka lägren har organiserats.

Som vår andra prestation ser jag vårt projekt för minskande av invandrarter som hållit på i över 20 år genom det systematiska infångandet av mink och mårhund. Genom detta har mängden havsfåglar i nationalparkens södra del återställts till den nivå som den var på innan dessa oinbjudna gäster började simma till ytterskärgården på 1970-talet. Samtidigt har även antalet rävar på ytterskären minskats i fågelskyddets namn. Nu har en livskraftig stam av tordmule och tobisgrissla återvänt till ytterskärgården, men även labbar, tärnor, svärta och många andra andfåglar har dragit nytta av detta.

KARAKTERISTISKT för skärgårdsnaturens dynamik och dess kontinuerliga förändring är det att samtidigt som man lyckats hålla minken, mårhundsen och räven borta från ett 60 km långt ytterskärgårdsområde så har havsörnen återvänt till områden där den inte funnits sedan början av 1950-talet. Som en gammal beskyddare av havsörnen har jag nog tänkt på att ejdern är havsörnens viktigaste bytesdjur i ytterskärgården och att havsörnens återkomst i sin tur har minskat ejderstammen här. Lyckligtvis jagar havsörnen även simmande minkar och har gett oss flankstöd i vårt invandrartarsprojekt.

DET TREDJE ARBETSOMRÅDET har att göra med samarbetet med skärgårdens företagare. Det är utvecklandet av hållbar naturturism i nationalparken. Forststyrelsen har i tiderna gjort en betydande linjedragning. Enligt den skapar Forststyrelsen själv inga turisttjänster utan skapar ramarna och förutsättningarna för företagare att bedriva turismverksamhet. Detta är en mycket viktig grundtanke, vars förverkligande kräver ett smidigt samarbete med turistföretagare. I detta har den nuvarande parkchefen Hanna Ylitalo och Laura Lehtonen gjort en stor arbetsinsats. Trots de knappa resurserna har framsteg gjorts. Problemet har inte varit endast Forststyrelsens knappa medel, utan många företagare jobbar även under pressen av att driva små familjeföretag med en kort

säsong. Fastän det ännu finns massor att göra har utvecklingen varit ganska vild sedan den tiden 1976, då Skärgårdshavets nationalparks planeringskommitté uppskattade att turismen i framtiden möjligtvis kunde utvecklas som en sidonäring till fisket och boskapsuppfödningen, men att turismtjänsterna ändå borde koncentreras till kommunernas centralorter!

ETT MÅTT på lyckat samarbete är den positiva inverkan på den lokala ekonomin som nationalparken haft. Detta har studerats genom intervjuer av besökare och företagare. På årsbasis är Skärgårdshavets nationalparks inverkan på den lokala ekonomin varit i storleksklassen 4 miljoner €. Tveklöst kan Forststyrelsen ändå kritiseras för att vi inte gjort tillräckligt för att bevara en levande skärgård. Själv hade jag gärna sett att Forststyrelsen mer konkret hade kunnat befrämja återbefolkningen av byar inom nationalparkens samarbetsområde t.ex. genom att förvärva egendom och hyra de gårdar i skärgården som varit till salu under årens lopp. Dock har de gårdar som erbjudits oss förblivit oköpta eftersom naturvårdslagen utgår ifrån att nationalparkerna, likt andra naturskyddsområden är och skall förbli obebodda. Med detta har gårdar som varit bebodda i hundratals år inte fått som bostäder till återflyttare, utan de har slutat som fritidsbostäder. I dagens läge fungerar naturskyddslagstiftningen bättre för att skydda skogar, myrar och de stora fjällområdenas ödemarker än för att skydda det över 800 år gamla kulturlandskapet i skärgården. Liknande problem har dykt upp även i andra skyddade skärgårdsområden i Finska viken och Bottenviken.

FÖRUTOM ATTITYDER, utvecklas även utformningen och tolkningen av naturvårdslagen med tiden. Jag minns ännu, hur vi på 1980-talet hade svårt att hitta förståelse för att vi i Skärgårdshavets nationalpark kalhögg så gott som ogenomträngliga djungler av klippor och en för att få tillbaka kor och Adam och Eva till hagar som betats i hundratals år. Det fina är dock att dagens välskötta ängar och hagar t.ex. på Yxskär, Berghamn, Boskär, Mälhamn och Jungfruskär får mycket beröm. Vid förnyandet av naturvårdslagen 1996 lade man till ett om-

nämmande om kulturlandskapet. Man förväntar sig att skyddet och värden av kulturlandskapet skall befrämas av denna lag.

Man kan önska att naturvårdslagen ännu någon gång i framtiden kommer att omfatta hela kulturlandskapet med byggnader och invånare. Detta skulle även möjliggöra att det inom Skärgårdshavets nationalparks gränser, på Forststyrelsens områden i den egentliga nationalparken skulle kunna bo människor i framtiden. I så fall blir man tvungen att acceptera vissa ting, så som att människorna som bor i nationalparken behöver bryggor, några nybyggen, elledningar, vatten- och avloppsledning till land, ett grönsaksland eller annat smått som saknas i naturen, vilket man ännu idag ryggat för på naturskyddsområden.

DENNA FRÅGA rörande naturskyddslagstiftningen och dess tolkning möter vi snart igen då de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna på Örö söker nya användningsområden i nationalparken. En annan utmaning är det att Skärgårdshavets nationalpark inte är färdig ännu. Ett utvecklande och utvidgande av parken är planerat, men arbetet är på hälft. Utvidgningen kan grunda sig på kommunernas godkända generalplaner, i vilka de flesta värdefulla naturområden inom nationalparkens samarbetsområde redan är reserverade som skyddsområden långt enligt Natura 2000-nätverket, men ställvis är skyddet ännu mer omfattande. Enligt planerna och Natura-nätverket skulle nationalparken ha den viktiga möjligheten att utvidgas avsevärt från sin nuvarande storlek. Nu omfattar nationalparken cirka 3 300 hektar öar, alltså under en fjärdedel av samarbetsområdet. De planer som kommunerna godkänt skulle möjliggöra ett utvidgande av nationalparken till närmare 6 000 hektar. Detta skulle märkbart förbättra möjligheterna till skydd av naturens mångfald men det skulle även stöda utvecklingen av en hållbar naturturism i nationalparken.

TYVÄRR HAR FÖRVÄRVANDET av nya områden till nationalparken förlöpt synnerligen illa under de senaste tio åren. Under samma tid har mängden nya sommarstugor i nationalparkens grannskap ökat betydligt. Man kan redan se att turister har svårt att hitta andra mål för sina

utflykter och båtresor i skärgården än byhamnarna och nationalparkens öar. Som en följd av detta har turismföretagarna, båtklubbarna, kanotisterna och många andra önskat fler och bättre omskötta besöksmål av oss. Förvärvandet av land till nationalparken har man diskuterat till leda under parkens trettioåriga livstid. Vi som verkar här i skärgården önskar självklart att man ska få sammanhängande helheter i stället för splittrade områden. Endast på detta sätt kan man försäkra att nyttan som naturturismen erbjuder skärgårdens företag och invånare kan realiseras som en välmående natur och nöjda människor.

VIA DETTA återvänder vi igen till vilken uppgift Skärgårdshavets nationalpark har, och skulle kunna ha i framtiden. Statsmakten, landets regering har proklamerat att de ska stoppa utarmningen av naturens mångfald före år 2020. Vad vore då ett bättre mål för effektiviserad verksamhet och pilotprojekt, än just Skärgårdshavet där det finns mer att skydda och sköta om än någon annanstans? Och eftersom vi behöver mer stöd, vänner och acceptans bland vanliga människor borde vi kunna utveckla bättre möjligheter att bekanta sig med nationalparken och dess talrika välskötta pärlor. Som tur har vi

även i detta positiva utmaningar och utvecklingsmöjligheter som öppnar sig redan under de närmaste åren. Låt berättelsen om Adam och Eva leva vidare! ♦

Texten ovan är Jouko Högmanders presentation vid Skärgårdshavets nationalparks 30-årsjubileumsseminarium i Åbo den 9 december 2013.

Översättning till svenska: Johnny Östman.

Artikelförfattaren

Jouko Högmander är specialplanerare vid ...

Adress: Kärsämäkivägen 8, 20300 ÅBO
Tfn: +358 (0) 20 5644674
e-post: jouko.hogmander@metsa.fi

◀ Ett uppslag ur Leif Lindgrens bok "Skärgårdens betesmarker" (192 s, 2000) som bl.a. beskriver "restaurerings- och skötsel-lärdor" från nationalparken.

En källa till välmående

TEXT: STEFAN WALLIN

I Markku Lappalainenens fina bok, Skärgårdshavets nationalpark - En jungfrudans av öar, reflekterar Åke Jansson från Nagu över livet i skärgården:

"Skärgården har två ansikten. På sommaren är allt annorlunda. Då blir det liv i luckan. Sommar-gästerna flyttar ut till holmarna och turisterna kommer hit för att söka upplevelser. På sommaren har skärgårdsbon så mycket arbete han klarar av, men hur intensiv säsongen än är, är den alltid för kort, bara ett par månader".

ANSIKTENA och perspektiven är olika beroende på vem man frågar. För många kopplas skärgården till känslan av frihet och sommar. Dagen man åker ut till sommarstället för att få vistas i den vackra naturen, åka båt och äta glass i den lokala kyrkbyn. Och färjkön från fastlandet på midsommar förstås, den är ju också en ständigt återkommande erfarenhet om än inte kanske en önskvärd sådan.

För den som däremot bor året om i skärgården kan verkligheten vara en annan. Det gäller att maximera mängden arbete på sommaren då andra har semester. På vintern går det tid åt att förbereda sommaren och jobba med annat. Har man boskap räcker det jobb hela tiden, till exempel.

Målsättningen måste dock vara att utveckla skärgården så att det är liv i luckan för alla året runt. För det krävs en välfungerande servicestruktur, goda kommunikationer och förmåga att kunna kombinera det icke materiella värdet naturen i skärgården erbjuder med ekonomisk utveckling.

▲ Stefan Wallin talar till festpubliken. Sīgynsalen, Åbo.
© Håkan Eklund.

Som för vilken annan kommuninvånare i Finland som helst är också behovet av kommunal service en självklarhet för den som bor i skärgården. Och för kommunen är möjligheten till att erbjuda service också en avgörande del av utvecklingspotentialen. En välfungerande kommun behöver nya invånare som jobbar och betalar skatt. För det behövs till exempel skolor så att barnfamiljer ska uppleva skärgården som ett attraktivt alternativ att flytta till.

UTMANINGARNA till att ha en tillräckligt bra service i skärgården är naturligtvis återkommande. Skolvägen är ofta längre än i staden och hälsovården finns inte precis alltid bakom närmaste knut. För oss politiker är det viktigt att ständigt föra fram att rätten till jämlik service betyder att det också i skärgården finns ett behov av service, och att de speciella omständigheter som råder måste tas i beaktande också från statsmaktens sida.

Utvecklingspotentialen hos näringslivet inom Skärgårdshavets område är stor. Exempelvis för turismen är omständigheterna ypper-

liga – välbefinnandet som skärgårdsnaturen erbjuder en stressad själ skapar en utmärkt grund för utveckling av ekonomiskt välstånd. Ekonomiska intressen går inte stick i stäv med naturens i skärgården. Globaliseringen utökar den globala turismmarknaden och naturturism skapar möjligheter. Exempelvis Kinas växande medelklass kommer helt säkert att med tiden få ett ökat intresse för resor till Norden. Den här möjligheten bör Finland och i synnerhet Skärgårdshavets område ta vara på.

Öppnandet av befästningsön Örö och dess införlivande i Skärgårdshavets nationalpark 2015 erbjuder en möjlighet att utveckla området till ett mångsidigare turistmål än förr. Örö erbjuder möjligheter till turism året runt, vilket blir en allt viktigare faktor på grund av den tidigare nämnda internationella turismen. Örö kommer garanterat att tillsammans med Utö bli Skärgårdshavets ledande resemål. Till öns fördelar hör bland annat de goda förbindelserna, den mångformiga naturen och dess militär- och kulturhistoriska arv. Försvarsmaktens verk-

▼ "Att utveckla möjligheterna för turismnäringen att fungera året runt är viktigt för att ge fler ansikten åt skärgården". Returtrafiken från skärgården. Nagu. © Håkan Eklund

Nationalparken 30 år

samhet med sina skjutbanor och helikopterflygplatser har oavsiktligen skapat ideala levnadsförhållanden för många växt- och insektsarter. De torra, öppna växtplatserna erbjuder livsmiljöer för många insektsarter. Öro är även känt för sina vackra sandstränder.

ATT UTVECKLA möjligheterna för turismnäringen att fungera året runt är viktigt för att ge fler ansikten åt skärgården. Vid sidan av de traditionella näringarna och sommarboendet må-

lar den ökande turismens utvecklingspotential en bild av nya möjligheter i skärgårdslandskapet. Skärgårdshavets nationalpark är en källa för välmående; vi ska vara stolta och aktsamma över den unika åboländska naturen omkring oss. Vi har alla möjligheter att fortsätta utveckla nationalparken och finna nya arbetsfält i likhet med öppnandet av Öro.

På det sättet fortsätter skärgården vara en levande del av vårt land. ♦

Texten ovan är Wallins tal vid nationalparkens jubileumsfest i Åbo 9.12.2013.

Artikelförfattaren

Stefan Wallin är riksdagsledamot (SFP) bosatt i Åbo.

e-post: stefan.wallin@eduskunta.fi

- ▼ ” För den som däremot bor året om i skärgården kan verkligheten vara en annan”. Utö.
© Håkan Eklund.

En nationalpark blir till

TEXT: BENGT BACKMAN

Tanken på grundandet av en nationalpark i Skärgårdshavet framfördes redan på 1940-talet, bland annat i den år 1948 av Nordenskiöld-samfundet utgivna "Skärgårdsboken".

Frågan berördes sporadiskt av olika personer och organisationer under 1950- och 1960-talet men först på 1970-talet fick tanken mer konkret form.

År 1974 tillsatte statsrådet en nationalparks-kommitte med C.O. Tallgren som ordförande och samma år utsåg jord- och skogsministeriet en kommission med uppgift att klarlägga frågor i samband med grundande av en nationalpark i Skärgårdshavet. Till mandatet hörde också att framlägga förslag som syftar till att trygga den lokala befolkningens rättigheter och utkomstmöjligheter samt ytterligare att klarlägga följdverkningarna av grundandet av parken samt att göra förslag om eliminering av eventuella ekonomiska, sociala och andra menliga verkningar.

ORDFÖRANDE för kommissionen blev Stig Jaatinen och bland de åtta övriga medlemmarna var skärgårdsbefolkningen starkt företräd. Kommissionens två sekreterare hade också lokal förankring.

Vid sina besök i de berörda skärgårdsområdena möttes kommissionen oftast av stor skepticism, för att inte säga motstånd, men ordförandes sakliga framtoning och de närvarande skärgårdsrepresentanternas argumentering gjorde att man ofta kunde lämna mötesplatsen med en känsla att viss förståelse uppstått bland de närvarande skärgårdsborna.

▲ "Tanken på grundandet av en nationalpark i Skärgårdshavet framfördes redan på 1940-talet".

© Håkan Eklund.

Till den förhållandevis positiva inställningen i skärgårdskommunerna till grundandet av en nationalpark bidrog i hög grad reaktionerna på det dåtida regionplaneförbundets framfart. I förbundets i slutet av 1960-talet framförda förslag till stomplan hade stora delar av Skärgårdshavet beteckningen "socialt skyddsområde". Begreppet, över vilket förbundet tydligen inte kunde eller ville ge en klar definition, uppfattades i skärgården främst avse att trygga den urbana befolkningens rekreativsmöjligheter och skulle i förlängningen innebära byggförbud i stora delar av skärgården. Denna uppfattning ledde bl a till att i Houtskär söktes år 1969 hela 360 byggnadstillstånd och ledde till en stor utförsäljning av fritidstomter. Nämnas kan att Houtskär som första landskommun i landet år 1970 uppgjorde en egen generalplan som ett försök att själv styra bl a markplaneringen.

VID ETT STORMÖTE 15.4.1969 i Nagu mellan representanter för regionplaneförbundet och, som ÅU skrev, "180 förbittrade skärgårdsbor" nagelfors förbundets planer grundligt. Den planerade fasta vägförbindelsen till Åland bedömdes som utopistisk och svaret på förfrågan varför inte projekt som Finnövägen, dvs en väg som avsevärt skulle förkorta sträckan mellan Houtskär och Korpo eller Karunavägen, dvs väg mellan Pargas och Kimito, bemöttes med att man inte vid planeringen kan beakta samtliga smärre projekt som avses bli förverkligade före år 2010. Svaret ökade inte tilltron till förbundets förmåga att styra utvecklingen i skärgården. Som en konklusion av stormötet kan sägas att majoriteten av skärgårdens beslutsfattare nog insåg att behovet av planering var ofrånkomligt men planeringen får inte ske över huvudet på den fasta befolkningens eller så att dess existens blir hotad. Ovanstående exemplifierar de dåtida stämningarna i skärgården

DEN AV TALLGREN ledda nationalparkskommittén och den av Jaatinen ledda kommissionen överlämnade båda år 1976 sina förslag till uppdragsgivarna. Båda föreslog att en nationalpark skulle inrättas i mellan- och ytterskärgården i Dragsfjärd, Nagu, Korpo och Houtskär. I Jaatinen-kommissionens betänkande föreslog man grundande av ett Skärgårdshavets miljö-

vårdsområde som inom sig består av nationalparken och ett till denna gränsande ekonomiskt stödområde. Det föreslagna miljöförvaldsområdet skiljer sig från dagens samarbetsområde genom att hela tidigare Hitis kommun föreslogs ingå. Själva nationalparken skulle omfatta ca 3 000 ha och beräknades kunna förverkligas inom 10 år genom att staten skulle ges förköpsrätt och rätt till inlösen av arrende inom hela miljöförvaldsområdet.

Mot denna princip anmälde kommissionsmedlemmen Olle Westerby avvikande åsikt och menade att förköpsrätt endast skulle gälla områden som kommissionen föreslagit till egentlig nationalpark. Också omfattningen av miljöförvaldsområdet ansågs vara för stort. Dessa avvikande åsikter omfattades av de berörda fyra kommunerna då de i slutet av år 1976 avgav sina i övrigt till betänkandet positiva utlåtanden.

BETÄNKANDET innehöll nämligen också en omfattande förslagsdel gällande olika samhällspolitiska åtgärder avsedda att trygga den bofasta befolkningens existensmöjligheter. Det gällde stödåtgärder för olika näringsfång, utbyggnad av kommunikationerna, synpunkter på hur bebyggelsen för fast boende kontra fritidsboende skulle utformas etc. Den bofasta befolkningens påverkningsmöjligheter framfördes överhuvudtaget som ett "oeftergivligt" villkor då nationalparken skulle utformas. Av olika förslag kan nämnas att miljöförvaldsområdets centrum skulle placeras på Nötö, ett kurscentrum skulle förverkligas på Korpo-Björkö, tio olika informationspunkter skulle utplaceras på olika håll i miljöförvaldsområdet eller i dess närhet och en bygdegård med en mångfald aktiviteter skulle byggas. Härtill kom fler utflyktscentra och sportfiskecentra avsedda att styra de förväntade turistströmmarna.

BETRÄFFANDE administrationen föreslogs att Forststyrelsen skulle stå som formell ägare till de statsägda nationalparksområdena medan Finska Hushållningssällskapet (FHS) i stöd av särskild lagstiftning skulle ges vissa uppgifter gällande miljöförvaldsområdet och nationalparken. Rörande det sistnämnda rådde inte enighet i kommissionen. En delegation skulle

▲ Bengt Backman var en av de få som höll sitt tal på svenska vid nationalparkens jubileumsfest i Åbo 9.12.2014.
© Håkan Eklund.

grundas bestående av 14 medlemmar, av vilka kommunerna Dragsfjärd, Houtskär, Korpo och Nagu representeras av två personer var. Av dessa åtta skärgårdsrepresentanter borde två vara bosatta inom miljövårdsområdet. Delegationen skulle ha rätt att ta initiativ till behandling av frågor som den anser viktiga för nationalparken och dess stödområde.

En intendent underställd FHS och sommartid utlokaliserad till Nötö skulle handha ledningen av hela den mångsidiga verksamheten medan säsonganställd personal skulle anställas för olika vård- och övervakningsuppgifter, avfallshantering, guidning etc. Denna personal skulle i första hand rekryteras bland personer bosatta inom eller i omedelbar närhet till miljövårdsområdet. Betänkandet innehöll också ett direkt förslag till Lag om Skärgårdshavets miljövårdsområde bestående av hela 53 paragrafer jämte motiveringar.

Då man tar del av detta Jaatinen-kommissi-

onens betänkande är det inte svårt att förstå, att det skapade högt ställda förväntningar inom de berörda kommunerna och bidrog till att mildra den skepticism som nog allmänt rådde gentemot statlig inblandning i, framförallt, markplaneringsfrågor.

Motstånd fanns dock och t ex Jungfruskärsborna, såväl fast bosatta som fritidsboare, inkom till kommunfullmäktige med en skrivelse, vari man helt tog avstånd från planerna på att Jungfruskär skulle införlivas i nationalparken och dess miljövårdsområde.

STATSRÅDET fattade år 1978 ett principbeslut om att en nationalpark i Skärgårdshavet skulle grundas. Planeringen av Skärgårdshavets Nationalpark framskred dock i långsam takt och föranledde de fyra berörda kommunerna att våren 1979 till jord- och skogsbruksministeriet ingå med en skrivelse om att ett lagförslag om grundande av Skärgårdshavets Nationalpark skulle avges, samt att den i betänkandet näm-

da delegationen i snabb ordning skulle tillsättas. I väntan på att lagen skulle träda i kraft borde en delegation motsvarande interimistisk kommission utses.

Kommunernas önskemål uppfylldes så tillvida att en ny kommission tillsattes samma år, alltså 1979. Stig Jaatinen fortsatte som ordförande och i den 13 personer starka "Skärgårdshavskommissionen" ingick åtta skärgårdsbor. Ett kortfattat betänkande avläts 1981 och i detta föreslog bl a att begreppet intresseområde skulle ersätta miljövårdsområde. Vidare betonades också här starkt frivilligheten vid markförvärv, det lokala inflytandet samt stödåtgärder så att den lokala befolkningen hade möjligheter att bo kvar i området. Forststyrelsen skulle handha administrationen.

DET LAGFÖRSLAG som betänkandet utmynnade i behandlades av riksdagen i augusti 1982 och en sex (6) paragrafer omfattande Lag om Skärgårdshavets nationalpark antogs. Lagen kompletterades med en 23.12.1982 antagen förordning bestående av sju (7) paragrafer innehållande främst vad som var förbjudet respektive tillåtet i Skärgårdshavets nationalpark. Vidare skulle en underhålls- och dispositionsplan uppgöras och en delegation tillsättas vars uppgifter och sammansättning i stort sett sammanföll med det Jaatinen-kommissionen föreslagit.

Av de i Jaatinen-kommissionens betänkande föreslagna många samhällspolitiska åtgärderna återstod egentligen ingenting. Visserligen konstaterades i det nya betänkandet att många av de tankegångar den första kommissionen framfört fanns beaktade i Lag om främjande av skärgårdens utveckling, vilken trätt i kraft 1.11.1981. De specifika åtgärderna avsedda uttryckligen att främja utvecklingen inom miljövårdsområdet/intresseområdet, sedermera samarbetsområdet, saknades och väckte berättigad besvikelse, särskilt inom det berörda området.

SKÄRGÅRDHAVETS BIOSFÄROMRÅDE, grundat 1994, gavs möjligheter att delvis fylla förväntningarna man ställt på nationalparkens direkt samhällspolitiska betydelse för närområdet.

"ÄNTLIGEN fick Skärgårdshavets nationalpark sin länge efterlysta och länge utlovade delegation" kunde Åbo Underrättelser rapportera 30.11.1984. Det räckte således ytterligare nästan två år förrän miljöministeriet kunde besluta sig. Orsaken till den långa tidsåtgången vid tillsättandet kan man endast spekulera i men osökt fick man en känsla av att vid ministeriet rådde en viss ambivalens gällande påverkningsmöjligheterna från skärgårdens sida. Ordförande för delegationen blev avdelningschefen vid miljöministeriet, Olli Ojala, som aktivt deltagit i hela planeringsprocessen. I den 14 medlemmar starka delegationen representerades skärgårdsborna av nio medlemmar, två per berörd kommun och en som representant för de inom intresseområdet bosatta. Dessutom ingick i delegationen två sekreterare.

NATIONALPARKENS nyttoaspekter för de olika kommunerna väckte i början en viss diskussion, i synnerhet placeringen av parkens administrativa centrum. Nagu Nötö vann ingen genklang inom ledningen för parken så frågan blev närmast Korpo eller Nagu. Dragsfjärd nöjde sig, klokt nog skulle det visa sig, med ett naturum och "Blåmusslan" kunde förverkligas i ett rätt tidigt skede och genererade en hel del arbetsplatser.

Korpoström ansågs lämpligast som placeringsort för parkens administrativa centrum medan en "Skärgårdshavets naturskola" skulle placeras i Nagu. I väntan på utbyggnad av Korpoström placerades administrationen i Korpo kyrkby för att sedan göra en utflykt till Kyrbacken i Nagu innan Skärgårdscentret i Korpoström kunde erbjuda nya utrymmen.

Omorganiseringar inom förvaltningen har medfört att administrationens hemort nu försvunnit ur skärgårdens horisont.

I Houtskär fanns enbart Jungfruskärsarkipelagen inom parkens intresseområde varför förväntningarna var rätt begränsade. Med facit på hand kan sägas, att nationalparkens satsningar på Jungfruskär, särskilt efter försvarsmaktens reträtt år 1999, betytt att ett av parkens värdefullaste och intressantaste besöksmål där uppstått och har dessutom skapat

Nationalparken 30 år

lokala arbetsplatser – en för skärgården ytterst viktig följdverkning.

OVANNÄMNDA frågor hörde till de ärenden delegationen i början hade att ta ställning till. En annan gällde uppgörandet av den i förordningen nämnda underhålls- och dispositionsplanen och förslag till en sådan utarbetades av en kommitté under ledning av Pekka Borg. I förslaget ingick bl a att i nationalparken borde under planeringsskedet inrättas 13 helårsanställda och 11 säsonganställda personer företrädesvis bosatta i skärgården, ett förslag som naturligtvis väckte förväntningar i kommunerna. Vidare föreslogs att det administrativa centret placeras i Nagu centrum, vilket i den slutliga planen blev Korpoström, och att utrymmen för en naturskola skulle iordningsställas på Nötö.

Avsnittet "Stöd till de lokala näringarna" innehöll många beaktansvärda förslag, som dock endast delvis hittills förverkligats.

En starkt kontroversiell fråga delegationen hade att försöka medla i var den stora hygges-tvisten på Nötö 1985 där uppfattningarna gällande rationellt skogsbruk kontra naturvård gick starkt i sär. Frågan väckte starka känslor i skärgården. En annan svår fråga gällde definitionen av begreppet "ortsbo" och härmed sammanhängande rätt till jakt på nationalparkens marker. Gällde begreppet endast personer bosatta inom intresseområdet eller också skärgårdsbor som av hävd haft jakträtt på områden som nu tillfallit nationalparken?

OVANSTÅENDE EXEMPEL visar att nationalparken i begynnelsen stötte på många svårigheter och något som också irriterade skärgårdskommunerna var långsamheten i förverkligandet. Detta föranledde bl a att representanter för de berörda kommunerna i början av år 1996, alltså drygt 12 år efter grundandet, uppvaktade dåvarande miljöministern Pekka Haavisto med tre specifika frågor.

För det första konstaterades att det första området för en kommande nationalpark hade inköpts redan år 1973 och att under en period ökade parkarealen med 100–200 ha per år. De senaste åren hade det inte funnits medel för anskaffande av mer än några tiotal hektar och den

planerade markanskaffningen – 3000 ha – har inte tillnärmelsevis hållit tidtabellen.

Insjöområdet i östra Finland hade tydligen prioriterats och tiotals gånger mer pengar hade de senaste åren gått dit. Också ersättningsförfarandet påtalades. Det fanns fall där markägare och Sydvästra Finlands miljöcentral kommit överens om inlösningspriset men sedan hade transaktionen stoppats i miljöministeriet, med sviktande tilltro som följd.

För det andra noterades att i stomförslaget för parken står att parkens administrativa centrum skall byggas i Korpoström tillika med ett Naturrum. Ingenting hade hittills hänt och nu efterlystes anslag för planering. Den tredje frågan gällde Skärgårdshavets Naturskola som skulle behöva statligt stöd för att hålla deltagarkostnaderna på rimlig nivå. Ministern konstaterade att en reform är på gång inom ministeriet, vilket betyder att de regionala miljöcentralerna får mer att säga till om. Bland annat skulle miljöcentralernas fullmakt att själva besluta i markförvärvsfrågor öka från 400 000 mk till 2 miljoner mk.

Rörande naturskolan konstaterades att en för miljö- och undervisningsministeriet gemensam arbetsgrupp kommer att tillsättas för att utreda ansvarsfrågorna. Berördes också utskärgårdens elektrifiering för att därigenom förbättra utskärsbefolkningens levnadsbetingelser. Kommunrepresentanterna framhöll att den mest hotade arten i utskärgården nu är den fast bosatta människan och att staten som den största enskilda markägaren borde ta ett större ansvar för att bevara en fast bosättning i utskärgården.

FÖR SKÄRGÅRDSKOMMUNERNA utgjorde oron, förorsakad av den kraftiga befolkningsnedgången i utskärgården, en stark orsak till engagemanget för inrättandet av en nationalpark i Skärgårdshavet. Man hoppades att nationalparken skulle bidra till att trygga samhällsservicen, den som nu fanns kvar, i utskärgården.

Förslagen i Jaatinen-kommissionens betänkande vittnar om denna tro men förväntningsnivån justerades nog nedåt vartefter parken

förverkligades. Härmed inte sagt att inte parken haft och fortfarande har sin stora betydelse då det gäller utvecklingen i utskärgården.

Inom det miljövärdsområde Jaatinen-kommissionen föreslog fanns år 1954 48 fast bebodda holmar med 296 familjer och sammanlagt 974 personer. Tjugo år senare återstod 32 öar med fast bebyggelse med 137 familjer och 357 personer. Befolkningsminskningen var således 617 personer motsvarande 63 procent under en tjugoårsperiod. Notera att hela forna Hitis kommun fanns med i det föreslagna miljövärdsområdet.

År 1988 fanns inom nuvarande nationalparks samarbetsområde 282 mantalsskrivna personer fördelade på 30 öar. Femton år senare var talet 186 personer och per 31.12.2009 var antalet 190 fast bosatta på 24 olika öar. De största bosättningarna med över 10 fast bosatta fanns på Aspö, Högsåra, Jurmo, Nötö, Utö och Vänö. Befolkningsminskningen under de senaste tjugo åren motsvarar i procent densamma som i hela den åboländska utskärgården, varmed avses den skärgård som är beroende av förbindelsebåtstrafik eller helt saknar av samhället upprätthållna trafikförbindelser. Fråga är alltså om en befolkningsminskning i storleksordning en tredjedel på 20 år.

DET SOM DÄREMOT ökat betydligt är fritidsbebyggelsen, vars egentliga expansion kan sägas ha börjat på 1960-talet för att kraftigt öka på 1970-talet. År 2009 fanns inom samarbetsområdet på de 24 öarna med fast bosättning sammanlagt 240 fritidshus. Härtill kommer ett stort antal fritidshus på öar inom samarbetsområdet som saknar fast bosättning.

I skärgårdskommunerna insåg man tidigt behovet av reglering och styrning av fritidsbebyggelsen och att områden måste lämnas obebyggda dels med tanke på naturskyddet, dels för att trygga det rörliga fritidsfolkets rekreationsbehov.

Nationalparkens stadgande att endast medels frivilliga köp till gängse pris införskaffa nya områden väckte acceptans om också bristen på diplomati från uppköparens sida i vissa fall väckte irritation bland skärgårdsborna. Gärna hade man sett att nationalparken också kunnat inlösa hela bebyggda fastigheter för att möjliggöra inflyttning och eventuellt kunna tjäna som bostäder för anställda men miljöministeriet har tydligen tillsvidare inte godkänt denna inriktning gällande markförvärven.

Försvarets överlåtande 2014 av Örö med sina talrika byggnader och anläggningar till Forststyrelsens disposition ställer nationalparken inför alldeles nya utmaningar. På denna gamla förtö finns alla möjligheter att utveckla näringar som skapar förutsättningar för fast boende året om. ♦

Artikelförfattaren

Bengt Backman är tidigare kommundirektör i Houtskär och numera som pensionär aktiv i olika skärgårdsfrågor.

Adress: Saverkeitvägen 81, 21760 HOUTSKÄR
Tfn: +358 (040 0536036)
e-post: bengt.backman@houtskar.fi

◀ "År 2009 fanns inom samarbetsområdet på de 24 öarna med fast bosättning sammanlagt 240 fritidshus. Härtill kommer ett stort antal fritidshus på öar inom samarbetsområdet som saknar fast bosättning." © Håkan Eklund.

Gäst hos verkligheten i Skärgårdshavets nationalpark –

naturskyddets framgångar och motgångar under 40 år

TEXT: LEIF LINDGREN

Skärgårdsnaturen med sina djur och växter kan inte tala själv. Jag har sett som mitt livsverk att föra deras talan.

I den här artikeln reflekterar jag kring framgångar och motgångar med Skärgårdshavets nationalpark ur det rena naturskyddets perspektiv. Nationalparker är naturskyddsområden och deras viktigaste upp-

gift är att skydda och vårda naturen. Jag ser utvecklingen ytterst subjektivt, utgående från mina egna värderingar. En diskussion om förvaltningen av det rena naturarvet har enligt min mening fått för litet utrymme i debatten om vår nationalpark. Detta bidrag strävar till att göra bot på detta. Jag är väl medveten om att jag av utrymmesbrist låter bli att behandla relationerna mellan skärgårdsbefolkningen och parken. Parkens sociala funktioner med rekreationsverksamhet, etnologi, byggnadskultur mm

är givetvis väldigt viktiga men förbigås här.

Parkens tillblivelsehistoria och dess första stapplande steg kunde framledes vara värda en egen artikel.

Hur blev Skärgårdshavets nationalpark till?

Det tidigaste av mig kända initiativet för naturskydd i Åbolands skärgård är från år 1929, då Ole Eklund föreslår fredandet av Bjönholmen i Houtskär (Eklund 1929). Insikten om att ett större sammanhängande skärgårdsområde behöver skyddas dök upp åren 1941-42 då Ole Eklund och Börje Olsoni föreslog inrättandet av naturskyddsområden i det område som skulle bli samarbetsområdet för Skärgårdshavets nationalpark (Eklund 1941, Olsoni 1942).

Inrättandet av ett naturskyddsområde är alltid en motreaktion till tidens markanvändning och överhängande exploateringsintressen. Vilka naturvärden ansågs då vara hotade under

1920-, 1930- och 1940-talen? Dagens hot mot skärgårdsmiljön var på den tiden okända. Havets övergödning, kväverika och sura regn, byggandet av fritidsbostäder låg alltså inte bakom initiativet, än mindre den globala uppvärmningen. Däremot ansåg botanisterna Ole Eklund och Börje Olsoni att ett intensivt bete, i synnerhet ett kontinuerligt fårbeta med tidigt betespåsläpp utarmade Skärgårdshavets artrika och särpräglade växtvärld. Under slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet var Skärgårdshavets betesmarker hårt utnyttjade, hårdare exploaterade än någonsin tidigare. Den tidens botanister fick lov att krypa under enrisbuskarna för att hitta identifierbara växter, som undgått fårens mular. Ställvis ansågs också ängar och lövängar vara hotade av röjning till åker.

Ole Eklund skriver om Houtskärs Jungfruskär att ön hittills tjänat som Hypeisbornas foderö, men hotas eventuellt av framtida åkerbruk. Därför menar han att det vore ytterst nödvändigt att bevara en representativ del av Jungfruskär som naturskyddsområde (Eklund 1958). Naturvärdet var alltså floran som Eklund och Olsoni undersökt från slutet av 1910-talet till 1940-talet. Sättet att komma tillrätta med problemet var att grunda naturskyddsområden på de värdefullaste ställena i Skärgårdshavet. Tanken var att betesverksamheten skulle upphöra på de fredade områdena. Därmed ansågs saken fixad.

Tanken på att grunda ett större, sammanhängande naturskyddsområde dök upp för första gången så tidigt som på 1950-talet, då Ragnar Granit och Harald Öhquist framlade för Nordenskiöld-samfundet i Finland att grunda en *nationalpark* i södra Skärgårdshavet (Lindgren & Stjernberg 1986). Steget från fredandet av små parter med mångformig vegetation och flora till att bevara hela landskapet var betydelsefullt. Nu inkluderades de geologiska formationerna, faunan och vegetationstyperna i naturskyddsområdet. Det vidare perspektivet möjliggjorde också bevarandet av hela skärgårdslandskapet med dess skärgårdszoner intakt. Tanken fick understöd, men tog konkret form först år 1967 då en områdesreservering för en nationalpark ritats in i utkastet till

◀ Strandängarna vid Österfladan, Jungfruskär.
© Majja Mussaari.

Nationalparken 30 år

Egentliga Finlands regionplan. Reservationen gällde ett enhetligt skärgårdsområde i Nagu Berghamn. Regionplansförbundets förslag fick dock motsatt effekt, d v s ledde till en panikförsäljning av sommarstugotomter

Skärgården hade förändrats under den tid som gått sedan Eklund och Olsoni kom med sina naturskyddsförslag. Under 1950- och 1960-talen avfolkades skären och samtidigt avyttrades boskapen. Holmarna såldes och fritidsbostäder blev en vanlig syn på de tidigare obebyggda stränderna. Ohejdad pekade den framtida utvecklingen på att alla lämpliga ständer skulle bebyggas med fritidsstugor inom en inte alltför avlägsen framtid, kanske några årtionden. Goda skäl för att grunda en nationalpark fanns. Någonstans, helst på ett representativt ställe borde att tillräckligt vidsträckt område bevaras från all slags ekonomiskt nyttjande, för framtida generationer.

Vad är då en nationalpark?

En nationalpark är ett förhållandevis stort (minst 10 000 ha) **naturskyddsområde**, som i huvudsak ägs av staten. Landskapet är mäktigt och naturen värdefull. Nationalparken är till för naturskydd, forskning, undervisning och naturnära rekreation.

Varför är Skärgårdshavets nationalparks natur så värdefull?

Landskapet är ett småskuret skärgårdslandskap med tydliga skärgårdszoner från kustzon, via inre skärgård och mellanskärgård till yttre skärgård och havszonens kalkskär. Kustzonen och den inre skärgården är sparsamt företrädade. Däremot är den yttre skärgården representativ och särskilt dess skärgårdshavsvariant, fjärdskaergården. Landhöjningen pågår fortfarande med ca 40 cm på 100 år. En dylik landhöjningsskärgård i brackvattnens miljö är unik i hela världen och finns bara i Skärgårdshavet och i Stockholms skärgårdar. I samarbetsområdet finns 8400 grynnor, bådor, kobbar, rev, örar, holmar och öar. Landen består av urberg, mest graniter och gnejser, omformade av den senaste istiden och havet.

Förekomsten av en mångsidig **vegetation**

och en rik **flora**, som förklaras av jordmånens kalk, det sydvästliga läget och en långvarig påverkan av boskapsskötsel. Också lövdominansen hör till södra Skärgårdshavets särdrag. Den yttre skärgårdens frånvaro av barrträd ger landskapet en mellaneuropeisk prägel, vilket är speciellt i Finland. Till floran skall också mossor, lavar och svampar räknas. Den av boskapsskötseln formade vegetationen har ett värde i sig. Hit hör lågvuxna slagna och betade strandängar och lövängar, betade hedar, torrängar, hagar och skogsbeten. Också **faunan** är ytterst värdefull. Bland småkryp såsom fjärilar, skalbaggar, stritar, skinnbaggar, spindlar och landsnäckor finns åtskilliga hotade och sällsynta arter, de flesta betesanpassade. Fågelfaunan har också visat sig vara mångsidig, eftersom den avspeglar rikedomerna på olika naturtyper.

Den viktigaste orsaken till att det mångformiga beteslandskapet bevarats just i Skärgårdshavets utskär är bygdens isolerade läge, mångsyssleriet och invånarnas enkla livsstil. Liknande bördiga marker lades upp i land och på de stora hemlanden under ploget under sent 1700-tal och under 1800-talet. I utskärgården pågick den traditionella markanvändningen fram till boskapsskötselns upphörande och avfolkningen, som här skedde under den senare hälften av 1900-talet. Därför är dagens beteslandskap mångenstädes i utskären en landskapstyp som tillhör sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal.

Skärgårdshavets nationalpark grundas så sent som år 1983. På två punkter skiljer sig den från våra övriga nationalparker: förekomsten av ett privat samarbetsområde och målet att värna om kulturen och en levande skärgård. Ett vidsträckt samarbetsområde för Skärgårdshavets nationalpark ligger mellan Kökar i väst och Hangö i öst. I norr avgränsas det av de stora öarna Houtskär, Korpo, Nagu och Pargas, i öster av Kimitoön och i söder av den öppna Östersjön. Inom detta ca 300 000 ha stora område finns ca 15 000 ha land. Statsägda områden (frånsett försvarsmaktens) inom detta samarbetsområde bildar Skärgårdshavets nationalpark. För tillfället är parkens areal drygt 50 000 ha, varav ca 3 500 ha är land. Till skillnad från Finlands alla andra nationalparker skall skär-

gården hållas levande. Vad som menas med detta uttryck har dock inte närmare definierats.

Visionen på 1970-talet

Vi som under 1970-talet jobbade med nationalparksforskning och inom naturskyddsförvaltningen hade en klar vision om var Skärgårdshavets nationalpark skulle bli. Min personliga erfarenhet byggde på att jag sedan 1962 (tillsamman med min far) kartlagt Hitis (= den kommun som år 1969 sammanslogs med Dragsfjärd) flora. År 1973 gjorde jag i samarbete med Torsten Stjernberg på basen av detta material och fältarbeten sommaren 1973 en naturinventering i Dragsfjärd (Stjernberg & Lindgren 1974). Under åren 1974–76 jobbade jag för Finlands Akademi under Pekka Borgs ledning med att inventera planerade marina nationalparker: Bottniska viken, Rahja, Skärgårdshavet och Östra Finska Viken. Skärgårdshavets fältarbete gjorde jag i huvudsak år 1974 i Korpo och Nagu. Dragsfjärdsinventeringen från 1973 tjänade också den planerade parkens behov.

Efter månader i fält fick jag en bestämd uppfattning om vad som på den tiden hotade naturen i södra Skärgårdshavet.

Stugorna

Det allvarligaste hotet var sommarstugor. Skärgårdens avfolkning, ägosplittringen och stor efterfrågan ledde till ökad tomtförsäljning. Redan på 1970-talet fanns över 1000 stugor i samarbetsområdet, på 1990-talet över 2000. Idag är de ännu fler och antalet fortsätter att öka. Processen är irreversibel om man betraktar utvecklingen ur ett mänskligt tidsperspektiv. Under min tid står stugorna kvar. Kanske nästa istid tar hand om dem. I det övriga Västeuropa är byggandet på stränder strängt reglerad – så inte hos oss, eftersom grundbyggnadsrätten finns kvar. I Sverige kan man koncentrera sig på att plocka russinen ur kakan, alltså freda skärgårdens värdefullaste bitar. Stränderna och skärgårdslandskapet förblir obebyggda och kräver inte miljoner av skattebetalarnas pengar för att hållas obebyggda.

Visionen blev på 1970-talet att skapa en na-

tionalpark i Skärgårdshavet. Det såg jag som ett helt sommarstugefritt område av Gullkrona sänkningsfält, till storleken motsvarande ca 1/3 av Nyland med representativa skärgårdszoner bestående av holmar, skär och bådar. Tanken var inte helt kristallklar på den tiden men självklart skulle de ca 30 öarna med fast skärgårdsbefolkning på något sätt undantas parken och byggnadsrestriktionerna. Huvudsaken var att utskärslandskapet var en helhet, osplittrad och obruten av stugbebyggelse, vikt åt naturen själv med fåglar, djurliv, växter och skärgårdens vegetationstyper.

Igenväxningen

Under 1970-talet hade skärgårdens avfolkning pågått i några decennier och spåren blev allt tydligare i naturen, vilket jag första gången skrev om i boken om Skärgårdshavets nationalpark (Lindgren & Stjernberg 1986). De öppna markernas ängar, hagar, hedar och öppna stränder förslyades eller blev övervuxna av vass. Den blivande nationalparkens värdefullaste vegetation höll på att försvinna och med den dess invånare, såsom många växter, svampar, mossor, lavar, fjärilar, skalbaggar, stritar, humlor och andra ryggradslösa djur.

Föreningen av den marina miljön

Jag inledde min karriär som biolog med att dyka mellan Borgå och Porkkala för att försöka se hur övergödningen påverkade kustvattnen. Då, i slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet hade vi fortfarande den lyckliga situationen att de övergödda vattnen koncentrerade sig till grannskapet av de större städernas kloaköppningar, medan skärgården utanför tätbebyggelsen var ren med kristallklart vatten. Detta gällde utskären. Den inre skärgården påverkades redan då av åkerbrukets utsläpp av närsalter.

Tyvärr varade denna lyckliga situation inte länge. I Skärgårdshavet försvann mellanskärgårdens små bestånd av ålgräs och skruvnate redan på 1960-talet. På 1970-talet kom blågrönalgbloomningarna och på 1980-talet försvann blåstången från stora områden. Senast nu var hela Skärgårdshavet och Finska Viken över-

gödda i sin helhet. Någon ursprunglig, jungfrulig brackvattensnatur fanns inte här mera.

År 1968 åkte *m/s Palva* på grund och spilloljan förorenade mest Kökar men mindre stänk nådde också samarbetsområdet. Olje- och kemikalieolyckor diskuterades mycket.

Liksom problemen med sura regn drabbade övergödningen och förgiftningen av havet också samarbetsområdets ekosystem. Ur min synvinkel var det väsentliga att inse att dessa problem bör framförallt åtgärdas på nationell och internationell nivå. Det fanns ingen orsak att anfalla väderkvarnarna på hemmaplan.

Det praktiska skyddsarbetets tid

Utredningarna om att en nationalpark behövs och att den skall grundas nänstans i Skärgårdshavet pågick mellan åren 1967 och 1987 (kommittébetänkande 8/1976 och 35/1981). Därefter var det dags att gå från ord till handling.

År 1979 ordnande Världsnaturfonden (WWF) i Finland landets andra talkoläger, denna gång i Skärgårdshavet. Jag hade smygtränat på Tunnhamn och på Åland i hur man restaurerar övervuxna ängar och hagar. På Tunnhamn var Thelma Brunström och på Åland var Carl-Adam Haeggström mina mentorer. Ändå var det med en stor osäkerhet jag åtog mig att leda Skärgårdshavets första WWF-läger på Konungskär, Bårskär (i Brunskärs skärgård i Korpo) och Boskär (i Nagu Berghamns skärgård). Ett misstag var att tro att ett tjugotal personer kunde fixa tre holmar på tio dagar. Ett annat att man lever på nässelsoppa och hallonté allenast. Köksans reserver av nöt-svinköttsskonserver togs i bruk redan under första kvällen. Åren 1980-83 ordnade WWF och Forststyrelsen talkoläger på Boskär. Här röjde vi övervuxna lövängar, strandängar och hagar samt en lite torräng. Vår insats räddade korskovallen, trubbhagtornet och nässelklockan från att försvinna från Boskär och gav många andra ängsväxter och fjärlar en chans att repa sig från existensen på avgrundens ekologiska brant.

Röjningarna på Jungfruskär inleddes på mitt initiativ år 1980 som ett samarbete mellan Försvarsmakten och WWF under devisen "Haven

lever". Naturskyddets landstigning år 1980 på Jungfruskär skedde i militär skepnad och i form av en skogsmarsch. Tillsammans med Jan Andersson från Naturvårdsverket i Sverige snabbutbildade vi 20 undersergeanter till arbetsledare. Följande morgon röjde 120 beväringar med bågsågar och röjknivar området runt Maren.

WWF var mån om att berätta om sina läger naturskyddet till fromma och ordnade alltid pressinfo. Jag minns att jag försäkrade att ängsnaturen är i sitt forna skick och tidigare glans om ett par år, näja senast om fem. Idag vet jag att det tar decennier.

Den goda nyheten är att ett välrestaurerat och rätt skött område ytligt sett ser bra ut. Tillräckligt bra för att övertyga de flesta besökare inklusive miljöministrar att vi är på rätt väg. En erfaren naturvårdare med goda botaniska och lepidopterologiska kunskaper skulle dock ha sett att vi har långt kvar.

Allt detta skedde alltså före grundandet av Skärgårdshavets nationalpark. När parken grundats år 1983 tyckte WWF att de följande restaureringarna av igenvuxna ängar och hagar kunde ske på privat mark, eftersom naturskyddsförvaltningen kunde förväntas ta hand om de statsägda bitarna, alltså nationalparken.

Under åren 1984-88 röjde vi i WWF med markägarnas samtycke igenvuxna torrängar och hagar på privatägda Äpskär i Tunnhamn. Här beredde vi utrymme för en värdefull flora och ett rikt insekt- och svampliv. Till Äpskärs pärlor hör Skärgårdshavets enda bestånd av färgmadra, som samtidigt är Finlands enda nu-existerande någorlunda naturliga bestånd. Också växtplatsen för dvärggläbbräkenet slog vi vakt om. Utan röjningar hade vi måhända mist färgmadran. Äpskär fredades som privat naturreservat år 2013.

Egen parkpersonal

Riksdagen godkände lagen och statsrådet gav en förordning om grundandet av Skärgårdshavets nationalpark år 1982. Parken grundades följande år. I praktiken existerade parken mest på pappret åren 1983-86. År 1987 tog Skär-

▲ Vy över sydvästra Boskär med år 1983 nyhamlade klibbalar. De forna hamlingsträden återhamlades så att topparna högs av på 2,5 – 4 meters höjd för att restaurera den igenvuxna lövängen. © Leif Lindgren.

gårdshavets och Urho Kekkonens nationalparker en tjuvstart och en lokal blygsam parkförvaltning såg dagen. Finlands övriga drygt 30 nationalparker skulle få en regional naturskyddspersonal först år 1992. Forststyrelsen var den statliga myndighet som förvaltrade och förvaltar alla Finlands nationalparker, så också Skärgårdshavets.

Parkens kontor i Korpo fick år 1987 en tillfällig specialplanerare i Jouko Högmänder.

Vad skall bli nationalpark?

Finlands Akademis forskning från 1974-76 visade att det finns drygt 6 000 ha skyddsvärda landområden inom samarbetsområdet för Skärgårdshavets nationalpark. Dessa 6 000 ha var dock bara russen i kakan. För att få en helhet, ett skyddat skärgårdslandskap, som bevaras intakt på lång sikt, behöver också mellanliggande småskärgårdar fredas, även om de inte uppvisar särskilda biologiska skyddsvärden i form av hotade arter, direktivarter eller dito vegetationstyper eller direktiv-naturtyper. Målet för nationalparken blir då 10 000 – 13 000 landhektar. Den fasta bosättningens öar och redan bebyggda holmar skulle lämnas utanför.

Den enkla slutledningen av en dylik inventering är att åtminstone dessa pärlor på 6 000 ha bör bli naturskyddsområden, alltså nationalpark.

Så enkelt var det inte. En kommission under professor Stig Jaatinen tillsattes för att grunna på hur nationalparken kunde förverkligas. Professorn var en ärlig geograf och botanist, men – som Åbo Underrättelser skrev – bläögd av klaraste havsvatten. De övriga kommissionsmedlemmarna var politiskt tillsatta och inte speciellt insatta i naturskyddsfrågor och tyvärr utan större intresse för natur. Det som däremot intresserade kommissionen var ekonomi, kommunikationer, transporter, näringar, skolgång m.m.

Jag deltog i kommissionens arbete i egenkap av forskare för Finlands Akademis nationalparksprojekt. Miljöministeriets representant, överdirektör Olli Ojala och Finlands Akademis nationalparksprojekts ledare Pekka Borg försökte upprepade gånger tala kommissionsordföranden till rätta, men Stig Jaatinen hade inte en lätt sits. I kommissionens betänkande fanns ännu på slutrakan rubriker som vad kommissionen avser med en nationalpark

Nationalparken 30 år

– absurt, eftersom riksdagen lagstiftat och begreppet är juridiskt kristallklart. I samma veva ansåg kommissionen att högst 1 500 ha av samarbetsområdet kunde bli nationalpark. Dessutom vägrade kommissionen närmare precisera var dessa 1 500 ha finns, trots att Finlands Akademis projekt visade holme för holme var dessa guldkorn fanns.

Det var känsligt i bygden och ingen kommissionsmedlem ville ta på sig ansvaret att utpeka holmar som skulle bli nationalpark och till äventyrs kunde bli tvångsinlösta. I denna situation lämnade Olli Ojala in en avvikande äsikt till betänkandet, som hitintills varit enhälligt. Han vill att parkens landareal skall vara minst 3 000. Efter många om och men gick Olli Ojals areal igenom och utkastets värsta överslag filades bort. Ett enigt betänkande överlämnades år 1976 (kommittébetänkande 8/1976). En fördubbling av bottennoteringen av den blivande parkens omfång, men bara hälften av det verkliga behovet på 6 000 ha naturskyddsmässigt viktiga områden. År 1978 fattade statsrådet ett beslut för de närmaste 10–15 åren att 3 000 ha (underförstått landområden) skall inskaffas till Skärgårdshavets nationalpark inom samarbets-

området. Senast år 1993 löpte denna tidsperiod ut och läget borde efter det rimligtvis ha nollställts eller ersatts med ett nytt statsrådsbeslut.

Senare har de värdefullaste områdena utpekade av Finlands Akademis forskning reserverats för naturskydd i kommunernas fastställda delgeneralplaner och i statsrådets Natura 2000-beslut om Skärgårdshavets natura-område.

Hur parken växte till

Alla andra blivande parker har haft en kärna av statsägd mark, runt vilken parken har bildats och utvidgats. Så inte i Skärgårdshavet; här var all mark från början helt privat. Trots mycket tal om tvångsinlösen har all mark för naturskyddsändamål köpts in med frivilliga affärer. Under slutet av 1960-talet köptes de första områdena in i Nagu Berghamn på basen av en promemoria som Eero-Pekka Paavolainen författat. Han hade statens naturvårdsinspektörs Pekka Borgs öra och bidrog starkt till de första markförvärven, bl a av Ådö skärgård samt Mälhamn, Boskär och Västerby i Berghamns skärgård. Pekka Borg var både som landets högsta

▼ Samma löväng på Boskär den 27.5.2010. Efter 27 år av hävd börjar lövängen och dess hamlade träd likna skärgårdens traditionella beteslandskap. © Leif Lindgren.

naturskyddstjänsteman och senare som WWF:s skyddssekreterare och ledare för Finlands Akademis nationalparksprojekt samt tjänsteman på Forststyrelsens naturskydd en av parkens faddrar, en person som starkt bidragit till att parken blev till vad den är idag.

Markanskaffningen fortsatte med inköp av stora delar av Brunskärs skärgård, bl a Västerön, Busskär, Bärskär och Stora Hästön. Här var det avgörande att markägarna hade en positiv inställning till naturskydd. Under dessa tidiga år var jag själv med på ett hörn då jag tipsade Urpo Häyrynen på statens naturskyddsinspektörs kansli på jord- och skogsbruksministeriet om att Vänö Yxskär borde räddas ur Salorakonskursens klor. Så skedde och Yxskär blev en omtyckt del av parken. I början var markinköpen öppna och ärliga. De utbudna områdenas naturvärden avgjorde. Ofta gick det till så att Jouko Högmänder och jag åkte ut med den tjänsteman på ministeriet som hade hand om markanskaffningen. Hannu Karjalainen var ofta med och lyssnade på våra utläggningar om de utbudna holmarnas naturvärden. Inte sällan slutade det med att Hannu Karjalainen sade "Ostetaan kaikki ja mustat lasit." Det var då det. Parken växte så det knakade och naturskyddsmässiga godbitar fogades till boet. Senare tog andra personer på miljöministeriet över markanskaffningen. För Pirkko Isoviita och Ilkka Heikkinen har Skärgårdshavets naturskyddsvärden inte varit första prioritet. Snarare har exempelvis myrarna i Savolax stått miljöministeriets tjänstemäns hjärtan närmare. Markanskaffningen i Skärgårdshavet har byråkratiserats och avsevärt förlängsammats.

Egentliga Finlands Närings-, trafik- och miljöcentral (NTM med föregångare) skötte senare markanskaffningen. Seppo Kotiranta och Clas Grönvall gjorde sitt bästa, men deras verksamhet försvårades av miljöministeriets tjänstemäns avoga inställning. Från slutet 1990-talet favoriserade NMT-centralen grundandet av privata naturreservat på bekostnaden av inköp för naturskyddsändamål. Följden blev ett stort anta små naturreservat, vars skötsel komplicerades och byråkratiserades, eftersom markägarna skall godkänna alla åtgärder. Följ-

den blev att Forststyrelsens ihärdiga lilla skara av parkarbetare allt oftare måste lämna slättermaskinen och motorsågen stående och i stället samtala med markägarna.

Trots den Europeiska kommissionens påtryckningar om att Natura 2000-programmet bör förverkligas raskt är bristen på raska kvinnor och män slående. Förverkligandet, d v s fredandet av nya områden genom inköp till nationalparken eller som privata naturreservat går med snigelfart.

Ett undantag är införlivandet av de militära områdena med parken. Genom en intern statlig reform är Forststyrelsen, inte försvarsmakten, ägare till militärområdena. Försvarsmakten är däremot hyresgäst. I Skärgårdshavet är alla militära områden underställda Forststyrelsens naturtjänster, vilket är viktigt för skyddet av den biologiska mångfalden. Däremot ser besökarna ingen skillnad så länge försvarsmakten använder området. Områdena är förbjudna till dess försvarsmakten lämnar dem helt och hållet. Om så sker blir områdena inom samarbetsområdet direkt en del av Skärgårdshavets nationalpark.

På Jungfruskär skedde det år 1999, på Utö, i Brunskärs skärgård, Vänö skärgård, på Morgonlandet och på några andra platser väntar vi fortfarande på det formella beslutet. Det värdefullaste militära området är Öro med intelligande skärgård som skall bli nationalpark från början av år 2015.

I januari 2014 bestod Skärgårdshavets nationalpark av ca 53 000 ha, varav ca 3 500 ha var landområden. Därtill fanns drygt 630 ha privata naturreservat inom samarbetsområdet för Skärgårdshavets nationalpark.

Eftersom vägen till Natura 2000-programets och kommunernas delgeneralplaner

6 000 ha landområde är törnbeströdd gjorde jag tillsammans med några andra av Skärgårdshavets nationalparks vänner och veteraner en framställan till miljöminister Ville Niinistö om att utan dröjsmål utvidga parken till 6 000 landhektar. Enligt minister Niinistös löfte skall frågan utredas ännu i år (2014) tillsammans

Nationalparken 30 år

med Finska vikens nuvarande och föreslagna nationalparker.

Hur gick det sen?

Visionen om en stor och enhetlig nationalpark i Skärgårdshavet: när försvann den?

Min och många andra naturskyddares ungdomsdröm om ett stort och enhetligt skärgårdsområde som nationalpark marknadsfördes aldrig särskilt tydligt. Denna vision levde och frodades under Finlands Akademis nationalparksgroups arbete på 1970-talet och genomsyrar boken om Skärgårdshavets nationalpark (Lindgren & Stjernberg 1986), som baserar sig på Akademiprojektets material. Dock sades inget ut konkret, eftersom vi var sakkunniga, inte politiker.

Visionen smulades stegvis sönder i kommissionen för Skärgårdshavets nationalpark och senare av miljöministeriets tjänstemäns avoga hållning. Åsikterna bland kommissionens medlemmar var ur naturskyddssynpunkt härresande.

En av skärgårdens representanter motsatte sig bestämt att Ölmos långsidan-Purunpääområdet i Dragsfjärd skulle ingå i samarbetsområdet med motiveringen att det är det enda stället dit man kan dra en järnväg och bygga en större hamn.

Ett utvecklingsalternativ för Jurmo innehöll flygfält och hotell.

Naiv som jag var trodde jag att målet var att skydda området natur genom att grunda en nationalpark. När utgångspunkterna bland kommissionsmedlemmarna var så pass divergerande blev resultatet ur naturskyddssynpunkt en mager kompromiss (däremot blev kommissionen betänkandes sociala och ekonomiska förslag fröet till skärgårdslagen).

Drömmen om det enhetliga orörda skärgårdslandskapet med välutvecklade skärgårdszoner realiserades som en sillsallad av enstaka holmar eller delar av holmar tillhörande parken medan mellanliggande delar är privata, och belupna med tusentals fritidshus. Idag är den fredade landarealen ca en fjärdedel av samar-

betsområdets, om Naturprogrammet och delgeneralplanernas naturskyddsområdesreserveringar verkställs växer den fredade arealen till ca 40 procent av samarbetsområdets landareal. Den privata delen av samarbetsområdet består av minst 60 procent av landarealen. De till antalet drygt 2000 stugorna blir ännu fler.

De goda nyheterna

Trots att visionen om Skärgårdshavets nationalpark kom skamfilad och ledbruten ur figheten är resultat dock Finlands värdefullaste naturskyddsområde, om man ser till naturens mångfald. Hur skulle naturskyddsvärdet annars mätas? Här finns ca 400 på riksnivå hotade och hänsynskrävande växt-, svamp- och djurarter. Antalet naturtyper (i den Europeiska Unionen naturskyddsdirektiv) är 39, varav 14 är särskilt prioriterade av EU (jfr Lindgren 2000). Vid sidan av dessa uppvisar nationalparken 80 nationellt hotade naturtyper (Raunio & al 2008). Inget annat naturskyddsområde har rapporterat indikatorer på den biologiska mångfalden som ens kommer i närheten av dem i Skärgårdshavets nationalpark. En typisk finsk nationalpark skyddar ett landskap bestående av barrskogar, myrar, klippor och kanske någon sjö. Antalet hotade och hänsynskrävande arter är något tiotal och antalet naturtyper enligt EU-direktivet under tio.

Framgångar i skötseln av beteslandskapet och dess växter och djur

Vad har vi åstadkommit?

Med oss menar jag var lilla skara bestående av kring 10 planerare och fältarbetande vid Forststyrelsens kontor i Korpoström, Kasnäs och Åbo. I början gällde att ta vara på naturens godbitar på basen av analysen ovan. Våra resurser var små och det var viktigt att rikta in dem på det väsentliga.

Jag började jobba i Forststyrelsen år 1989, i naturtjänsternas centraladministration i Helsingfors. Mitt dåvarande jobb var att som sektionschef för naturvägledningen ansvara för naturguidning och bl a Naturumen (naturinfo-centren) i landet. Jag fick Skärgårdshavet och Oulanka som s k ansvarsparker, vilket innebar

att jag skötte Skärgårdshavets nationalparks ärenden i centralförvaltningen.

Jouko Högmänder jobbade sedan år 1987 lokalt i Korpo senare som parkchef. Vi försökte utveckla parken och föra dess och samarbetsområdets talan i Forststyrelsens förvaltning och i delegationen för Skärgårdshavets nationalpark, där jag var bl.a. sekreterare. Den största prövningen blev föredragningen av parkens stomplan från år 1990 i Forststyrelsens collegium, där i synnerhet jakträtten var en het potatis. Jag utsågs till att leda planeringen av naturumet Blåmusslan, vars utställningar öppnades år 1993.

År 1992 flyttade jag till Korpo och började jobba som skyddsbiolog på parkens kontor i Korpo. Nu började en arbetsam tid, en gyllne tid för att på bästa sätt ta vara på parkens biologiska mångfald. Det viktigaste, de stora linjerna hade vi slagit fast i stomplanen. Där sägs att 80 procent av landarealen lämnas till fri utveckling, alltså utan mänskliga ingrepp. Enligt stomplanen kan 20 procent av parkens landareal skötas som vårdbiotoper, alltså som traditionella ängar och betesmarker. Våra resurser har dock bara räckt för att sköta ca 10 procent av parkens vårdbiotoper.

Den orörda naturen

Ur den praktiska vårdens skötsel innebär detta att minst 80 procent av området klarat sig med övervakning och ställvis, där så behövs landstigningsfaciliteter och information, ofta brygga, en enkel infotavla, bord, bänkar, toalett och därtill ställvis en naturstig.

De flesta ställen lämnas utan servicefunktioner, smultronställen att upptäcka för den som kan ta fram sig på egen hand. Trots detta är det brist på naturskogar i parken och dess samarbetsområde. Markanvändningen var så intensiv i synnerhet i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet att alla landområden hade påverkats av boskapsskötselns markanvändning och hygien. Få ställen hade utnyttjats skonsammare. En sådan är Ådön i Nagu Berghamns skärgård, fortfarande den enda verkliga urskogen och ett ytterst värdefullt prov på nordisk taiga i utskä-

rens skogsgränsmiljö. Återväxten med träd från det hårt utnyttjade och mångenstädes trädlösa landskapet har varit långsam. När jag besöker holmar jag sett på 1960- och 1970-talen tycker jag att förändringen är liten. De har fortfarande inte uppnått stadiet då träden börjar självdö och torrträd och lågor blir vanliga – alltså indikatorer på naturskog. 2010-talets stormar har hjälpt till och läget väntas bli bättre under de följande decennierna. Naturen måste få ha sin gång och kan inte gärna påskyndas. Utvecklingen av den orörda naturen mot klimaxvegetation upplever jag som nerförsbacke. Den naturvård som kräver aktiva insatser känns som uppförsbacke.

Vi restaurerar ängar och betesmarker

Före andra världskriget var ca 1/3 av samarbetsområdets landareal eller 5 000 ha ängar, hagar och hedar (klippor undantagna). Vi vet detta från intervjuer av äldre skärgårdsbor, studier av gamla flygfoton från 1930- och 1940-talen och genom 1970-talets fältinventeringar.

Hur mycket av detta skall vi då försöka återställa till dess forna glans?

Ett sätt att närma sig frågeställningen är att tillämpa den av professor Ilkka Hanski utvecklade metapopulationsdynamiken (Hanski 1997, Hanski & al. 1996, Hanski & Simberloff 1997,) på Skärgårdshavets lokala förhållanden (Nieminen & Hanski 1998). Tillsammans med dr Marko Nieminen från Ilkka Hanskis forskningsteam gjorde vi en analys med hjälp av hökblomsternätfjärilen som exempel på en art som skall förflytta sig mellan holmarna och bilda ett nätverk av lokala populationer (= en metapopulation). Erfarenheterna från Åland visar att populationen kraschar när livsmiljön för arten – i hökblomsternätfjärilens fall torrängar med svartkämpar eller axveronika – reducerats till 6-10 procent av den ursprungliga. Marko Nieminiens slutsats blir då att naturskyddet bör restaurera minst 20 procent av artens livsmiljö. Om hökblomsternätfjärilens forskningens rön tillämpas på Skärgårdshavets nationalparks samarbetsområde på 15 000 ha, varav en tredjedel eller 5 000 ha var produktiv betesmark innebär detta att 1 000 ha igenvuxna

vårdbiotoper borde restaureras för att undvika att arternas populationer kollapsar (Lindgren 2000).

Om denna teori visste ja ingenting då jag under slutet av 1970-talet valde de områden där vi inledde restaureringsarbetet. Däremot ansåg jag det för oerhört väsentligt att välja de rätta områden för våra begränsade restaureringsinsatser. Skyddet av den biologiska mångfalden är det enda godtagbara kriterierna vid valet av restaureringsobjekt.

Här uppfattar jag att mitt biologiska kunskande verkligen kommer till sin rätt. Med etnologiska eller landskapsmässiga prioriteringar kunde man ha valt vilka holmar som helst bland det hundratal som då stod till buds. Resultatet skulle ha blivit vackra blomsterängar, underbara lövängar med återhamlade träd och ett återupplivande av talkoandan och användande av gamla redskap och arbetsmetoder såsom lien. Allt detta uppnådde vi också på de platser jag valde, men vi uppnådde därtill det viktigaste, skydd och återupplivning av den biologiska mångfalden. Jag hade under Akademiens inventeringar fått en klar helhetsbild över vad slags natur det fanns i parken och i vilket skick den var. De värdefullaste bitarna valde vi ut med särskilt botaniska kriterier. Det var igenvuxna hassel- och askbestånd och ängslyckor och standängar på Boskär, torrängar på Konungsskär och torra ask-getapelbestånd med torrängsfläckar på Bärskär. Förutom återskapandet av värdefull vegetation eller naturtyper var kriteriet att bevara sällsynta och hotade växter såsom trubbhagtorn, vildapel, nässelklocka, korskovall samt Adam och Eva. Jag medger gärna att urvalet skedde med "biologiska intuition", en slags näsa för att det fanns mycket annat, då fortfarande okänt i de valda holmarnas biologiska diversitet.

Under 1990-talet fick vi under några år pengar för att låta utföra biologiska inventeringar. Landets främsta experter anlätades och svampar, mossor, lavar, stritar, skalbaggar, skinnbaggar, fjärilar, fåglar, småäggdjur och fladdermöss inventerades på ett flertal holmar, däribland på alla skötselobjekt. Inventeringsresultaten gav mig rätt. Skötselobjekten var väl

valda och hade en stor mångfald av ovannämnda organismgrupper.

Min roll var att identifiera de värdefullaste områdena och att rikta våra insatser på skötseln av dem. Under 1990-talet uppfattade Forststyrelsens dåvarande generaldirektör att de regionala miljöcentralen hotade överta Forststyrelsens regionala naturtjänster. Inte någon dum idé, men generaldirektör Pentti Takala uppfattade det som ett hot mot Forststyrelsens allsmåktighet och prestige. Hans motdrag blev att visa att han tar väl hand om de sina och för några år förse oss med mera forskningspengar. Nu kunde vi låta utföra de ovan nämnda inventeringarna. Vi fick äntligen faktabelägg för att Skärgårdshavets nationalpark verkligen var landets största och vackraste med hänsyn till den biologiska mångfald och särskilt till artmångfalden.

Våra möjligheter att restaurera igenvuxna ängar och betesmarker var dock begränsade. Vår arbetsstyrka var tre, tidigare fyra parkmästare alltså arbetande arbetsledare, 2-3 fast anställda tillsynsmän och oftast 6-8 säsonganställda tillsynsmän.

Därtill har vi till bristningsgränsen utnyttjat frivillig arbetskraft i form av talkoläger, sedan 1990-talet 4-5 stycken läger per år, med 15-25 deltagare per läger. I och med inträdet i den Europeiska Unionen blev det möjligt att få EU-finansierade projekt för att verkställa skötseln av de värdefullaste naturtyperna, dit Skärgårdshavets ängs- och betesmarker räknas.

Vi fick EU-pengar för restaurering av Skärgårdshavets vårdbiotoper under åren 1996-2000 och för det s k Ängs-Life -projektet åren 2001-2003. Jag ledde projekten för Skärgårdshavets del. Nu kunde vi satsa hårt på restaureringar genom att det blev möjligt att tillfälligt anställa mera folk och köpa fler tjänster. Också antalet talkoläger fördubblades.

Vi röjde stora områden av Jungfruskär i Houtskär, Kälö i Korpo, Mälhamn och Nageskärens Alskär i Nagu, Holma, Högländ och Hiti's Långholmen i Dragsfjärd. Också tidigare påbörjade röjningsobjekt kunde kompletteras, såsom Bärskär i Brunskärs skärgård och

Konungsskär i Korpo, Boskär och Västerby i Berghams skärgård i Nagu samt Yxskär och Hamnholmen i Dragsfjärd. Senare har vi restaurerat delar av Jurmo och Kråkskär i Kälö skärgård i Korpo, liksom Nagelskärens Kråkskär i Nagu. Här är den nya utmaning skötsel av hedar. Därtill finns ett drygt tiotal holmar som betats och i någon mån röjts. Deras skyddsvärde är mindre och de har mest fungerat som reservbeten.

Tillsammans har vi ca 400 hektar restaurerade och hävdade ängs- och hagmarker samt hedar i parken. Arealen är kanske ringa, men kvaliteten desto högre. Särskilt stolt är jag över att vi har ca 20 hektar lövängar, 5 ha kalkrika torrängar och ca 150 hektar hedar (varav en del är på ännu inte verkställda Natura-områden).

Dessa biotoper finns i Finland nästan bara här, fränsett lövängarna som finns också på Åland, men också där med blygsamma arealer.

▼ Brudgran (*Gymnadena conopsea* var. *conopsea*) på Jungfruskär. Intensiva skötselinsatser med röjningar, vårstädning, slåtter och bete har räddat brudgranens enda förekomst i Skärgårdshavet från att dö ut. På 1980-talet hittades årligen ett eller två blommande exemplar, några år inga alls. På 2010-talet har över 300 exemplar räknats.

Nationalparken 30 år

▼ Tabell 1. Växter, vars populationer med stor sannolikhet räddats från lokalt utdöende genom parkens (personal och talkofolk) aktiva skyddsinsatser. Rödlisterade arters hotklasser enligt hotklassificeringen år 2010 (Rassi & al. 2010). CR = akut hotad, EN = starkt hotad, VU = sårbar, NT = hänsynskrävande (närapå hotad).

Växtens namn	Vetenskapligt namn	Hot-klass 2010	Holme	Antal räddade populationer
Färgmadra	<i>Asperula tinctoria</i>	CR	Äspskär	1
Knutört	<i>Anagallis minima</i>	EN	Hundskär	1
Lundkardborre	<i>Arctium nemorosum</i>	EN	Jungfruskär	1
Sommarängsgentiana	<i>Gentianella amarella ssp. lingulata</i>	EN	Jungfruskär	2
Höstängsgentiana	<i>Gentianella amarella ssp. amarella</i>	EN	Nagu Berghamn, Jungfruskär	2
Sumpgentiana	<i>Gentianella uliginosa</i>	EN	Jungfruskär	1
Revblodrot	<i>Potentilla anglica</i>	EN	Ånholm	2
Glasört	<i>Salicornia europaea</i>	EN	Jungfruskär	1
Blankstarr	<i>Carex otrubae</i>	VU	Jungfruskär	1
Trubbhagtorn	<i>Crataegus monogyna</i>	VU	Boskär	1
Brudgran	<i>Gymnadena conopsea var. conopsea</i>	VU	Jungfruskär	1
Korskovall	<i>Melampyrum cristatum</i>	VU	Jungfruskär, Boskär, Västerby, Mälhamn	4
Rosettjungfrulin	<i>Polygala amarella</i>	VU	Jungfruskär	1
Jungfrulin	<i>Polygala vulgaris</i>	VU	Kälö	1
Backruta	<i>Thalictrum simplex ssp. simplex</i>	VU	Jungfruskär	1
Blåsuga	<i>Ajuga pyramidalis</i>	NT	Apelholm	1
Ängsbräsma	<i>Cardamine pratensis ssp. pratensis</i>	NT	Jungfruskär, Västerby	2
Adam och Eva	<i>Dactylorhiza sambucina</i>	NT	Jungfruskär	1
Slankstarr	<i>Carex flacca</i>	NT	Jungfruskär	1
Klibbarv	<i>Cerastium glutinosum</i>	NT	Mälhamn, Äspskär	2
Mandelblom	<i>Saxifraga granulata</i>	NT	Långholm (Hitis)	1
Älväxing	<i>Sesleria caerulea</i>	NT	Jungfruskär	1
Smultronklöver	<i>Trifolium fragiferum</i>	NT	Hamnholm	1

▼ Tabell 2. Utöver de i tabell nämnda klara fallen har vi möjligen på längre sikt räddat eller i varje fall kraftigt gynnade följande hotade arters populationer. Förklaringar som i tabell 1.

Växtens namn	Vetenskapligt namn	Hot-klass 2010	Holme	Antal gynnade populationer
Dvärggläsbräken	<i>Bortyichium simplex</i>	CR	Jurmo, Äpskäer och Kälö Kråkskäer	3
Fältgentiana	<i>Gentianella campestris</i>	EN	Jurmo	4
Luddros	<i>Rosa sherardii</i>	EN	Jungfruskär, Västerby	2
Strandnarv	<i>Sagina maritima</i>	EN	Jurmo	5
Vildapel	<i>Malus sylvestris</i>	VU	Jungfruskär, Boskäer, Hundskär, Äpskäer, Långholmen (Hitis)	5
Taggfingerört	<i>Potentilla neummanniana</i>	VU	Jurmo	1
Slån	<i>Prunus spinosa</i>	NT	Kälö	1
Smultronklöver	<i>Trifolium fragiferum</i>	NT	Jurmo, Jungfruskär	2
Blankstarr	<i>Carex otrubae</i>	VU	Jungfruskär	1
Trubbhagtorn	<i>Crataegus monogyna</i>	VU	Boskäer	1
Brudgran	<i>Gymnadena conopsea</i> var. <i>conopsea</i>	VU	Jungfruskär	1
Korskovall	<i>Melampyrum cristatum</i>	VU	Jungfruskär, Boskäer, Västerby, Mälhamn	4
Rosettjungfrulin	<i>Polygala amarella</i>	VU	Jungfruskär	1
Jungfrulin	<i>Polygala vulgaris</i>	VU	Kälö	1
Backruta	<i>Thalictrum simplex</i> ssp. <i>simplex</i>	VU	Jungfruskär	1
Blåsuga	<i>Ajuga pyramidalis</i>	NT	Apelholm	1
Ängsbräsma	<i>Cardamine pratensis</i> ssp. <i>pratensis</i>	NT	Jungfruskär, Västerby	2
Adam och Eva	<i>Dactylorhiza sambucina</i>	NT	Jungfruskär	1
Slankstarr	<i>Carex flacca</i>	NT	Jungfruskär	1
Klibbarv	<i>Cerastium glutinosum</i>	NT	Mälhamn, Äpskäer	2
Mandelblom	<i>Saxifraga granulata</i>	NT	Långholm (Hitis)	1
Älväxing	<i>Sesleria caerulea</i>	NT	Jungfruskär	1
Smultronklöver	<i>Trifolium fragiferum</i>	NT	Hamnholm	1

Eftersom restaureringsobjekten valts så att de omfattar möjligast mångformig fauna och flora har vi kunnat rädda åtskilliga populationer av hotade arter från att lokalt dö ut, dvs helt försvinna från parken.

Växternas riddare

Vi har räddat 28 populationer tillhörande 23 rödlistade arter (tabell 1). Därtill har 24 populationer tillhörande åtta arter möjligen räddats på längre sikt eller i varje fall kraftigt gynnats enligt tabell 2.

Rent konkret har det gått till på följande sätt. Jag har inventerat växternas förekomster och populationsstorlek under en följd av år. Målet och utgångspunkten är att vid varje tillfälle känna till parkens alla växtarters populationer och deras skick. En ambitiös målsättning som jag lärde mig av Mari Reitalu, en legendarisk chef på Viljandi naturreservat på Ösel i Estland. Dessvärre måste jag medge att jag aldrig under min tid i Forstsyrelsen lyckades uppnå målsättningen. Men när man siktar högt när man alltid någonstans. Jag uppskattar att jag har eller hade koll till 70-80 procent.

Inför fältsäsongens arbeten tog jag med mig den ansvariga parkmästaren och eventuella andra hugade med ut i fält. Vi gick igenom de planerade röjningarna eller andra åtgärder holme för holme och figur för figur. Var finns träd och buskar som bör sparas? Hit hör framförallt trubbhagtorn, spetshagtorn, vildapel, luddros, getapel, ask, oxelrönn, lönn, hassel, try och oxbär. Vi kom överens om vem som skulle utföra stämplingen. Ofta blev det jag (skyddsbiologen), ifall området var mångformigt. Var finns sällsynta eller hotade växters växtplatser? Var lagras det röjda virket, längs vilken rutt körs det ut? Var placerar vi brännhögarna?

Efter ett antal gemensamma fältbesök behövde jag inte mera ängslas över att traktorrutten kanske går över det viktigaste beståndet av Adam och Eva eller att rosettjungfrulinet hamnat under en brännhög. Bakslag har dessvärre inträffat. Så har oxbär röjts vid åtminstone ett tillfälle.

Vårt sätt att arbeta och vårt lilla arbetsteam

med planerare och verkställare som ryms kring ett kaffebord är en styrka, som väckt avund utomlands. Exempelvis de svenska länsstyrelsernas inspektörer har betydligt sämre kontakt med verkställarna och kan i värsta fall rätta till misstag först efter att allt gått snett i upp till fem år.

Som talkolägerledare har jag fått välbehövlig omväxling till sittandet framför kontorets dator. Här är utmaningen att omsätta mina planers principer och stipulationer till konkret naturskyddsverksamhet. Denna roll uppfattar jag själv som min och skyddsbiologens viktigaste uppgift. Jag har upplevt att en del av dem som jobbar praktiskt uppfattar min verksamhet som ett intrång på deras revir och öppet visat misstroende mot deras yrkeskunnande. *"Du ska faan int komma från Helsingfors och säga hur vi skall sköta vårt jobb"*. Ändå menar jag att det lilla jag lärt mig är just genom att testa teoretiska kunskaper i praktiskt verksamhet, utvärdera resultatet ur naturskyddsperspektiv och med hjälp av feedback från fältet vid behov finslipa metoderna och rutinerna.

Arbetet på talkolägren skräddarsys utgående från områdets naturvärden och deltagarnas kunnande. Min roll på vårstädningarna är att veta exakt var de hotade växternas växtplatser finns, något som vår övriga personal hittills inte helt bemästrat. Under vårstädningslägren i slutet av april syns inget av exempelvis Adam och Eva. Då gäller det att märka ut brännplatserna för vårstädningsavfallet så att de hotade arternas populationer klarar sig. Envis som jag är har jag hållit hårt på det här och när misstag skett fått höra av vår övriga personal: *"du och dina växter"*. Bara för att jag värnat om dem är växterna och djuren är faktiskt inte min personliga egendom, utan en del av nationalparken, det som naturskyddslagen kallar vårt nationalarv.

På sommarens höbärgningstalkon har jag tagit deltagarna på naturstigar och lärt dem känna igen de mest skyddsvärda växterna. Tanken är att de slår vakt om dem under lägre gång. Eftersom talkodeltagarna är motiverade och naturskyddsmedvetna har det fungerat bra. De växter som missgynnas av slättern under

juli har jag märkt ut för att de inte skall slås. I praktiken handlar de på Jungfruskär om brudgran och lundkardborre. Deras frön mognar i augusti respektive september – oktober. Om de slås av under lägret kan de aldrig föröka sig och är på längre sikt dömda till undergång. Också krisslan blommar sent och bildar frön först på hösten. Därtill hyser krisslan monofaga (till krisslan bundna) fjärilar, som inte kan fullborda sin livscykel om växten slås av i juli. Dessa och vissa andra växtarter har jag märkt ut så att de skonas och bildar små slätter-refugier i den annars slagna ängen.

Den sista striden pågår som bäst för att rädda vad som räddas kan av beteslandskapets biologiska mångfald. Inom en nära framtid har igenväxningen hunnit så långt att det varken finns arter eller biotoper kvar att restaurera. Därför är det vår historiska uppgift att snabbt identifiera de värdefullaste områdena och restaurera dem medan tid är.

Fjärilarnas och småkrypens beskyddare

Jag vet nästan inget om fjärilar eller andra ryggradslösa småkryp, men jag har haft förmånen att kunna välja utomstående expertis för att utföra inventeringar inom samarbetsområdet. Utkasten till rapporterna har jag redigerat och sett till att de trycks i Forststyrelsens naturskyddspublikationsserie.

I fält har jag haft privilegiet att lära mig av fjärilsforskare som Marko Nieminen och Jari Kaitila. Marko har bland annat publicerat en diger översikt av parkens fjärilsfauna (Nieminen & Kaitila 2000). Jari Kaitila visade mig handgripligen hur viktigt sambandet mellan växter och fjärilar är. Han upptäckte en population av jungfrulinpraktmal (*Hypercallia citrinella*) på Jungfruskär, den första i Finland utanför Åland. Som namnet säger är fjärilen monofag, d v s dess larver lever endast på jungfrulinsarter. Eftersom endast rosettjungfrulinet växer på Jungfruskär är det tryggt att anta att den starkt hotade (EN) jungfrulinspraktmalens larver lever just på den.

Efter idogt sökande kunde Jari Kaitila fastställa att glasörtsbeståndet på Jungfruskärs

Österflada hyste två monofaga småfjärilar, den starkt hotade glasörtsäckmalen (*Coleophora salicorniae*) och den akut hotade glasörtsmåsträvmalen (*Scobipalpa salinella*) (Lindgren 2008). I naturvårdsplanerna för särskilt Jungfruskär och Jurmo har jag försökt ta särskild hänsyn till värandet om fjärilsfaunan (Lindgren 2005, Lindgren 2009).

Samarbetet med Jaakko Kullberg för att skydda fjärilarna på Örö har varit utmanade och givande. Hela 69 hotade och 88 hänsynskrävande fjärilar (Rassi & al. 2010) är kända från Örö, tack vare Jaakko Kullbergs idoga och långvariga uppföljningsundersökningar sedan år 1990. Kännetecknande för de flesta sällsynta och hotade fjärilarna är att de är monofaga eller oligofaga (beroende av en eller ett fåtal växtarter). Jaakko vet allt om fjärilar och jag känner till växterna och hur vegetationen skall skötas. Jaakko utpekade de viktigaste fjärilstillhållen på Örö och gav mig en lista på växtarter av avgörande vikt. Mitt uppdrag blev då att i naturvårdsplanen för Örö (Lindgren 2013) utforma skötselningreppen så att backtimjan (*Thymus serpyllum*), lutglim (*Silene nutans*), fältmalört (*Artemisia campestris*), malört (*Artemisia absinthium*) och andra för fjärilar viktiga växter gynnades. Med rätt utförda röjningar och påföljande bete borde det vara en smal sak att öka mängden av dessa och andra fjärilsväxter. Med större och livskraftigare populationer av fjärilarna värdväxter förväntas också de kräsna fjärilarna öka i antal. Skötseln på Örö har inte hunnit börjat på allvar så vi får se hurudana resultat vi kommer att uppnå.

De flesta besökare uppskattar det restaurerade ängs- och beteslandskapet. Det gäller både vanliga besökare och kolleger inom naturskyddsförvaltningen och naturskyddsrorelsen. Sådär har det inte alltid varit.

Restaureringen av lövängen på Boskär visade sig vara en svår nöt för Forststyrelsen. Röjningsarbetet gick till så att jag ledde arbetet åren 1979–1983 på WWF:s läger medan revirforstmästare Eero Tuuteri från Forststyrelsens enhet i Tavastehus var den ansvariga på plats och såg att allt gick rätt till. Ganska snart fick Eero förtroende för mina göranden och låtan-

den. Han brukade säga: "Leif, du kan ju det här". I praktiken ledde jag arbetet med Eero Tuuteris goda minne. Forststyrelsens dåvarande generaldirektör Jaakko Piironen och södra Finlands regionkontors direktör Lifländer var något senare på inspektionsresa och besökte bland annat Boskär. Herrarna var förgrymmade över den skogsskövling som ägt rum med kvarlämnade högstubbar på upp till tre eller fyra meter. De ville ställa de ansvariga marodörerna till svars i ett kvarnbrev. Forststyrelsens lednings kännedom om skötseln av beteslandskapet och restaureringen av lövängar var med andra ord bristfällig. Jag blev uppringd av Pekka Borg, som då jobbade på Forststyrelsens enhet för naturtjänster. Han bad mig om en detaljerad skriftlig redogörelse över det skedda, men konstaterade redan i telefon att det var Forststyrelsen själv som var ansvarig, eftersom revirförstmästaren var på plats. Denna storm i vatenglaset reddes till slut upp av generaldirektörens överordnade ledande tjänstemän på jord- och skogsbruksministeriet.

Dessvärre var det inte sista gången våra lokala naturskyddssträvanden möttes med missstro eller brist på förståelse i Forststyrelsens ledning. Varför förvandlas *biologisk mångfald till byråkratisk enfald* högre upp i förvaltningen? Under hela den tid vi har haft en lokal förvaltning, alltså från år 1988 har ledningens fältbesök varit ytterst få och sparsamma. Många nyckelpersoner har överhuvudtaget inte synats i fält.

I längden har detta lett till att ledningen ur gräsrotsperspektiv lever sin eget liv i sin egen verklighet, utan tillräcklig kunskap om vårt vardagliga arbete, dess utmaningar och frågeställningar.

I chefernas festtal lyfts naturskyddet gärna fram, men i praktiken handlar vår ledning liksom deras chefer, miljöministeriets tjänstemän som om den biologiska diversiteten skulle finnas i maktens korridorer i Helsingfors och Vanda. Så har vår fältpersonal minskats trots att antalet och arealen av naturskyddsområden inom vårt verksamhetsområde (i egentliga Finland och Satakunda) har ökat markant. Det har aldrig funnits luft i naturskyddsförvaltningen

och nerskärningarna har inneburit sämre skötsel av våra naturskyddsområden. När nya viktiga skötselobjekt fredas blir vi tvungna att överge holmar, vars natur hävdats i årtal, andra förblir oslagna och ostädade om våren och ett igenväxningsförlopp sätter igång.

De satsningar Forststyrelsen har gjort inom naturskyddet har varit inom centralförvaltningen, där till exempel en person är ansvarig för hotade växter och en annan för frivilligarbete anställts. Till vår bestörtning deltar dessa personer inte i fältarbetet, utan arbetar centralt med att bland annat ge oss goda råd hur vi skall arbeta, något som vi först lärt ut åt koordinatör för frivilligarbete.

Det är frustrerande att gång på gång påminnas om centralförvaltningens attityd. Kunskapen, visheten och ledaregenskaperna finns i alltid och enbart i centralförvaltningen. Vi som arbetar i fält är redskapen för centralförvaltningens vilja och strategier utan förmåga till självständigt tänkande och egen vilja. Därför är vi till för att ledas.

Under mina drygt trettio år i Forststyrelsens faltenhet har vi diskuterat friskt, men ofta för döva öron. I ett chefstyrt ämbetsverk är det endast regiondirektörens åsikt som i sista hand räknas.

Vad blev ogjort?

Ändå, vad är faciten av allt detta? Om jag är pessimist så svarar jag små framgångar och stora motgångar. Helst är jag dock optimist och menar att vi uppnått en hel del. Det kalla naturskyddsklimatet och den svaga politiska viljan satte dock gränser för framgångarna.

Om parkens omfattning blev något av en besvikelse blev skötseln av vårdbiotoperna en framgång. Också vårt kunnande med att kombinera biotop- och artskydd är revolutionerande i Finland. Tyvärr har vi här som i mycket annat hållit vårt ljus under en skäppa.

Kampen fortsätter även om en soldat stigit åt sidan. De största utmaningarna är att verkställa parkens 6 000 ha och hålla fast vid en högklassig restaurering och hävd av äng- och

beteslandskapet och dessa arter. Vi borde också bli bättre på att berätta om vår verksamhet, att utnyttja Naturumen i Kasnäs och Korpoström effektivare, att göra filmer och publikationer. Publikationsverksamheten i serien Forststyrelsens naturskyddspublikationer har legat nere under hela detta årtusende. För att genomföra allt detta bör vi skaffa nya resurser helst utöver nuvarande budgetfinansiering, varför inte på nya innovativa sätt?

Jag önskar alla mina forna kolleger och alla naturvänner lycka till med arbetet att göra vår finaste nationalpark ännu bättre. ♦

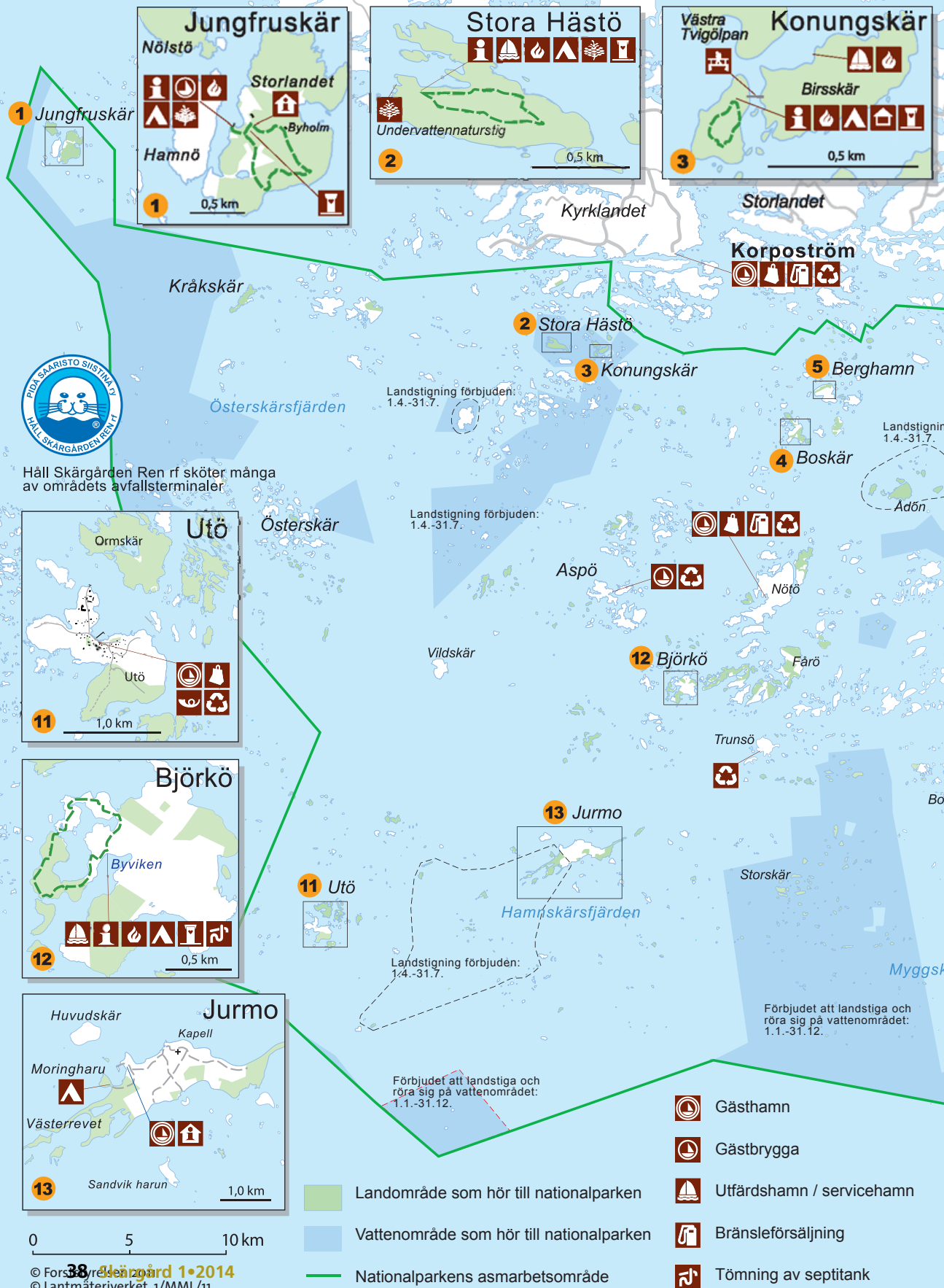

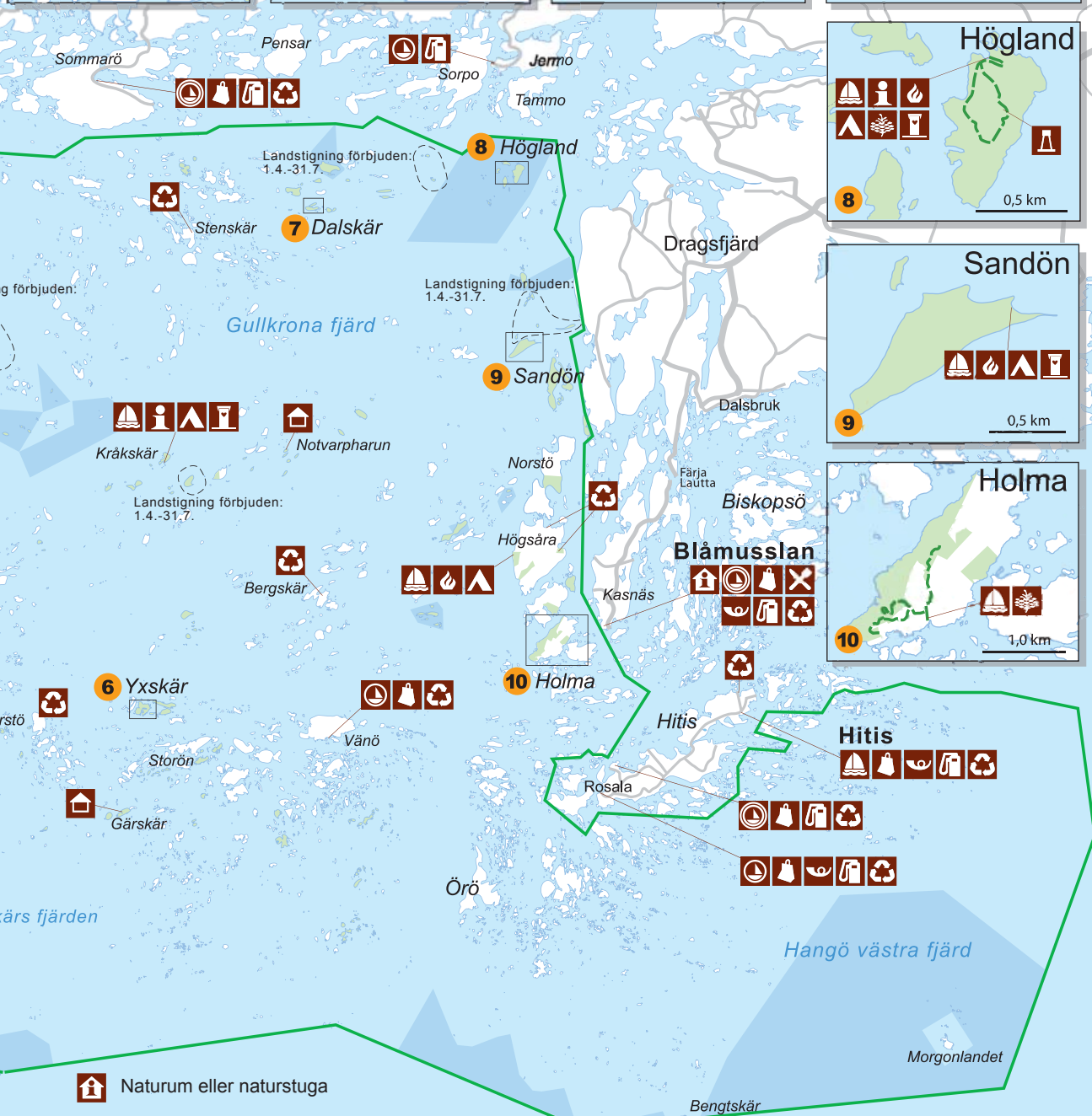
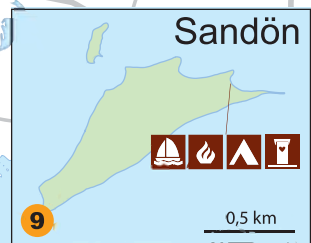
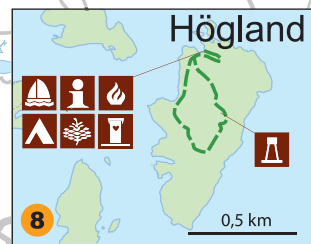
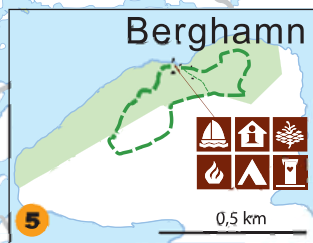
▲ Artikelförfattaren Leif Lindgren.

◀ Adam och Eva (*Dactylorhiza sambucina*) på Jungfruskär. Adam är röd och Eva ljusgul, men de tillhör samma orkidéart. På Jungfruskär har under ca 30 år antalet exemplar av Adam och Eva ökat från 63 till över 3000 till följd av en lyckad skötsel.
© Mikael von Numers.

▼ Ett uppslag ur Leif Lindgrens bok "Skärgårdens betesmarker" (192 s, 2000).

Naturum eller naturstuga

Information

Ödestuga

Tältningsområde

Eldplats

Naturstig

Gångbro

Butik

Restaurang

Utsiktstorn

Post

Torrtoalett

Skärgård 1•2014 39
Avfallsortering

Litteratur

Betänkande avgivet av kommissionen för Skärgårdshavets nationalpark. – Kommitébetänkande 8/76.

Betänkande avgivet av kommissionen Skärgårdshavskommissionen 1979. – Kommitébetänkande 35/81.

Eklund, O. 1929: Ergebnisse einer Botanischen Reise in der Kirchspielen Houtskär und Iniö (Südwestfinnland) im Jahre 1928. – Memoranda pro Flora & Fauna Fennica 5: 28-63.

Eklund, O. 1941: Naturskydd i Åbolands skärgård.-Finlands Natur 1:22-27.

Eklund, O. 1958: Die Gefäßpflanzenflora beiderseits Skiftet im Schärenarchipel Südwestfinnlands.-Bidr. känned. Finl. Natur och Folk. 101:1-342.

Hanski, I. 1997: Metapopulation dynamics. From concepts and observations to predictive models.-I boken: Hanski, I. A. & Gilpin, M. E. (red.) 1997: Metapopulation biology. Ecology, genetics and evolution. sidorna 69-91. Academic Press, San Diego.

Hanski, I., Moilanen, A. & Gyllenberg, M. 1996: Minimum viable metapopulation size.- The American Naturalist 147:527-541.

Hanski, I & Simberloff, D. 1997: The metapopulation approach, its history, conceptual domain, and application to conservation.I boken: Hanski, I. A. & Gilpin, M. E: (red.). Metapopulation biology. Ecology, genetics and evolution, s. 5-26. Academic Press, San Diego.

Lindgren, L. 2000: Skärgårdens betesmarker. – 192 s. Helsingfors.

Lindgren, L. 2005: Åtgärdsplan för naturvård och servicebyggande på Jungfruskärs Storlandet. – 202 s. Forststyrelsens naturtjänster, Vanda.

Lindgren, L. 2008: Människan och naturen på Jungfruskär, s xx-zz I boken:

Alopaeus, E., Lindgren, L., Marttila, E., Sundberg, V. & Tuovinen, T.: Jungfruskär i Skiftet. – Helsingfors.

Lindgren, 2009: Naturvårdsplan för Jurmo i Korpo. – 223 s. Forststyrelsens naturtjänster, Vanda.

Lindgren, L. 2013: Öro – Linnakkeesta laidunsaareksi. Kemiön kunnan Öron luonnonhoitosuunnitelma. – 146 s. Metsähallituksen luontopalvelut, Vantaa.

Lindgren, L. & Stjernberg, T. 1986: Skärgårds-

havets nationalpark.-143 s. Borgå – Helsingfors - Jockas.

Nieminen, M. & Hanski, I. 1998: Metapopulations of moths on islands: a test of two contrasting models.-Journal of Animal Ecology 67:149-160.

Nieminen, M. & Kaitila, J.-P. 2000: Saaristomeren niittyjen ja hakojen perhoset.-Metsähallituksen luonnonuojelujulkaisuja, Sarja A 111: 1-221.

Olsoni, B. 1942: Naturskydd i östra Skärgårdshavet.-Finlands Natur 2: 17-20.

Rassi, P., Hyvärinen, E., Juslén, A. & Mannerkoski, I. (Toim.) 2010: Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2010. – Ympäristöministeriö & Suomen Ympäristökeskus, Helsinki 685 s.

Raunio, A., Schulman, A. & Kontula, T. (toim.) 2008: Suomen luontotyyppien uhanalaisuus – Osa 1. – Suomen ympäristö 8 (2008): 1 – 264.

Raunio, A., Schulman, A. & Kontula, T. (toim.) 2008: Suomen luontotyyppien uhanalaisuus – Osa 2. – Suomen ympäristö 8 (2008): 1 – 572.

Stjernberg, T., Lindgren, L. & Cygnel, M. 1974: Naturinventering inom glesbygden i Dragsfjärd. – 207 s. Kimitoöns kommun.

Artikelförfattaren

Leif Lindgren (f 1948) och pensionerades i somras från jobbet som skyddsbiolog vid Forststyrelsens naturtjänster, med Egentliga Finlands och Satakundas naturskyddsområden som verksamhetsfält. Han ser fram emot nästa sommar och sin 52:a säsong som skärgårdsbotanist.

Leif bor i egnahemshus i Förby med hustrun Lena och katten Skrutte och har tre utflugna döttrar (Anne i Helsingfors, Vera i Stockholm och Lina i Shanghai). Kronan på verket är barnbarnen Rufus och Elsa.

Adress: Helgas väg 4, 25640 FÖRBY
e-post: leif.lindgren48@hotmail.se

Tio karaktäristiska kärlväxtarter

TEXT, BILD, KARTOR:
MIKAEL VON NUMERS

Det är givetvis en närapå omöjlig uppgift att välja ut tio växtarter som så bra som möjligt karakteriserar Skärgårdshavets biosfärområde och Skärgårdshavets nationalpark.

Det totala antalet kärlväxtarter som finns i området torde närma sig 1000. Uppskattningen varierar beroende på hur många småarter och underarter som räknas med.

MÅNGA AV OMRÅDETS arter är ytterst allmänna med en vid utbredning i Finland såsom, rödsvingel *Festuca rubra*, ekorrbär *Maianthemum bifolium*, tall, klibbal och glasbjörk, medan andra är sällsynta med bara någon enstaka fyndplats i området, såsom nordläsbräken *Botrychium boreale* och rödsäv *Blymus rufus*. Några arter har sannolikt försvunnit helt från området under de senaste årtiondena, exempelvis majvivan *Primula farinosa*, som tidigare sällsynt förekom på betade strandängar. Antalet helt nyinvandrade arter är inte så stort, men till exempel vresrosen *Rosa rugosa* verkar öka snabbt speciellt i södra Skärgårdshavet, och strandlokan *Ligusticum scoticum* i norra. En av de mera speciella nya arterna, lundbräsman *Cardamine impatiens*, hittades första gången i Finland i Houtskär år 1987, och förekommer ännu i dag på några holmar där.

BOTANISKT är nationalparken och biosfärom-

rådet väl undersökta. Docent Ole Eklund inventerade noggrant hundratal holmar i området under 1920- till 1940-talen. Totalt omfattar Eklunds monumentala arbete närmare 1600 undersökta lokaler, främst enskilda holmar, med listor över samtliga växtarter i ett område som sträcker sig även utanför biosfärområdets gränser. Dessa botaniska uppgifter utgör en referens som till sin omfattning och kvalitet torde vara enastående i världen. Betydande inventeringar i området har senare också gjorts av bl a Henrik Skult, Sakari Hinneri och Leif Lindgren. Av de holmar som tidigare inventerades av Eklund har 446 inventerats på nytt under de senaste åren, och jag baserar urvalet av de tio arterna på dessa inventeringar. De utbredningskartor och uppgifter om antalet förekomster som presenteras baserar sig därmed även på holmar utanför biosfärområdets gränser.

VILKA KUNDE då urvalskriterierna för de tio karaktärsarterna vara? Jag gör det enkelt och väljer arter som har sin huvudsakliga utbredning i Skärgårdshavet och som är relativt allmänna där. Dessutom är det arter som trivs i en maritim miljö och som vanligen växer på holmar och skär. Förutom dessa finns det arter som är bundna till skärgårdens traditionella odlingslandskap.

Arter som har en vid utbredning också på fastlandet finns därmed inte med. Naturligtvis får inte ens tillnärmelsevis alla arter plats i denna grupp.

Jag har lämnat bort bl a följande arter som lika gärna kunde ha hört till denna tio-i-topp lista: Adam och Eva *Dactylorhiza latifolia*, dansk skörbjuggsört *Cochlearia danica*, kungsmynta *Origanum vulgare*, glansnäva *Geranium lucidum*, hirsstarr *Carex panicea* och vejde *Isatis tinctoria*.

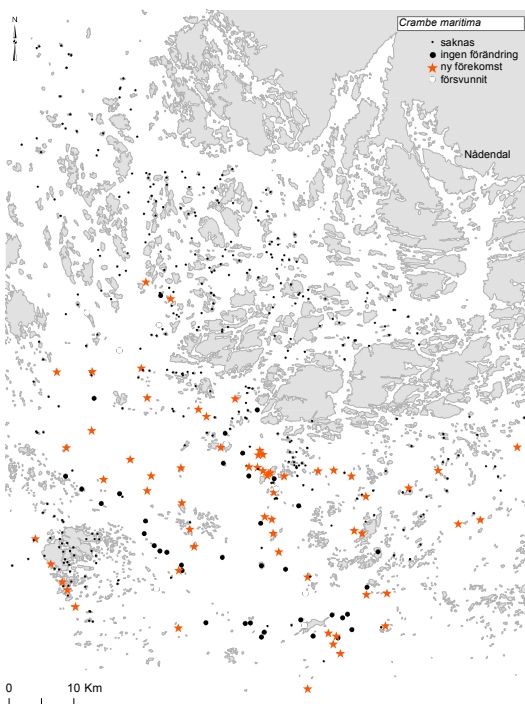
Mitt förslag på biosfärområdets 10 karaktärsarter följer här.

Strandkål *Crambe maritima*

En av de självskrivna arterna i denna grupp. Denna ståtliga kålväxt är typisk för starkt exponerade klapper- och sandstränder i områdets södra del. Märkligt nog förekommer den inte

▲ Strandkål *Crambe maritima* och Blodnäva *Geranium sanguineum*.

längre norrut i Skärgårdshavet än till ungefär Immaskär i Skiftet (karta). Möjligen kan utbredningen begränsas av den mot norr minskande salthalten, eftersom utbredningsgränsen rätt väl sammanfaller med gränsen för 6 promilles salthalt. Strandkålen har ökat märkbart i området (från 46 till 100 holmar). En delorsak till ökningen är antagligen det minskande strandbetet. Får och andra betande djur äter gärna strandkål.

Klibbglim *Silene viscosa*

Denna starkt klibbiga ört hittar man främst i områdets södra del, inom nationalparkens område, på skär med torra hedartade partier eller i klippspringor. Som namnet antyder är klibbglimmet klibbigt och vanligen hittar man arten överdragen med fjädermyggor och andra små insekter. Den är inte speciellt vanlig, men ställvis kan den växa tätt. Antalet fyndplatser verkar ha ökat en aning i jämförelse med Eklunds historiska uppgifter.

Tulkört *Vincetoxicum hirundinaria*

Tulkörten hör till arterna som Eklund räknade till "skärväxterna". Med dessa avsåg han arter som sällan växer på de stora öarna och nästan aldrig på fastlandet, men däremot är de allmänna på mindre holmar och skär. Tulkörten är vanlig i hela biosfärområdet. Oftast hittar man den på soliga och steniga sluttningar. Tulkörten hör till arterna som har ökat rätt mycket. Eklund hittade den på 256 av de holmar som nu jämförs, medan den idag finns på 326.

Luden johannesört *Hypericum hirsutum*

De flesta känner säkert till våra två allmänna arter av johannesört, dvs äkta johannesört *Hypericum perforatum* och fyrkantig johannesört *Hypericum maculatum*. Det finns dock en tredje betydligt mindre känd och sällsyntare art. Hittar du en johannesört som ger ett matt intryck på avstånd, och som vid närmare betraktelse är finlunden, så har du hittat den ludna johannesörten. De flesta kända förekomster av denna art i Finland finns inom biosfärområdet. Det finns bara något enstaka fynd från fastlandet. Den växer liksom tulkörten nästan uteslutande på de mindre holmarna och skären, och här verkar den varken ha ökat eller minskat sedan Eklunds tid. Vanligen hittar man den i lundar eller väl synlig bland krypenar på soliga och torra ställen.

▲ Luden johannesört *Hypericum hirsutum*

Grusbräcka *Saxifraga tridactylites*

I Skärgårdshavet finns ställvis förekomster av kristallin urkalk. Om man vill se grusbräckan är berg med urkalksförekomster med ett tunt jordlager de säkraste platserna. Ibland hitta man den också kring fågelsittplatser på skärens högsta punkter. Utbredningen är begränsad till sydvästligaste Finland. Grusbräckan är helt oansenlig och liten, men känns lätt igen på bladen som liknar små tretåiga tassar. Den blommar tidigt och vissnar ner mot slutet av sommaren. Grusbräckan är inte sällsynt, men verkar ha minskat en aning sedan tiderna för Ole Eklunds exkursioner.

Skärgårdsväxter

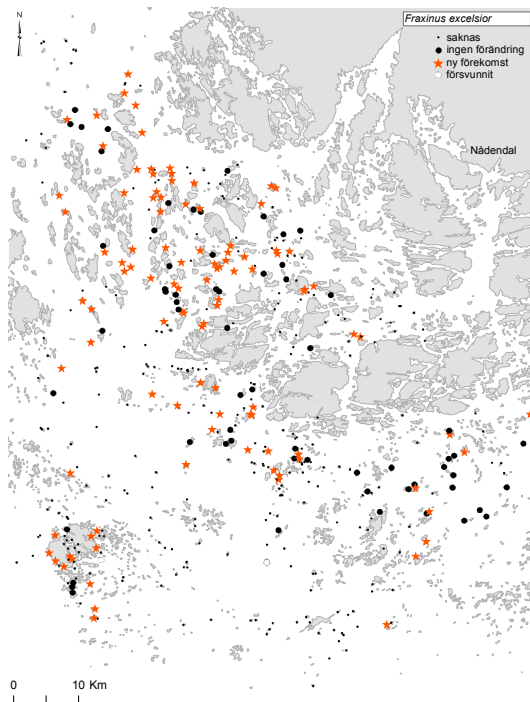
▲ Grusbräcka *Saxifraga tridactylites*

Ask *Fraxinus excelsior*

Asken är ett krävande trädslag med en sydlig utbredning. Den växer vanligen i kalkrik jordmån och fungerar därför som en bra kalkindikator. Asken hamlades tidigare allmänt och hörde till lövängens karaktärsträd. Numera hittar man ofta mindre askar i vikbottnar och i strandens närhet, vilket tyder på att dess frön sprids i vattnet och groer då de spolats iland. Sannolikt sprids fröna även över is. Asken hör till arterna som ökat starkast i området, vilket också tydligt framgår från kartan. Om ökningen är ett resultat av en allmän forskogning av holmarna (även andra trädslag har ökat) eller ett resultat av ett allt gynnsammare klimat är inte lätt att avgöra.

Grönvit nattviol *Platanthera clorantha*

Både nattviolen *Platanthera bifolia* och den grönvita nattviolen *Platanthera clorantha* förekommer i biosfärområdet. Den grönvita nattviolen finns nästan enbart i lundar, medan nattviolen är rätt vanlig i skogsmark och bland ljung och kråkbär, till och med på trädlösa skär. Den grönvita nattviolen är vanligen betydligt robustare byggd än nattviolen och har pollenklubbbar i blommorna som är utåtriktade och inte ligger parallella som hos nattviolen. Helt lätta är dessa arter inte att skilja från varandra. Den grönvita nattviolen är en krävande sydvästlig art med endast få fyndplatser utanför Åland och Skärgårdshavet. Den hör till arterna

▲ Grönvit nattviol *Platanthera clorantha*

▲ Getapel *Rhamnus cathartica*

med en klart ökande trend. På de 446 holmar som nu jämförs hittade Eklund den på 20, medan den nu hittades på 54.

Blodnäva *Geranium sanguineum*

Blodnävan hör säkert till en av områdets vackraste växter. Utbredningens tyngdpunkt i Finland ligger i Skärgårdshavet. Den är mycket lätt att känna igen på sina karminrosa blommor på långa skaft och djupt flikade blad. Vanligen

hittar man den på soliga och öppna sluttningar på mark som gärna är kulturpåverkad eller är kalkhaltig. Ibland, speciellt i maritimare områden, kan man hitta den bland klappersten i strändernas närhet. Antalet holmar med blodnäva har hållits någorlunda konstant.

Getapel *Rhamnus cathartica*

Getapeln hör till de värmekrävande, sydliga arterna som har sina sista utposter mot nordost i

▲ Ole Eklund vid rodet. Bilden ur: Alvar Palmgren 1947: Redogörelse avgivet vid årsmötet den 13 maj 1947 av Sällskapetets ordförande, professorn fil.dr Alvar Palmgren. Memoranda Societas pro Fauna et Flora Fennica 23.

Skärgårdshavet. Detta lilla träd med ovala blad och torniga grenar är nära besläktat med den betydligt vanligare brakveden. Inom hela biosfärområdet är getapeln ganska vanlig t ex i lundar, soliga sluttningar och områden med kristallin kalk.

Småborre *Agrimonia eupatoria*

Småborren hör till ängsmarkernas och skogsbrynens arter. Den är utbredd över hela biosfärområdet, men speciellt vanlig är den inte. Den är lätt att känna igen på sina långa ax med gula blommor. Frukterna har kroktaggar som gör att de lätt fastnar i päls. Fåren, som tidigare allmänt transporterades mellan holmarna, har säkert bidragit till att småborren spridits även till isolerade holmar i området. Numera hittar man den på ängsmarker och i artrikare lundmarker t ex tillsammans med blodnäva och ask. ♦

◀ Småborre *Agrimonia eupatoria*

Artikelförfattaren

Mikael von Numers är docent i skärgårdseko-logi vid Åbo Akademi.

e-post: mnumers@abo.fi

Några vinnare och förlorare i utskärens avifauna

TEXT & FOTO: JORMA TENOVUO

Alfågel (*Clangula hyemalis*) - alli (fi)

Största delen av de alfåglar som övervintrar i Östersjön häckar i de arktiska delarna av norra Ryssland. De ses som regelbundna och talrika flyttfåglar i utskärgården. I Skärgårdshavet pågår vårflyttningen under april – maj och höstflyttningen från oktober till december. Det finns en liten population med häckande alfåglar i finska Lappland.

Den internationella rödlistan som presenteras av IUCN (Internationella naturvårdsunionen) uppdateras vart fjärde år. Av den nya versionen för 2012 framgår att läget förvärrats för många fågelarter. Det gäller bl a den i Östersjön övervintrande populationen av alfågel där mer än en miljon alfåglar har försvunnit under de senaste 20 åren. Det innebär att arten nu förs in på rödlistan som sårbar.

Klimatuppvärmning i häckningsområdet och miljödegradering i övervintringsområdet (olja, giftiga musslor) ses som möjliga orsaker till minskningen.

Ejder (*Somateria mollissima*) - haahka (fi)

En fjärdedel av hela Europas ejderpopulation häckar i Finland, främst i Skärgårdshavet och runt Åland. Ejdrarna häckar på kobbar och skär i mellan- och i utskärgård, mera sällan i innerskärgård. Under våren anländer ejdrarna i mars-april och redan i juni drar gudingarna iväg för att rugga i danska kustvatten. Trots att ejdern fortsättningsvis är en vanlig art i Skärgårdshavet har populationen halverats under de senaste decennierna, framförallt är ådor och ungar utsatta. Nedgången som gäller alla våra fyra musselätande dykänder (ejder, svärta, alfågel och sjöorre) tycks ha en koppling till förekomsten av musslor och dess kvalitet. Också sjukdomar, vitaminbrist och ökad predation (räv, mink, havsörn etc.) gör sitt till.

Havsörn (*Haliaeetus albicilla*) – merikotka (fi)

Under 1960-70 talet höll havsörnen på att helt försvinna ur vår fauna. Först hade arten följts sedan 1800-talet, under 1960-talet tog miljögifterna över. Tack vare effektiva skyddsåtgärder, bl a genom vinterutfodring, lyckades man rädda havsörnen som nu tillsammans med Bengtskärs fyr pryder logon för Skärgårdshavets nationalpark. Nu återtar havsörnen sina urgamla revir längs kusterna och i skärgårdarna; den årliga ungfågelproduktionen är ca 400. Äter fisk, fåglar och as.

Svärta (*Melanitta fusca*) - pilkkasiipi (fi)

Också svärtan har, liksom andra musselätande dykänder, minskat oroväckande under de senaste decennierna och har nästan helt försvunnit från innerskärgården. I utskärgården finns

ännu en livskraftig population men i den miljön är det svårt för honorna att försvara sina ungar mot havs- och gråtrut. Den sent häckande svärtan är också ett offer för den ökande båtturen; honorna flyger ofta långa sträckor undan båtarna samtidigt som ungarna då lämnas oskyddade för predatorer. Födan består av musslor, kräftdjur och snäckor.

Gravand (*Tadorna tadorna*) – ristisorsa (fi)

Gravanden är en av våra ståtligaste skärgårdsfåglar. Den förekom i Finland under 1800-talet men försvann – för att sedan återkomma under 1960-talet. Sedan dess har den sakta men säkert blivit allmänare. Nuförtiden häckar den längs hela kusten, ända upp till Bottenviken. I Skärgårdshavet hittas den största förekomsten i Korpo södra skärgård. Den huvudsakliga födan utgörs av ryggradslösa djur och växtdelar. Gravanden övervintrar i Danmark och Holland. De är tillbaka i vår skärgård i mars – april.

Tordmule (*Alca torda*) – ruokki (fi)

Tordmulen är en alkfågel som bl a hittas på stora fågelberg i norra Atlanten. Hos oss häckar den i några kolonier längs våra kuster. Den hittas ute på trädslösa skär i utskärgården där den lägger ett endaste ägg inne i stenrummel eller under klippskrevor. Den har försvunnit från många häckningsskär pga av predation från vildmink. Tordmulen lever uteslutande på fisk och kan dyka ner ända till tio meters djup.

Svarthakedopping (*Podiceps auritus*) - musta-kurkku-uikku (fi)

Svarthakedoppingen är en vacker liten sjöfågel som flyttat ut till skärgården i takt med Skärgårdshavets eutrofiering. Till och med i utskärgårdens arkipelager hittas denna dopping idag, tidigare de i grunda näringsrika slättsjöar i södra halvan av Finland. Liksom andra doppingar byggs ett flytande bo som ofta förstörs av högvatten och stora vågor vid hårt väder. Huvudsaklig föda består av insekter och skaldjur. Svarthakedoppingen anländer till skärgården i månadsskiftet april – maj och flyttar bort i juli – augusti. ♦

Artikelförfattaren

Jorma Tenovuo (f 1949) är professor emeritus, ornitolog och naturfotograf bosatt på Utö sen 2006. Han har en halvsekel lång erfarenhet av skärgårdsnatur med Enskär, Vänö, Jurmo, Bengskär, Kylmäpihlaja och Utö som favoritställen. På Utö sysslar han med fågeltaxeringar och –fotografering.

Adress: 21740 UTÖ
e-post: jorma.tenovuo@utu.fi

Grå biomassa och röda protister i skärgården

- små men inte alltid snälla

TEXT & BILD: TORE LINDHOLM

Alger är viktiga komponenter – primärproducenter - i alla vattenmiljöer. Alger och ämnen som de producerar påverkar i hög grad de akvatiska ekosystemen och till och med livet på land.

Men alger utgör en mycket brokig skara. De mångomtalade blågrönalgerna är fotosyntetiska bakterier och bör helst kallas cyanobakterier.

Alger och protister

Mikroskopiska organismer som inte passar in i något fack kallas protister. En del fungerar som växter, andra som djur. Större organismer eller makroalger (som man kan ta i med handen, t ex blåstång och grönslick), hör till många olika grupper som inte är nära släkt med varandra. Mera läsning finns i boken "Algfenomen och algproblem" (Lindholm 1998).

Alger också i rent havsvatten

Det som vi betraktar som alldeles rent skärgårdsvatten är rikt på mikroalger och annat smått. Algerna hör till. På samma sätt som man kan finna hundratals arter av mossor, lavar, växter och insekter m m till och med på en liten holme så kan man i vattnet runt samma holme, ja nästan i varje kubikmeter rent vatten, finna hundratals arter, allt från bakterier och alger till

hjuldjur, vattenloppor och fisk.

Alger får lätt stora rubriker. Mest beror det på vissa cyanobakterier orsakar s k algblooming. De mest synliga arterna har små gasblåsor i cellerna. Tack vare gasblåsorna kan cyanobakterierna tidvis stiga till ytan, flockas ihop och sålunda bilda algblooming. Det faktum att många arter dessutom är giftiga (alstrar toxiner) bidrar till att cyanobakterierna får mycket uppmärksamhet.

Kiselalger är mest goda

Den normala mikroalgsfloran, som ofta domineras av kiselalger, får sällan uppmärksamhet, trots att kiselalgerna är slemmiga och fastnar i fiskenät. Kiselalgerna är mycket nyttiga som primärproducenter och de alstrar tiotals procent av all syrgas på jorden. De utgör också en viktig länk i näringskedjorna, inte bara i våra kustvatten utan i alla hav, sjöar och rinnande vatten.

Kiselalgerna har ett yttre skal av kisel. Men de alstrar alltså inte bara skal utan också god biomassa och många nyttiga ämnen såsom fleromättade fettsyror. Dessa ämnen återfinns i algätande smådjur, särskilt fritt simmande djurplankton, och ämnena förs vidare till planktonätande fisk. Vi behöver fleromättade fettsyror, som vi får bl a via fiskdiet. Vissa fettsyror är oundgängliga byggstenar i hjärnan hos ryggradsdjur.

Färgstark grå biomassa

Många av de "gröna" kiselalgerna (som faktiskt oftast är bruna eller brungula!) föredrar kallt och ganska klart vatten som tillåter solljuset att tränga djupt ner. Det finns många andra viktiga typer av mikroalger (för djurplankton och för oss), såsom grönalger, dinoflagellater, rekylalger och guldalger. Men såväl haven som sjöarna hyser också en del andra små alger/protister. Vissa är grå medan andra är färgstarka och många är såväl cellbiologiskt som ekologiskt intressanta. Här skall jag kort presentera ett par komponenter ur den "grå biomassan". Jag skall också ta upp några röda komponenter som visar hur vissa näringsvävar kan innebära risker för djur och människor.

Ebria - en vanlig och ovanlig protist

Encelliga och aktivt simmande mikroskopiska organismer, särskilt sådana som inte riktigt passar in i något klassiskt system (typ växter, djur, svampar), brukar, som nämnts, kallas protister. En av Östersjöns vanligaste protister är *Ebria tripartita*. Man klassade den länge som en dinoflagellat. Den hör i själva verket till en ur-gammal grupp, Ebriales, som troligen existerade redan för flera hundra miljoner år sedan, men som numera hyser endast en handfull arter. *Ebria tripartita* är inte heller någon nykomling i Östersjön utan en gammal och ofta rapporterad art.

Skärgårdens *Ebria* är ca 0.03 mm stor och fritt simmande. *Ebria* betyder berusad, och namnet syftar på dess vingliga rörelser. Den saknar fotosyntes och livnär sig främst på kiselalger. Liksom dessa har *Ebria* också kiselstrukturer, men dess "skal" ligger inuti cellen. Det är för övrigt ganska få organismgrupper som kan hantera kisel. *Ebria tripartita* är alltså en av dessa "kemister". Artens betydelse är ännu föga känd, men den finns alltså i ansevära mängder året om i våra kustvatten.

Oxyrrhis marina

Inom kategorin skärgårdens grå biomassa finns också arten *Oxyrrhis marina* som varit svår att klassificera. Numera hålls den "i utkanten" av dinoflagellaterna, som är en stor grupp mikroalger med eller utan klorofyll. Den till synes grå och klorofyllfria arten *Oxyrrhis marina*, som är ca 0.02 mm stor, finner man lättast i hållkar och förorenade havsvikar. Där kan den i sällsynta fall ge upphov till rödbrunt vatten och, veterligen mycket sällan (i Danmark), orsaka fiskdöd. *Oxyrrhis marina* äter bakterier och torde gynnas i miljöer med ruttnande alger. Dess förekomst indikerar alltså snarast en, ur vårt perspektiv, dålig vattenkvalitet. Liksom många andra dinoflagellater har den varit svår att hålla i renkultur, något som krävs för närmare undersökningar.

Det röda paret

Den röda biomassa som aviserades ovan, får representeras av en dinoflagellat, *Dinophysis acu-*

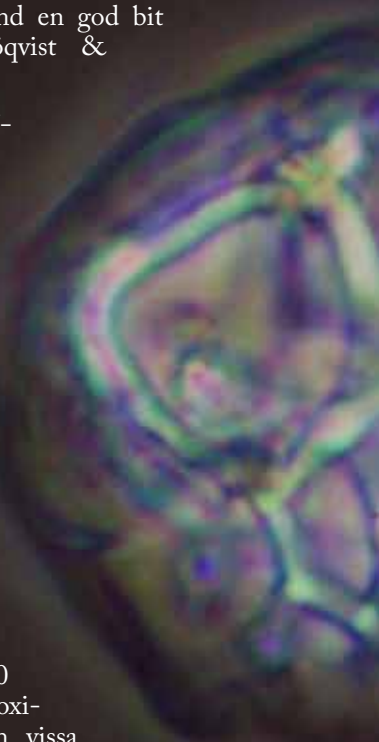
minata, och arter av det märkliga ciliatsläktet *Mesodinium*. *Dinophysis* har varit mycket svår att odla och att göra experiment med, men nu har man lyckats ditåt. Det gäller bara att ha de röda tillsammans! *Dinophysis* livnär sig nämligen på *Mesodinium*. I naturen förekommer de också tillsammans, ibland en god bit under vattenytan (Sjöqvist & Lindholm 2011).

Det finns många *Dinophysis*-arter och de är ökända som giftproducenter (Reguera & al. 2012). De producerar bl a okadasyra som lätt anrikas i musslor och ger upphov till DSP (diarrhetic shellfish poisoning) hos människor. Toxinet anrikas via födan också i andra organismer. DSP-toxin påvisades i norra Östersjöns flundror år 2000 (Sipiä & al. 2000) och toxinet kanske står bakom vissa ouppklarade fall av fågeldöd i Östersjön.

Dinophysis-arter och DSP-problem finns nästan globalt. *Dinophysis*-förekomsten kallas regelbundet i anslutning till musselodlingar. Trots det kan det hända att "DSP-musslor" kommer ut på marknaden och orsakar akuta förgiftningsfall, något som ger upphov till stora rubriker och stora förluster i skaldjursbranschen. Ibland måste man stoppa musselskörderna i flera månader. Då musslor insamlas i okontrollerade områden är DSP-risken tämligen stor.

Ciliater med fart

Ciliaterna utgör en mycket stor grupp encelliga mikroorganismer och ett bekant exempel är toffeldjuret (släktet *Paramecium*). De knappt

0.05 mm stora och ofta starkt röda ciliaterna av släktet *Mesodinium* har varit kända i århundraden, men det tog till 2000-talet innan man kunde renodla och göra genetisk analys på dem (Garcia-Cuetos & al. 2012). De är extremt snabbt simmande och många arter är extremt bräckliga. Åtminstone vissa arter är beroende av att regelbundet få i sig

mikroalger av typen rekylalger (Cryptophyta) som sedan hålls kvar som symbionter. Rekylalgerna är små men effektiva primärproducenter i hav och sjöar. De har också röda pigment (fykoerytrin) och denna färg återfinns i synnerhet hos *Mesodinium rubrum* och *M. major*.

Mesodinium-arternas biologi är invecklad (Lindholm 1985, Garcia-Cuetos & al. 2012). Tack vare algsymbiosen utgör de röda ciliaterna i alla fall effektiva primärproducenter. *Mesodinium rubrum* och *M. major* finns normalt i höga koncentrationer (tusentals celler per liter) i Östersjön, och ibland så rikligt att vattnet färgas brunt eller rött i havsvikar. Då finns det hundratusentals celler per liter (Lindholm 1985). De anses inte vara giftiga. Det röda pigmentet fykoerytrin möjliggör fotosyntes i svagt ljus och därmed aktivt liv på stort djup och under vinterhalvåret. Arterna anses vara gynnade av kväve (nitrat), och det är troligt att deras massförekomster ökar då allt mera kväve hamnar i havet. Detta gäller också våra skärgårdsvatten.

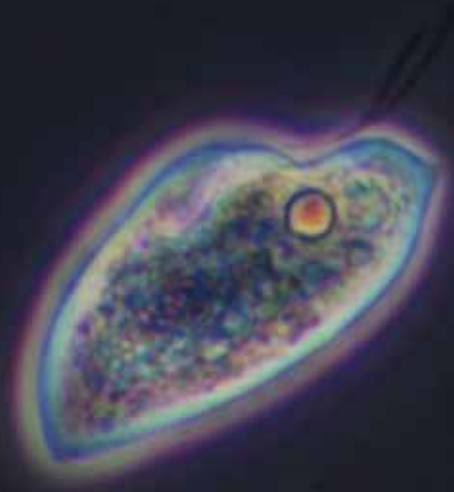
Ciliater av släktet *Mesodinium* simmar ytterst snabbt (mera än 200 gånger kroppslängden per sekund), men de fångas ändå och äts av *Dinophysis*. Det är uppenbart att *Dinophysis* kan

förlama sitt supersnabba byte. De röda kloroplasterna från *Mesodinium* verkar därefter förbli hela och fungerande en tid inne i *Dinophysis*.

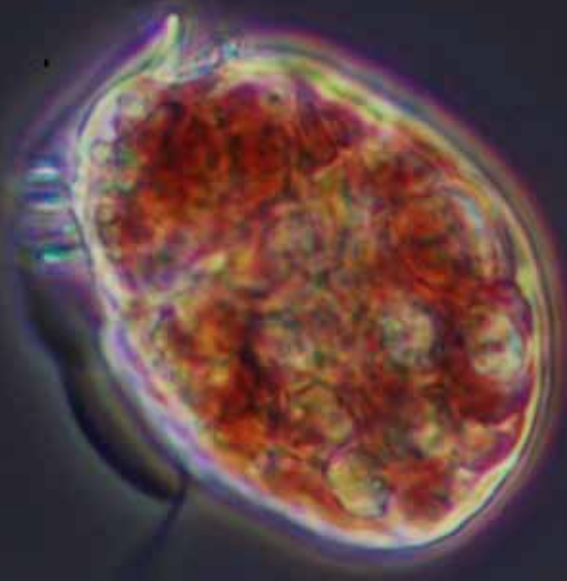
Risk för DSP-problem

De röda men goda *Mesodinium*-arterna finns alltså rikligt och om man bedömer av rapporter har förekomsten troligen ökat globalt. Man kan förmoda att *Dinophysis*-förekomsten i så fall också har ökat i samma mån som *Mesodinium*. Vad har det för konsekvenser? Jo, risken för anrikning av ansenliga mängder DSP-toxin i filterande organismer, särskilt musslor, är stor. På våra breddgrader, det vill säga i kallt vatten, tar det dessutom lång tid (många månader) innan toxinhalterna i musslor går ner eller toxinerna helt elimineras. Musslorna har däremot ett anorlunda nervsystem än andra djur och drabbas inte (allvarligt) av anrikade algtoxiner.

Mesodinium och den giftiga dinoflagellaten *Dinophysis acuminata* är inte bara ett färgstarkt par. De utgör tillsammans också ett hot mot organismer högre upp i näringskedjan (fisk, fåglar och däggdjur). Teoretiskt sett bör musseletätande djur som flundror och ejdrar ligga särskilt illa till. Om våra blåmusslor utnyttjas som människoföda eller djurfoder får man ett delikat problem – risk för DSP-förgiftningar. I våra kustvatten påträffas nämligen bland världens högsta kända koncentrationer av *Mesodinium rubrum*, *Mesodinium major* och *Dinophysis acuminata*. Här förekommer också andra giftiga alger och cyanobakterier. I samband med massförekomst av toxiska cyanobakterier kan DSP-problemen råka bli extra stora.

▲ Oxyrrhis. © Tore Lindholm.

▲ Mesodinium. © Tore Lindholm.

Hänvisningar

Garcia-Cuetos, L., Moestrup, O. & Hansen, P. J. 2012. Studies on the genus *Mesodinium* II. Ultrastructural and molecular investigations of five marine species help clarifying the taxonomy. *J. Eukaryot. Microbiol.* 59(4):374-400.

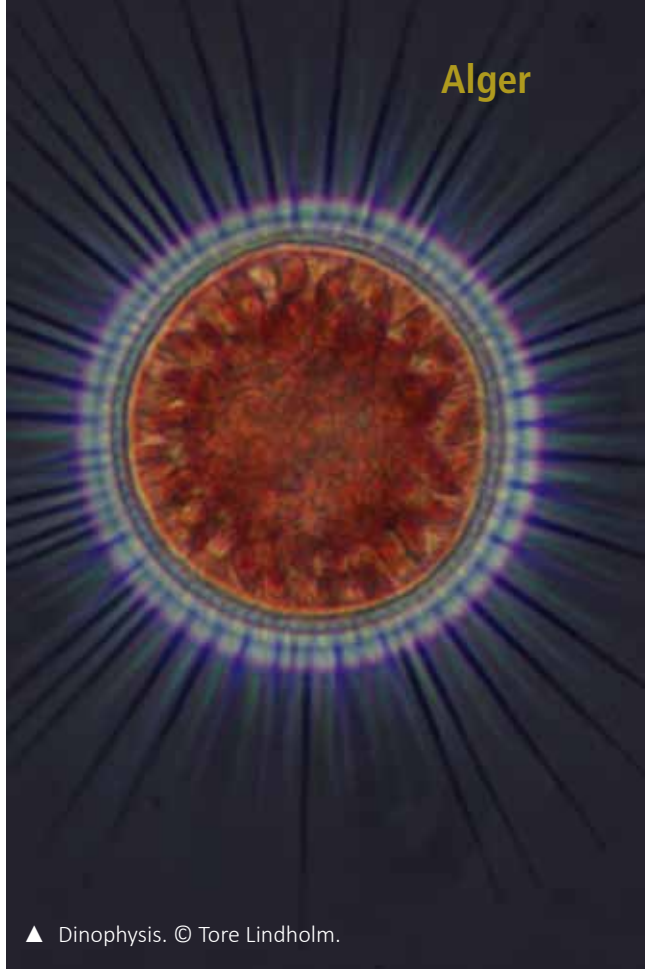
Lindholm, T. 1985. *Mesodinium rubrum* – a unique photosynthetic ciliate. *Adv. Aquat. Microbiol.* 3:1-48.

Lindholm, T. 1998. Algfenomen och algproblem. 168 s. Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi, Åbo.

Reguera, B., Velo-Suárez, L., Raine, R. & Park, M. G. 2012. Harmful *Dinophysis* species: A review. *Harmful Algae* 14:87-106.

Sipiä, V., Kankaanpää, H. & Merluoto, J. 2000. The first observation of oocyst acid in flounder in the Baltic Sea. *Sarsia* 85:471-475.

Sjöqvist, C. & Lindholm, T. 2011. Natural co-occurrence of *Dinophysis acuminata* (Dinoflagellata) and *Mesodinium rubrum* (Ciliophora) in thin layers in a coastal inlet. *J. Eukaryot. Microbiol.* 59(4):365-372.

▲ *Dinophysis*. © Tore Lindholm.

Artikelförfattaren

Tore Lindholm är docent och pensionerad lektor, Åbo Akademi, institutionen för biovetenskaper.

Adress: Sirkkalagatan 36 B 26, 20700 ÅBO
Tfn: +358 40 583 4208
e-post: tore.lindholm@abo.fi

Fascinerad av Jurmo

TEXT & BILD: ROGER SJÖLUND

Det är nästan exakt fjorton år sedan jag för första gången satte min fot på Jurmo.

Vi åkte ut i januari och mina förväntningar var inte speciellt stora. Å andra sidan hade jag ingen aning om vad man kunde förvänta sig av ett besök på en ö i den yttre skärgården vid denna årstid.

Ön gjorde omedelbart ett stort intryck på mig.

Väl framme vid stugan som vi hade hyrt av Klas Mattson, var det natt och stjärnhimlen öppnade sig på ett sätt jag aldrig kommer att glömma. I det ljusförorenade Åbo/St Karinsområdet finns inga lika mäktiga stjärnhimlar.

EFTER DENNA första gång har jag regelbundet besökt Jurmo; det brukar det bli två besök per år. Under vår och höst.

Orsaken varför jag efter så många år ännu fascinerats av ön är svårt att förklara. En av huvudorsakerna måste vara själva landskapet och öns läge. Under varje besök slås jag av känslan att komma bort och samtidigt att komma "hem". Jag har i tiderna via föräldrarnas utskärstuga i södra Österbotten fått kontakt till skärgårdsnatur. Att vara omringad av havet är väl något jag på sätt och vis präglats på, liksom andra kustvenskar. Genom att läsa dagböckerna som finns på Mattsons stugor är det lätt att se att det finns många andra naturentusiaster och -fotografer som årligen vallfärdar till Jurmo.

De bilder som jag tar på Jurmo gäller främst landskap, både med horisont och utan. De senare kallas av landskapsfotografer för "intima landskap", där det gäller att dokumentera detaljer i ett landskap som inspirerar.

JAG HAR BESÖKT Jurmo under en stor del av året, förutom under juni, juli och november. Det här går kanske dåligt ihop med mitt fjärls-

▲ Jurmolandskap. © Roger Sjölund.

▼ Liten guldvinge. © Roger Sjölund.

▲ Amiralfjäril. © Roger Sjölund.

intresse, men i juni och juli brukar stugorna vara så fullbokade att det inte är lönt att ens försöka.

Jurmo är en ganska karg ö, och jag har som en lekman på området fått den uppfattningen att populationerna av dagfjärilar inte är särskilt stora. Bland dagfjärilarna torde det inte finnas några speciellt stora rariteter, antagligen delvis på grund av biotopen och att växtligheten inte är så mångsidig. Men som sagt, jag har ju inte erfarenhet av ön under de sommarmånader då

fjärilarnas flygtid är som bäst. Det är under månaderna augusti och september som jag främst har kunnat studera och fotografera fjärilar.

DE ARTER som jag har kunnat följa med är bland annat amiral (*Vanessa atalanta*), tistelfjäril (*Cynthia cardui*) och mindre guldvinge (*Lycaena phlaeas*). Amiralen har för mig blivit något av en typart för Jurmo. Enda sedan jag lyckats få syn på dem vid ett kärr på öns södra sida har jag försökt få bilder av amiralerna.

på något sätt bestämma. Jag gick åt det håll jag tyckte att den flög, och hade tur med att en gång till få syn på fjärilen.

Av alla dagfjärilar som jag har sett måste nog sandgräsfjärilen ha en av de bästa kamouflagefärgerna. Jag kommer ihåg möten med denna art på Åland, där jag bodde tidigare, då jag flera gånger tappade den ur synfältet på en sekund. Om fjärilen håller ihop vingar t ex då den landar i ett stenigt landskap blir den mer eller mindre osynlig.

Det var som sagt roligt att få syn på arten också på Jurmo.

LANDSKAPET på Jurmo är något enastående och jag rekommenderar ön för natur- och fotointresserade. Fjärilarna som ibland dyker upp på överraskande ställen blir väl på sätt och vis pricken på i:et för mig. Nästa gång blir det maj 2014, jag kan knappt vänta tills dess. ♦

Andra trevliga arter som jag träffat på några gånger är sandgräsfjäril (*Hipparchia semele*) och kamgräsfjäril (*Coenonympha pamphilus*), men har väldigt få observationer av sådana stora artsläkten som blåvingar och pärlemofjärilar.

Sandgräsfjärilen som jag fick syn på vid berget nära hamnen var en trevlig överraskning. Vi väntade på förbindelsebåten Eivor tillbaka till Pärnäs, då jag nästan trampade på något som snabbt flög iväg. På något sätt hann jag registrera att det var en fjäril, men arten hann jag inte

Artikelförfattaren

Roger Sjölund är ekonom, styrelsemedlem i BioFoto Finland och verksam inom fotobranschen.

Adress: Råstensgatan 26, bst 4, 20740 ÅBO

Tfn: +358 40 8671789

e-post: roger.sjolund@gmail.com

Fångad av Skärgårdshavet

TEXT: KRISTER WELANDER

Den tjugonde september 2009 klev jag iland på en gammal grånad brygga på Björköns sydöstra strand. Det var en sådan där skir och klar höstdag med ännu kvadröjande sommarvärme. Den sva- ga havsbrisen doftade som den ska ute i havsbandet - sol, salt, tång och enris.

Det här är skärgården som finast, här vill jag stanna, tänkte jag. Och det skulle jag också göra, men det blev klart först lite senare. Det förhöll sig nämligen så, att vi lockats hit ut av en annons om att ett litet utskärsställe var till salu på den "unika natursköna ön Björkö". Alldeles för dyrt, förstås, sade förnuftet. Men är det kärlek vid första ögonkastet är förnuftet inte längre med, så det gick som det gick. Vi köpte stället.

EGENTLIGEN började väl allting långt, långt tidigare, redan i barndomen. Jag, uppvuxen i storstaden, tillbringade alla somrar i Snapper-tuna skärgård, vid fastlandskusten. Tack vare mina Hangösläktingar hade jag då och då möjlighet att komma ut på de riktigt stora fjärdarna. Den yttre skärgården fascinerade mig redan som liten. Jag var ett mycket naturintresserat barn och där ute fanns så mycket spännande att upptäcka. Det var fåglarna, tärnornas störtdykningar och de stora trutarnas dova röster. Stora flockar med allor, ejder, skrake och knipa. Jag minns när jag såg den första ruvande ejdern, hur den tittade på mig med förtroendefull blick medan jag sakta backade från boet. Jag minns ännu den stora gäddan (då fanns de ännu där-

▲ Att njuta av vårens långa skymningar ger ro åt själen. © Krister Welanders

ute) som låg och solade sig bland blåstången ute vid Hamnskär. Jag minns gässen, svanarna och min första säl. Jag minns stenrevlarna på Jurmo och stormarna på Hangö västra. De alltför glesa besöken ut till ytterskären skapade en längtan. Det var någonting med kargheten och den nyckfulla blandningen av ljuvhet och farlighet som lockade och drog.

UNDER ÅREN har besöken ute i Skärgårdshavet blivit rätt många. När barnen var små hade vi möjlighet att komma med på långa båtresor från Hangö västerut. Alla båtfararnas klassiker blev bekanta - Helsingholm, Gullkrona, Berghamn, Aspö, Jurmo. Vi skaffade så småningom en egen båt och kunde börja utforska Skärgårdshavet på egen köl. Det var alltid samma känsla. När man passerat den stugtåta västnyländska skärgården och rundat Hangö udd var man på väg. När man sedan såg Rosalalandet försvinna i öster var man framme. För oss, som helst sökte upp naturhamnar, var nationalparken ett paradiset. Med vår grundgående snipa kom vi in överallt, och de vackra öde vikarna verkade aldrig ta slut. Vi skaffade snart en uppblåsbar kajak som vi hade med oss på båtresorna. Med den kunde vi utforska de där mikroarkipelagerna dit ingen vanlig båtfarare vågade sig. Tystheten, stillheten och den orörda naturen fanns där hela tiden, inom räckhåll, för oss.

KÄRLEKEN TILL den yttre skärgården har under åren matats på många sätt. Som lärare har jag bland annat haft förmånen att vistas ute på Kökar under rätt många lägerskolveckor. Naturen där ute, vandringarna på Kalen, storbåtsseglatserna och skötfisket gjorde stort intryck inte bara på eleverna utan också på mig. Den yttre skärgården var dessutom en fantastisk pedagogisk miljö. Här var det lätt att undervisa om livets villkor i vårt ömtåliga innanhav. Eleverna studerade vattenorganismer och lärde sig känna igen skärgårdsfåglar. De rensade strömning och inventerade strandskräp. Men när det för eleverna alltid bara blev en lägerskolvecka blev det sammanlagt arton för mig! Nu är det redan ett tag sedan sist, men liksom isräfflorna i Kökars grå klippor är stränderna, allundarna och hagmarkerna kring Hamnö för alltid inristade i mitt skärgårdsmedvetande.

▲ I den yttre skärgården kan man njuta alla tider av året. © Krister Welander.

▼ I nationalparken hittar man ro och avskildhet om man vill. Men det gäller att minnas devisen "Leave No Trace". . © Krister Welander.

MEN SKÄRGÅRDSHAVET är ändå inte bara idyll och en plats för sorglös rekreation. Östersjön klassas som världens mest förorenade innanhav och Skärgårdshavet har fått sin andel av de oönskade gifterna och närsalterna. Skärgårdsborna, som själva i tiden levat resurssnålt och ekologiskt, uppmanas nu att inte äta strömming mer än ett par gånger i månaden på grund av anrikade miljögifter. Tjocka algmattor lägger sig som liksvepningar över flundrornas yngelplatser och i strandvattnet blommar de blågröna alger, under bästa semestertid dessutom. Och nationalparken som ju grundades för att skydda och bevara ett unikt område! Men miljöföroreningar bryr sig inte om gränser. Vattnet och luften, och allt däri, rör sig fritt med strömmar och vindar. Varken nationsgränser eller nationalparkgränser spelar någon roll när gifter och närsalter väl kommit ut i omgivningen. Tidigare dumheter får vi nu äta upp, bokstavligen. Har vi lärt oss någonting?

TILL MIN STORA GLÄDJE verkar det i alla fall sakta gå mot det bättre. En mängd kampanjer och insatser har börjat ge resultat och många organisationer har högt uppsatta miljömål på sin agenda. Stiftelsen Baltic Sea Action Group, som sammanför myndigheter, forskare och näringsliv till åtaganden för Östersjöns miljö, är ett av många glädjeämnen. Målet är att Östersjön skall uppnå en god ekologisk status 2021. Tänk om det lyckas! Tänk om barnbarnen kunde äta strömming utan att farfar behövde tänka på dioxinerna, tänk om somrarnas algbloomingar skulle bli blott gamla minnen. Om blåstången, gäddorna och flundorna skulle finnas som förr. Tänk om.

VÅR LILLA STUGA ute på Björkö är numera vår fasta punkt och bas för alla våra utflykter i de hisnande vackra omgivningarna, året runt. Man blir nog aldrig trött på landskapen, ljuset eller ljudmiljön därute. Vandringarna i gryningsljuset och stilla färder på havet, med kajak eller roddbåt, ger tid till eftertanke. Att sitta uppe på klipporna i sydost och se ut över sjöhävningen en lugn vårkväll ger en förunderlig ro. Gudingarnas rop ute på Bodöfjärden, orrarnas bubblan från Degelmossen, och man sitter där med en känsla av vemod inför allt det fina.

Man har ju blivit förvaltare i och med stugägandet. Har liksom fått ett slags fullmakt att vårda en liten bit av Skärgårdshavet, även om bara för en begränsad tid. Man har ett stort ansvar för en liten, liten bit av skärgården. Själv tycker jag det nästan känns lite högtidligt. Hur kan vi, under den tid jag och min familj rör om stället, bidra till att Skärgårdshavet får bevara sin särart och sin skönhet?

VI RÖJER enar; när man fått bort enstubbarna, krattat undan den sura barmattan och så småningom ser ängsväxter återvända får man sin lön för mödan. Kattföt, brudbröd, gulmåra, ängsnejlika, blålocka - kan man ha finare rabatter? Smultron åt barnbarnen är en extra bonus. Kulturmarkerna måste vårdas om vi vill bevara biodiversiteten i parken. Kulturlandskapet därute är ju skapat med handkraft, vilket har betytt små ingrepp i naturen och småskaligt boende. Numera går det i en handvändning att förändra detta med stora maskiner som spränger, muddrar och avverkar. Men smått är vackert - speciellt ute i nationalparken. Kanske är det själviskt att önska att det tysta, orörda och otämjda landskapet ska få finnas kvar. Men det är för allt detta jag vill vara därute, med min familj. Det är därför jag är glad åt att det finns en nationalpark. Det är därför jag är en överöronen skuldsatt, men lycklig, stugägare - fångad av skärgårdshavet. ♦

Artikelförfattaren

Krister Welander är PeM och lektor i biologi och geografi vid Källhagens skola i Lojo. Därtill företagare, frilansskribent och skärgårdsentusiast.

Adress: Karskogvägen 68, 02580 Sjundeå

e-post krister.welander@welanders.fi

hemsida: www.welanders.fi

▲ Välkommen till Örö. © Tapani Tuovinen.

Örö, från sjöfästning till nationalparkspärla

TEXT: DANIEL WILSON

Längst ute i Hitis skärgård ligger Örö. Det är en vacker ö med skog, solbrända ångar och långa stränder av sand och sten. På Örö finns två tsartida kaserneområden, tio kilometer kullerstensväg samt kanoner av varierande kaliber och ålder. Här trivs några av våra mest sällsynta blommor liksom alla tänkbara fjärilar och annat oknytt.

Ön är ett militärområde sedan hundra år tillbaka och förvaltas nu av Försvarsmakten och Forststyrelsen i samarbete. Örö kallades tidigare även Storlandet, och användes för sommarbete och naturbruk av hemmanen i Rosala-Böle och Stubbnäs. Man kunde inte bosätta sig där då det var "raamt", det vill säga hemsökt. Sjömän sades ha begravts där under Krimkriget och spökat sedan dess. Barnen som var satta att

se efter boskap rodde hem till Rosala på kvällen hellre än övernattade.

EFTER DEN RYSKA Östersjöflottans grundliga nederlag i slaget vid Tsushima under det rysk-japanska kriget år 1905 började man på ryskt håll oroa sig för St. Petersburgs svaga försvar. För att trygga den viktiga staden beslöts att längs Finska vikens kuster bygga en kedja av kustfort bestyckade med grovt artilleri. Grova kanoner med lång räckvidd, på vardera sidan av Finska viken, skulle kunna stänga porten för den tilltänkta fiendens flotta. Planerna var stor-slagna och slutresultatet likaså. Fortkedjan som helhet kom att bli ett av världens kraftigaste befästningsverk. Den kallades Peter den Stores sjöfästning. Fortkedjan sträckte sig från Gustavs i norr längs med hela Finska viken till Ösel

▲ Genom Örö, med militärisk precision. © Hilja Palvainen.

i söder. Då man ser på kartan är det uppenbart varför Rosalabornas Örö valdes till plats för ett av huvudforten. Tillsammans med ett fort på Dagö skulle man härifrån behärska inloppet till Finska viken.

ÖRÖ TOGS utan ersättning av skärgårdsborna för det ryska försvarets behov, och vintern 1915 inleddes byggnadsarbetena. Befästningsarbetet var omfattande. Fortet på Örö var - och förblir - den största investeringen någonsin i Hitis skärgård. Merparten av arbetet gjordes av fångar men det erbjöds också betalt arbete för ordsborna. Även handeln gick livlig, då skärgårdsborna bytte fisk mot det omtyckta ryska brödet. Kraven på språkkunskaper i denna handel var inte stora, det räckte med att gnida sig på magen och säga *"hunger felt och kleba njeto"* så blev man förstörd.

Ryska fångar lade kullerstensvägar och byggde en smalspårig järnväg. Fångarna var stråtrövare och hunghuser från de östra delarna av det ryska riket, även om de hos oss alla kallades "kineser". Liknande arbetslag stenlade många vägar längs med våra kuster och minnet

av dem verkar hålla lika länge som vägarna de byggde. På Örö finns dessa vägar bättre bevarade än någon annanstans.

Det fanns också finska fångarbetslag. De byggde kaserner och befästningsverk.

PÅ ÖRÖ UPPFÖRDES två kasernområden och tre kustartilleribatterier (grupper av kanoner). Det var det grova batteriet med ställningar för fyra kanoner av kaliber 305 mm, samt två tunga batterier; ett med fyra 152 mm kanoner och ett med tre 120 mm kanoner.

De fyra 305 mm kanonerna var fortets huvudbeväpning. 305 mm är tolv tum, så dessa är de välkända tolvtumskanonerna. På batteriområdet restes kaserner för fortets framtida behov och kraftiga kasematter för krigets krav. Under kasemattens 2,5 meters tak av betong var ammunitionsförråd och manskap förhållandevis säkra även under fiendens eldgivning.

Kanonerna var gjorda på Obuhovs fabrik i St. Petersburg där det metallurgiska kunnandet var av världsklass. Obuhovs tolvtumskanoner var ursprungligen planerade för slagskepp och

åtnjöt ett gott rykte för räckvidd och precision. I det finska kustartilleriets nomenklatur heter kanonen 305/52 O. Här är 305 kalibern i millimeter, längden på röret är 52 gånger kalibern, och O står för Obuhov förstås. En kanon väger ca 150 ton, varav 50 ton är rörets vikt. Projektillerna vägde mellan 355 och 470 kg. Krutladdningen var 70 eller 140 kg beroende på om man sköt med hel eller halv laddning. Räckvidden var som bäst närmare 40 km.

NÄR OROLIGHETER och revolution bröt ut i Ryssland var fortkedjan nästan färdig. Befästningsverket som var tänkt att hindra fiendens slagskepp att nå St. Petersburg kom aldrig att användas som planerat. Tsarens fiende kom inte med slagskepp genom Finska viken, utan med tåget från Helsingfors. Med Finlands självständighet övergick fortet sedan i finsk ägo. Örö var då nästan färdigt. Enligt hörsägen hade ryssarna för avsikt att spränga hela fortet, men fortchefens barnflicka som var hemma från Rosala ska ha avstyrt detta. Istället kastades tolvtumskanonernas lås och andra viktiga delar av maskineriet i sjön när ryssarna lämnade ön. Dykare hämtade senare upp bitarna.

DET UNGA självständiga Finland förfogade nu över ett kraftigt kustartilleri, byggt för en stormakt. Problemet var att sakkunskapen om kanonernas teknik och skjutmetoder hade försvunnit med de ryska ingenjörerna och officerarna. Under självständighetens första år prioriterades inte heller kustfortens utveckling. Så småningom började man ändå få upp ögonen för den eldkraft försvaret här hade tillgång till. Batterierna moderniserades under 1920- och 30-talen och framför allt utvecklades egna skjutmetoder med bättre eldledning och större precision. Kustartilleriet blev en kraftig del av försvaret och Örö ett av våra aktivaste fort. Även skärgårdsborna fick nu ersättning för sina tvångsinlösta markområden, fast det var magert betalt. Saken prövades i rätten utan framgång.

INFÖR VINTERKRIGET flyttades två av de fyra tolvtumskanonerna från Örö till Ristiniemi vid Viborgska viken, där behovet var mer akut. Under vinterkriget utsattes fortet för några flyganfall som inte gjorde stor skada på fortet. En finsk soldat stupade då man skulle hämta ett

sovjetiskt flygplan som nödlandat på isen och tillfångata piloten. Den ryska piloten stupade i en eldstrid med patrullen från Örö, varefter tre sovjetiska plan angrep för att förstöra det egna planet på isen. En soldat som sökt skydd under flygplanet sårades dödligt.

När vinterkriget tagit slut ställdes man inför en ny situation på Örö. Sovjetunionen hade i fredsfördraget tilltvingat sig Hangö och hade där en flottbas. Hangö udd ligger bara dryga 30 km från Örö och en ny konflikt var att vänta. Det blev en tid av väntan och befästningsarbeten. När fortsättningskriget sedan bröt ut sommaren 1941 var man beredd. Hangö och Rusarö låg inom räckvidd för tolvtumskanonerna och båda besköts från Örö.

FRÅN ÖRÖ sändes också ut eldledningsgrupper för spaning och eldledning mot basen i Hangö. En sådan grupp på sex soldater fördes till Morgonland, som ligger halvvägs mellan Hangö och Bengtskärs fyr. Gruppen hade ingen egen båt. Uppdraget var farligt och krävde att man lyckades hålla sig gömd på den lilla ön. Dock var deras radioantenn fäst med ett bräde i en trädkrona, och upptäcktes av fienden med kikare. När man såg en sovjetisk patrullbåt närma sig anropade man förgäves hjälp från Örö. Det artilleriunderstöd man begärt kom aldrig, då fortchefen inte hittades i tid att befullmäktiga eldgivning med tolvtumsbatteriet. Alla på Morgonland blev tillfångatagna och sändes till sovjetiska fångläger, varifrån bara en av männen återvände.

TRAGEDIN PÅ MORGONLANDET ledde ändå till att bemanningen på Bengtskärs fyr förstärktes. Fyrtoronet på Bengtskär var en ypperlig plats för utkik och eldledning, och man följde därifrån noga med vad som hände i basen i Hangö. Ryssarna irriterades av detta och basens kommandör beordrade att Bengtskär skulle erövrats och sedan sprängas. En rysk kommandostyrka på ca 100 man angrep så fyrön under natten till 26.7.1941. Det fanns 41 finska soldater på Bengtskär och striden blev häftig.

Sovjetstyrkan hade till en början framgång och erövrade merparten av skärets klippor samt bottenväningen i fyrbyggnaden. De finska sol-

daterna hade dragit sig tillbaka till tredje våningen i fyrbyggnaden och läget var kritiskt. Då begärde man eldunderstöd från Örö och fick det också. Från sextumsbatteriet på Örös södra udde sköt man i flera timmar mot Bengtskär. Avståndet var 13 km och för att inte träffa fyren och de egna inledde man eldgivningen med att skjuta med en kanon i gången och försiktigt leda elden mot skäret. När sextumsgranater började falla bland angriparna på de bara klipporna var verkan fruktansvärd. Med tolvtumskanonerna vågade man inte skjuta mot Bengtskär då man var rädd att träffa fyren och de egna. Istället sköt man åtta skott mot de sovjetiska fartygen och i riktning mot Hangö för att avskräcka förstärkningar.

PÅ ÖRÖ OCH I ROSALA samlade man ihop förstärkningar som skickades med små fiskarbåtar mot fyren. De landsteg på norra och östra sidan och kämpade sig fram mot fyren med tunga förluster. När även det finska flygvapnet och flottan anlände började angriparens krafter slutligen tryta. Slaget om Bengtskär var över sent på eftermiddagen. Nästa dag gjordes ännu ett sovjetiskt flyganfall där sju finska soldater stupade. Sammanlagt stupade 32 finska och uppskattningsvis 60-80 ryska soldater på det

lilla skäret under dessa två dagar.

EFTER KRIGSSLUTET återgick man till fredstida verksamhet och utbildning på Örö. Kontingenterna var stora och de två kasernområdena var fyllda med beväringar. Under 1950- och 60-talen moderniserades sextumsbatteriet och man sprängde sig långt ner i berget för att bättre klara det kommande atomkriget. På 1980-talet fick man moderna 130 mm Tampella tornkanoner, som är i bruk än idag.

Örö var också ett kärt hem för generationer av kustartilleriets anställda och deras familjer. Många är de barn som här fick gå i skola och växa upp i det yttersta havsbandet.

Då man lever tätt inpå varandra både i arbete och fritid uppstår också en helt egen kultur och egna traditioner. Det var ett skärgårdsliv som hade både likheter och skillnader med livet i byarna runtomkring. Språket och traditionerna var annorlunda, men naturens villkor och delade intressen förenade. Innan Kasnäsvägen och snabbare förbindelser till fastlandet kom, umgicks personalen och beväringarna på fortet mycket med folk i grannbyarna. Många skärgårdsbor fick anställning på Örö som värvade båtförare eller radaroperatörer, och man

köpte en del tjänster och varor lokalt.

IDAG ÄR DET LIVLIGA fortet stängt. Sedan tio år tillbaka finns ingen stadigvarande beväring-utbildning på Örö. 130 mm batteriet är ännu i bruk och bemannas under övningar. Den tekniska utvecklingen har kört förbi de fasta befästningsverken och dagens vapensystem ska framför allt vara mobila. Kustartilleriet och skärgårdskommunerna drabbades tidigt av försvarets nedskärningar och idag finns inget aktivt fort kvar.

Något nytt uppstod ändå ur det gamla. Marinen och Forststyrelsen har tillåtit lokala företag att varje sommar ordna några utfärder till Örö. De guidade turerna har varit omtyckta. Gamla beväringar och yngre naturvänner trivs lika bra bland fjärlar och kanoner.

ÅR 2015 KOMMER Örö att ändra karaktär helt och hållet. Forststyrelsen axlar huvudansvaret, och försvaret tar ett steg tillbaka. Ön ska öppnas för allmänheten och utvecklas till ett betydande turistmål.

Utmaningarna är många. Den unika naturen på ön har uppstått under hundra år av militär verksamhet. Det är ingen vildmark utan ett kulturlandskap skapat av flitig användning. När garnisonen nu lagts ner och slitaget av de öppna ängarna upphört har tusentals små tallplanter slagit rot. På vägrenar och gårdsplaner skjuter gräs och sly i höjden. Landskapet förändras och hotar växa igen.

Kulturellt är förändringen lika stor. Den livsstil och tradition som fanns i det lilla fortsamhället är försvunnen. Det är inte klart hur man ska bevara minnet av en säregen utskärskultur och hundra år av arbete på ett värdigt sätt.

MÖJLIGHETERNA är ändå fler. På Örö möts historia och skärgårdsmiljö på ett naturligt sätt. För Hitis skärgård och hela Kimitoön finns nu alla möjligheter att utveckla turismen och fortsätta få en utkomst av det gamla Storlandet. ♦

◀ Öröbilder kopierade från en rysk internetsida (innan sidan försvann ...).

Källor:

Jag har här skrivit om både väl belagda fakta och lokal hörsägen. Eventuella felaktigheter i texten är mina egna. För historiska fakta rekommenderar jag följande författare:

Johanna Pakola har skrivit böcker om Örö och andra fort. Hon bygger på ett noggrant bakgrundsarbete och förenar historiska fakta med en känsla för det mänskliga.

Ove Enqvist har skrivit böcker om kustartilleriets historia och vapen. Han skriver med oslagbar sakkunskap om de mångahanda kanoner detta vapenslag har använt.

Artikelförfattaren

Daniel Wilson är företagare, hemma från Rosala och har tjänstgjort på Örö som beväring och sommarfänrik i en avlägsen bekymmersfri ungdom.

e-post: daniel.wilson@wilsoncharter.fi

Skärgårdshavet fick ett biosfärområde

TEXT: BENGT BACKMAN

I det följande granskas Skärgårdshavets Biosfärområde närmast sett ur skärgårdens och de berörda kommunernas synvinkel och gör inte anspråk på att vara en heltäckande historik.

Ar 1988 tillsatte miljöministeriet en arbetsgrupp med avdelningschef Matti Helminen som ordförande. Uppgiften var att inkomma med förslag gällande grundande av biosfärområden i Finland.

Följande år lämnade arbetsgruppen sitt förslag som bl a gick ut på att grunda ett "Skärgårdshavets Biosfärområde". Arbetsgruppens betänkande sändes för utlåtande till ca 50 olika instanser och 34 utlåtanden inlämnades. Samtliga dessa tolkades som ett stöd för grundandet av ett biosfärområde i Norra Karelen och ett i Skärgårdshavet med viss reservation gällande Nagu kommuns inställning.

BLAND DE MÅNGA utlåtandena kan noteras att Dragsfjärds kommun meddelade en principiellt positiv inställning under förutsättning att inga tilläggsbegränsningar för skärgården skulle införas.

Houtskärs kommun förhöll sig positivt till att kommunens hela område införlivas i biosfärområdets samarbetsområde, dock med följande absoluta förbehåll:

- status som biosfärområde får inte medföra begränsningar beträffande utvecklandet av näringslivet i skärgården; en konserverande inriktning gällande biosfärområdets framtid får inte göra sig gällande utan forskning bör inriktas på möjligheter till nya näringsfång.
- rörande markanvändning bör kommunens planeringsmonopol gälla oavsett biosfärområdesstatus och får inte medföra några som helst kommande restriktioner dikterade av överordnade myndigheter.
- i delegationen bör den lokala befolkningen garanteras majoritet.
- arbetsplatser, som biosfärområdet skapar, bör om möjligt utlokaliseras till skärgården.

Korpo kommuns utlåtande sammanföll långt med Houtskärs men framhölls att biosfärområdet borde begränsas att sammanfalla med nationalparkens samarbetsområde. Nationalparksdelegationens uppgiftsområde borde utökas att omfatta också biosfärområdet. Den planerartjänst som inrättas vid biosfärområdet kunde lämpligen placeras i Korpoström i samband med det planerade centret för nationalparken.

Nagu kommuns utlåtande uttrycker stor skepsis mot inrättandet av ett biosfärområde. Samma förbehåll som i ovannämnda utlåtanden ingår. Därtill förutsattes att alla uppgifter och beslutsrätten gällande biosfärområdet genast från början flyttas till lokal nivå samt vidare att då miljöministeriet fastställer stomplanen för nationalparken beaktas skärgårdsbornas önskemål att nationalparkens administrativa

▲ Koordinatören Katja Bonnevier vid Biosfärområdets 20-års evenemang i Korpoström 28.8.2014.
© Håkan Eklund.

center placeras på Nötö.

DELEGATIONEN för Skärgårdshavets nationalpark förhöll sig positivt till grundandet och såg möjligheter till positiva åtgärder gällande skärgårdens utveckling. Begreppet "samarbetsområde" borde klarare definieras i kommande lagstiftning och skärgårdsdelen av Dragsfjärd borde i sin helhet ingå i biosfärområdet. En sammanslagning av nationalparkens och biosfärområdets delegation borde också utredas.

I flera utlåtanden ifrågasattes huruvida huvudlanderna i Nagu och Korpo skulle ingå. I några utlåtanden, ifrågasattes också huruvida öarna norr om huvudöarna i Nagu/Korpo skulle medtas. Finlands UNESCO-kommitté ansåg att de två föreslagna områdena helt fyllde kriterierna och understödde grundandet av de två biosfärområdena. De berörda kommuner-

nas inställning till grundandet av ett biosfärområde i Skärgårdshavet visar att ministeriets tjänstemän vid sina besök i skärgården lyckats väl i sin argumentering, framförallt i att biosfärområdet inte betydde ett nytt skyddsområde med åtföljande begränsningar. Klimatet var inte det bästa. I skärgården rådde då stor frustration över alla de nya skyddsområden som införts eller planerades och över vissa tjänstemäns vid miljöcentralen agerande vid handläggningen av dessa frågor. Också regionplane-förbundets förslag till etappregionplan 2 rönt motstånd och nationalparkens förverkligande ansågs inte av alla fylla de i många fall högt ställda förväntningarna.

I BÖRJAN AV 1991 sände miljöministeriet till undervisningsministeriet ett initiativ om grundandet av Skärgårdshavets och Norra-Karelens biosfärområden för en framställan som sen

Biosfärområdet 20 år

skulle tillställas UNESCO. Undertecknare var miljöminister Kaj Bärlund. I skrivelsens nio punkter framgick att tankegångarna långt sammanföll med de berörda skärgårdskommunernas synpunkter. Bland annat föreslogs en gemensam delegation för Skärgårdshavets nationalpark och biosfärområde. Det föreslogs också att möjligast stor beslutanderätt skulle överflyttas till lokal nivå beträffande biosfärområdets arbetsuppgifter samt att en planerare skulle anställas för vart biosfärområde. Miljöministeriet skulle anvisa resurser för forskning och uppföljning och samarbete med olika aktörer betonades. Vidare föreslogs att de båda biosfärområdena skulle grundas samtidigt, vilket dock inte skedde. Norra-Karelen fick sitt i november 1992 medan tekniska skäl angavs som orsak till att frågan för Skärgårdshavets del fördröjdes.

Finlands Akademi anställde redan år 1992

en planerare, Kari Lehtilä, med uppgift att planera kommande verksamhet i biosfärområdet samt också att hålla skärgårdsborna informerade om biosfärområdet. Forskaren samarbetade nära med Skärgårdshavets forskningsinstitut vid Åbo Universitet och dess föreståndare Ilppo Vuorinen. Lehtiläs anställningsförhållande upphörde år 1995.

SKÄRGÅRDSHAVETS Biosfärområde grundades 21.2.1994 och mer officiell prägel fick Biosfärområdet i och med att en representant för UNESCO, Jane Robertsson, överräckte ett bekräftande certifikat inom glas och ram till representanter för kommunerna vid en högtidlighet 24.5.1994 i Nagu. Skärgårdshavets Biosfärområde kom i detta skede att omfatta kommunerna Nagu, förutom Storlandet och Lillandet. Korpo, förutom huvudön och Houtskär i sin helhet. Av Dragsfjärds kommun anslöts de områden som redan ingick i national-

▼ Utställt material från fårnärlingsprojektet Knowsheep. © Håkan Eklund.

parkens intresseområde. Dess kärnområde består av nationalparkens områden, dvs de av staten ägda områdena inom samarbetsområdet. Inom Biosfärområdet beräknades vid grundandet bo ca 1 200 personer, av vilka ca 80 procent hade svenska som modersmål. Antalet fritidshus uppgick till ca 1 500. År 2010 förstörades Biosfärområdet att omfatta den del av den åboländska skärgården som saknar fast förbindelse.

ETT ÅR EFTER GRUNDANDET anställdes Martin Öhman som koordinator för biosfärområdet med hjälp av projektfinansiering (1.9.1995-31.8.98). Hans arbetsplats förlades till Nagu centrum i ett för många skärgårdsaktörer gemensamt kontor "Kompassen", vars huvudman var Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi.

Samma år tillsatte miljöministeriet en "Delegation för Skärgårdshavet" med överdirektör Olli Ojala, miljöministeriet, som ordförande och professor Erkki Leppäkoski, Åbo Akade-

mi, som viceordförande. Delegationen, som bestod av 15 medlemmar av vilka åtta representerade skärgårdskommunerna, indelades i en nationalparkssektion och en biosfärområdesssektion. Ordförande i den sistnämnda blev delegationens viceordförande.

DE BAKOMLIGGANDE tankarna med ett biosfärområde och de möjligheter det kunde tänkas innebära var inte lätt att marknadsföra ute i skärgården. Detta föranledde koordinatören att i april 1998 sammankalla de ledande förtroendevalda och kommundirektörerna i de fyra skärgårdskommunerna till ett informations- och diskussionsmöte. Vid detta framkom bl a att begreppet "biosfär" fortfarande var svårt att greppa, att en viss begreppsförvirring ännu rådde, att man motsåg att biosfärområdet skulle engagera sig i konkreta frågor på det lokala planet samtidigt som man borde sträva efter att intensifiera de internationella kontakterna, att forskningen borde vara nyttoinriktad ur kommunernas synpunkt, att de många projekt biosfärområdet var engagerad i borde generera för skärgården positiva resultat. Vidare var man överens om att Biosfärområdets status som modellområde borde av kommunerna utnyttjas bättre, både i PR-verksamhet och som argument för nya, lokalt anpassade former av samhällsstöd. Man såg också positivt på ett närmare samarbete med Åbo Akademi och ansåg att biosfärområdet bidragit till att förbättra inställningen till Nationalparken. Skärgårdshavets tillstånd oroade och här såg man en viktig uppgift för den forskning, som bedrevs i samband med biosfärområdet.

UNDER PERIODEN september 1998- oktober 2001 hade biosfärområdet ingen anställd, vilket påtalades bl a från kommunernas sida. Inställningen förbättrades inte av att miljöcentralens chef framhöll att kommunerna borde delta i finansieringen av verksamheten. Man ansåg i kommunerna att staten svikit sitt ansvar och såg det märkligt att inte två ministerier kunde ordna finansieringen, i synnerhet då initiativet till biosfärområdena helt kommit från statens sida och att frågan gällde rätt små summor. I projekt, där kommunerna var direkt engagerade, var man naturligtvis beredd att delta i finan-

sieringen. Frågan om vem som hade rätt att uttala sig i biosfärområdets namn väckte också diskussion efter det att en tjänsteman vid miljöministeriet uttalat sig med närheten till biosfärområdet som argument mot en fast vägförbindelse mellan Pargas och Nagu.

FM Martin Öhman återanställdes som koordinator 2001 inom EU Mål 2-projektet "Biosfärområden som kanaler för internationellt samarbete i Egentliga Finlands och Norra Karels landskap". Martin Öhman kom att leda verksamheten till år 2005 då FD Mikael Nordström valdes till ny koordinator. Han lämnade uppgiften redan efter två år och till efterträdare utsågs den nuvarande koordinatören FM Katja Bonnevier.

EN NY MODELL fastslogs för biosfärområdenas förvaltning 2003. Respektive miljöcentral skulle ansvara för koordineringen och beviljades av miljöministeriet 50 000 euro var för uppgiften.

Följande år slöts ett samarbetsavtal mellan Sydvästra Finlands miljöcentral och Region Åboland där den sistnämnda parten åtog sig att handha administrationen av biosfärområdet som en köptjänst. En arbetsgrupp tillsattes med representanter för Miljöcentralen, Region Åboland, Åbo Akademi och Forststyrelsen. Till ordförande utsågs Osmo Purhonen, miljöcentralen och som sekreterare fungerade koordinatören. Utskärsdelegationen, tillsatt av region Åboland, tjänade som referensgrupp. Den bestod av sammanlagt 13 medlemmar med artikkelförfattaren som ordförande. Efter kommunsammanslagningen 2009 slöts ett samarbetsavtal mellan Väståbolands stad (sedermera Pargas stad), Kimitoöns kommun och Sydvästra Finlands miljöcentral (nu Egentliga Finlands NTM-central). Administrationen skulle handhas av Pargas stad.

DEN GEMENSAMMA utskärsdelegationen består av fyra representanter för Pargas och två för Kimitoön och som sekreterare fungerar en tjänsteman från vardera kommunen turvis. Ordförande och viceordförande sitter med i biosfärområdets som representanter för kommunerna. Utskärsdelegationen har till uppgift att följa upp och ta initiativ i frågor som berör

infrastruktur, boende, näringsliv, trivsel och miljö i yttre skärgården och behandlar då också frågor som berör biosfärområdet. Mycket av biosfärområdets verksamhet har varit projektinriktat. Biosfärområdet är ju ingen juridisk person varför de olika projekten alltid haft någon samarbetspart som fungerat som huvudman. I många fall har koordinatören stått som initiativtagare och dragare av projekt medan i andra fall biosfärområdets roll inte varit lika framträdande.

I DET FÖLJANDE uppräknas några projekt som väckt särskilt intresse i skärgården eller som bedömts ha stor betydelse för utvecklingen i skärgården. Huvudman för de nämnda projekten har varit olika aktörer men gemensamt är att biosfärområdet medverkat i större eller mindre grad.

- Agenda 21, gällde hela Åboland, huvudman Houtskärs kyrkliga folkhögskola
- Spinnfiskelagens miljökonsekvenser, huvudman Fortbildningscentralen vid Åbo Akademi
- Utskären – en levande glesbygd, huvudman Åbolands utvecklingscentral rf
- Byaplaner i Åboland, huvudman Fortbildningscentralen vid Åbo Akademi
- Hållbart fritidsfiske, huvudman Åbolands fiskarförbund rf
- Arbetsplatser till skärgården, huvudman Egentliga Finlands förbund
- Skärgårdsföretagsamhet och landskapsvård, huvudman Region Åboland
- Prima Liv på Lande, huvudman Fortbildningscentralen vid ÅA
- Avloppsvattenbehandling i Åbolands glesbygd. Avlopp i kretslopp, huvudman Region Åboland
- Knowsheep, om färnäringen, huvudman Pargas stad
- KIRSTU - bidrag för planering av avloppslösningar, huvudman Valonia-Egentliga Finlands servicecenter för

hållbar utveckling och energi

- Mathantverk i Finland, huvudman Kimitoöns kommun

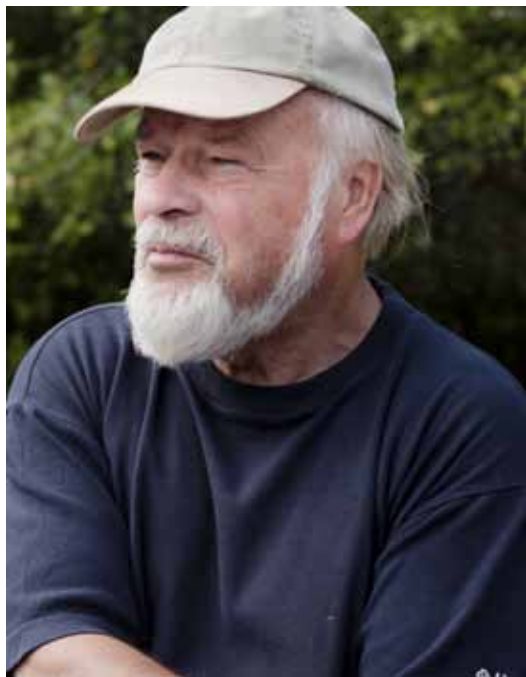
EXEMPLEN VISAR på ett brett omfång vad gäller såväl projektens inriktning som huvudmän och biosfärområdets viktiga uppgift som ett koordinerande organ för olika skärgårdsrelaterade frågor.

På initiativ av Region Åboland grundades år 2008 Åbolands Skärgårdsstiftelse. I det arbetet hade samtliga biosfärområdeskoordinatorer en central roll först som sekreterare i den arbetsgrupp som beredde frågan och nu som sekreterare i Skärgårdsstiftelsen. I de tre Leaderprojekt, "Skärgårdshemman inför nya utmaningar", "Brännskär – en knutpunkt i skärgården" och "Utskärliv förr och nu", i vilka stiftelsen varit huvudman, har den nuvarande koordinators insats varit av största betydelse.

BIOSFÄROMRÅDETS egna årligen återkommande vintersamlingar och seminarier, i vilka Biosfärområdet varit medarrangör, har behandlat för skärgården aktuella och viktiga frågor och har blivit uppskattade mötestillfällen för kommunala beslutsfattare, forskare i olika skärgårdsfrågor, övriga skärgårdsaktörer och, inte minst, för "vanliga" skärgårdsbor. Biosfärområdet har lyckats bra i sin strävan att verka som ett neutralt forum där också kontroversiella frågor upptagits till behandling.

Biosfärområdets nyhetsbrev, som utkommit sedan år 2011 ger heltäckande information om Biosfärområdets mångfacetterade verksamhet.

Då vi i dag ser på Skärgårdshavets Biosfärområdes 20-åriga verksamhet kan gott sägas, att de önskemål och de visioner uppfyllts, som framkom vid ovanrelaterade träff i början av verksamheten med representanter för de berörda kommunerna. De farhågor som då uttalades har också kommit på skam. Biosfärområdets vilja och möjlighet att ta sig an frågor, som ingen annan drivit, har uppskattats. Dess strävan till nära samarbete med lokalsamhället har noterats positivt och har också bidragit till att förståelsen för nationalparken ökat. ♦

▲ Bengt Backman för skärgårdens röst i många viktiga frågor. © Håkan Eklund.

Artikelförfattaren

Bengt Backman är tidigare kommundirektör i Houtskär och numera som pensionär aktiv i olika skärgårdsfrågor.

Adress: Saverkeitvägen 81, 21760 HOUTSKÄR
Tfn: +358 (040 0536036)
e-post: bengt.backman@houtskar.fi

Vi är alla en del av biosfären

TEXT: KATJA BONNEVIER

Lyckan över att få leva och verka i ett unikt område som Skärgårdshavet delas av många, men även ansvaret över att Skärgårdshavets område skall vara samma unika plats också i framtiden.

Biosfärområdet som begrepp kan skapa huvudbry. Biosfären är det yttersta skiktet av jorden som kan uppbära liv. Biosfärområdet är ett bestämt område med naturvärden och människor. Alla som lever och verkar i området är en del av biosfärområdet.

JAG TROR ATT FOLK ofta föredrar att säga att de inte vet vad det handlar om för att man inte definiera det med hjälp av bekanta formler. Det är både biosfärområdet som ord och själva konceptet, som är mycket brett och levande och som gör att det känns aningen svårt att sätta fingret på vad exakt ett biosfärområde är. Samma situation uppstår överallt i världen där vi har biosfärområden.

Men trots att det medför en del besvär, så finns det också mycket positivt i att inte slå fast en exakt definition. Jag tror att det är en styrka att bibehålla biosfärområdet som en stödjande funktion som inte är kopplad till ett lagligt regelverk eller är förknippat med ett tydligt intresse.

UNESCO:S program för Människan och biosfären (MAB) består av biosfärområden på över 600 olika orter runt om i världen med olika kulturer och utmaningar. Med tanke på det kan det finnas en risk för att en striktare definition skulle göra förverkligandet av programmet

stytvt och rentav ointressant och oändamålsenligt.

Biosfärområdet är lyhört både mot lokalsamhället och mot världen och formar sig efter de behov och utmaningar som finns.

JAG SKALL FÖRSÖKA lyfta fram sådant som är relevant att veta för att förstå vad Skärgårdshavets Biosfärområde är, men för övrigt är det fullt tillåtet om inte också önskvärt att skapa sig en personlig uppfattning om vad allt man kan förverkliga i ett biosfärområde.

Alla biosfärområden hör till UNESCO-programmet Människan och Biosfären (MAB) och uppfyller vissa kriterier som programmet förutsätter.

UNESCO ville på 1970-talet starta upp ett program som kallades Människan och biosfären (MAB), som en reaktion på att det inte fanns något program som fokuserade på problemet med människans alltmer fjärrade relation till naturen. Det unika med programmet var att man grundade biosfärområden som redskap för att arbeta för en balans mellan människa och natur. Fram till idag har biosfärområden fortsatt att grundas och själva ansökningsprocessen kan vara ett mångårigt jobb. Det finns nu 621 biosfärområden i 117 länder och en stor del av dessa fungerar som aktiva biosfärområden med verksamhet för att främja en hållbar utveckling i området. En del har stagnerat som skyddsområden och fokuserar på endast forskning, men dessa områden genomgår nu en utvärderingsprocess.

ENLIGT MAB-PROGRAMMET skall biosfärområden uppfylla tre funktioner:

- - de skall främja att naturens mångfald bevaras
- - de skall främja en ekonomisk utveckling som är ekologiskt och socialt hållbar
- - de skall stödja utbildning och forskning som främjar bevarandet av naturens mångfald och en hållbar utveckling.

Därtill skall biosfärområdet bestå av tre zoner:

- kärnområde
- buffertzona
- samarbetsområde.

Kärnområdet består alltid av ett redan befintligt skyddsområde medan de två övriga har utvecklingsverksamhet och bebyggelse. Biosfärområdena hör till olika regionala och tematiska nätverk, såsom EuroMAB, NordMAB och ö- och kustbiosfärområden, inom vilka man kan samarbeta och dela idéer och erfarenheter.

Skärgårdshavets Biosfärområde är ingen juridisk person eller intresseförening, utan ett verktyg för hållbar utveckling genom samarbete.

SKÄRGÅRDSHAVETS Biosfärområdet är alltså ingen juridisk person och ingen intressedrivare, utan kan ses som ett verktyg för att hitta, presentera, prova på och diskutera hållbara lösningar för en livskraftig skärgård. Biosfärområdet representeras av såväl myndigheter som lokal befolkning och är ett neutralt forum för alla.

Biosfärområdet har ordnat Skärgårdshavets vinterträff med varierande teman såsom "En helhetsbild över Skärgårdshavets tillstånd", "Närmat och ekologisk odling som en nisch för skärgården", samt ordnat kurser i såväl säljakt som oljebekämpning. Då ett projekt startas upp som en del av biosfärområdets verksamhet, så är det alltid någon samarbetsorganisation som driver det och ofta utomstående finansiärer som finansierar det.

Projekten har ofta drivits av universiteten, kommunerna eller någon lokal förening eller varit samarbetsprojekt med skolor eller daghem i regionen och de har handlat om allt från turism och avloppsvattenhantering till vård av naturängar och fårnäringen i skärgården.

Biosfärområdet har alltid i sig ett redan tidigare grundat skyddsområde, men är inte i sig själv ett skyddsområde.

Ett biosfärområde leder inte till nya skyddsområden eller begränsningar för näring eller markplanering. Det handlar framförallt om verksamhet på basen av frivilliga insatser och överenskommelser.

Ett biosfärområde är inte ett biosfärområde utan mänsklig aktivitet och bebyggelse.

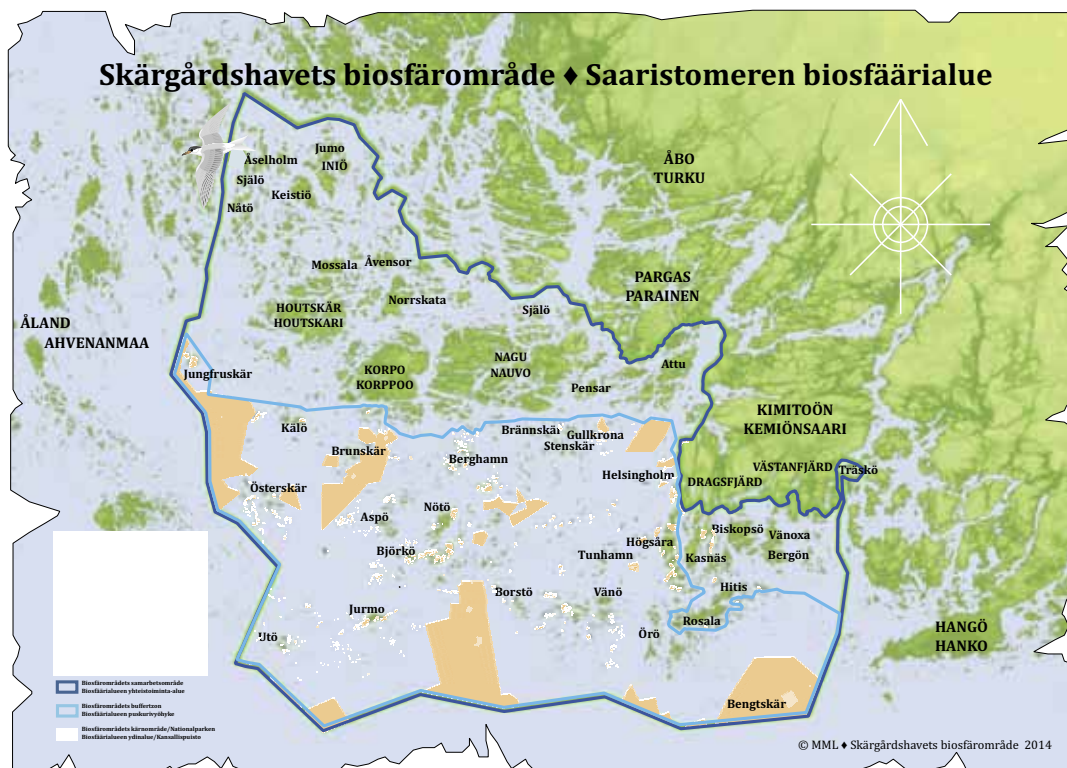
Människan är i en central roll i ett biosfärområde. Biosfärområdets verksamhet fokuserar på de delar där det finns mänsklig verksamhet. Hela idén med konceptet är att människor tillsammans värnar om en hållbar utveckling för en livskraftig byggd och natur. Naturens mångfald och områdets kulturhistoria är en viktig grund för områdets utveckling. Biosfärområden utan invånare rekommenderar UNESCO att man ta bort från programmet.

Skärgårdshavets Biosfärområde har en styrgrupp och ett biosfärområdeskontor.

FRÅN BIOSFÄROMRÅDESKONTORET koordineras verksamheten och härifrån förverkligas en del av verksamheten. Styrgruppen fastställer huvudlinjerna för verksamheten och stöder biosfärområdeskontoret i att förverkliga den. Egentliga Finlands NTM-central har huvudansvaret över Skärgårdshavets Biosfärområde, men biosfärområdeskontoret sköts av Pargas stad i samarbete med NTM-central och Kimitoöns kommun. Grundfinansieringen för en koordinator handhas av NTM-centralen. På statlig nivå är ansvaret hos miljöministeriet. Verksamheten drivs av olika partners, såsom kommunerna. Med i styrgruppen är också Åbo Akademi, Åbo universitet och Skärgårdshavets nationalpark representerade. Kommunerna har invånarrepresentanter i styrgruppen.

Den nuvarande styrgruppen består av:

- Samu Numminen, ordf., (suppl. Leena Lehtomaa), ELY-centralen
- Trygve Löfroth, (suppl. Laura Lehtonen), Forststyrelsen
- Jan-Erik Karlsson, (suppl. Lilian Lundell), Pargas stad
- Henry Engblom, (suppl. Berndt Löfberg), Kimitoöns kommun
- Christoffer Boström, (suppl. Mikael von Numers), Åbo Akademi

Skärgårdshavets Biosfärområdets gränser

Alla biosfärområden består av tre zoner med olika grad av mänsklig verksamhet och olika fokus på forskning och uppföljning.

Kärnområdet (brunt på kartan)

Biosfärområdets innersta zon består av statligt ägd, skyddad mark som utgör Skärgårdshavets nationalpark.

Buffertzonen (innanför ljusblå linje)

Den privatägda mark som omsluter nationalparken i yttre skärgården. Fungerar som en övergångszon. Här är påverkan av mänsklig aktivitet på naturen liten.

Samarbetsområdet (innanför mörkblå linje)

Området kring nationalparken som omfattar de större öarna med tätare bosättning och mera mänsklig aktivitet.

Biosfärområdet 20 år

- Antti Karlin, (suppl. Ilppo Vuorinen), Åbo universitet
- Katja Bonnevier, koordinator för Skärgårdshavets biosfärområde, sekr.

Verksamheten planeras lokalt och alla kan komma med initiativ eller delta i att driva verksamhet.

ALLA BIOSFÄROMRÅDEN planerar sin egen verksamhet oberoende av varandra. Med hjälp av det internationella nätverket och programmet MAB som står för Man and the Biosphere – Människan och Biosfären.

Skärgårdshavets Biosfärområdes verksamhet har byggts upp på basen av olika initiativ som fötts på seminarier, möten eller vid diskussioner med invånare, utvecklats under projekt eller inom samarbetsorganisationerna.

Som exempel kan nämnas de satsningar som nu görs för att främja mathantverket i regionen. Ett projekt startades upp vid Kimitoöns kommun till följd av ett stort lokalt intresse i frågan. Intresse väcktes under en av biosfärområdet ordnade vinterträff i Kasnäs.

Kom gärna med idéer och egna initiativ. Alla kan delta med en insats för biosfären! ♦

Faktaruta för Skärgårdshavets Biosfärområde

- Biosfärområdena utnämns av UNESCO, FN:s samarbetsorgan för utbildning, vetenskap, kultur och kommunikation.
- Biosfärområdena fungerar under programmet MAB som står för Man and the Biosphere – Människan och Biosfären.
- Skärgårdshavets Biosfärområde grundades år 1994 i Åbolands skärgård.
- I Finland finns två biosfärområden och det andra grundades år 1992 i Norra-Karelen.
- Det globala nätverket av biosfärområden består av 621 biosfärområden 117 länder (2013)
- Skärgårdshavets Biosfärområde är 5400 km² och har ca. 3600 invånare.
- Skärgårdshavets nationalpark utgör kärnan av biosfärområdet.
- Biosfärområdena sköts av miljöministeriet och huvudansvaret för koordineringen av verksamheten har getts åt NTM-centralerna.
- Skärgårdshavets Biosfärområdeskontor administreras av Pargas stad, men sköts i samarbete med Kimitoöns kommun och Egentliga Finlands NTM-central. Biosfärområdeskontoret har en koordinator anställd på heltid, som finansieras av NTM-centralen.
- Biosfärområdets verksamhet finansieras och förverkligas av olika samarbetspartner och externa finansiärer.

Artikelförfattaren

Katja Bonnevier är koordinator för Skärgårdshavets biosfärområde.

Adress: Handelsmansvägen 1, 21710 KORPO
Tfn: +358 (0)40 3562655
e-post: katja.bonnevier@pargas.fi
www.skargardshavetsbiosfaromrade.fi

3.3.2014

Nordiska skärgårdssamarbetet är ett myndighetssamarbete som funnits med lite olika tyngdpunkter sedan 1978. Grundtanken är att samarbeta runt gemensamma frågor och utmaningar som vinner på en mångsidig belysning. Mycket av samarbetet är ett kunskaps- och erfarenhetsutbyte över den vidsträckta region som skärgården utgör från Sveriges östkust runt Stockholm över Åland vidare till skärgårdsregionerna i Egentliga Finland och Nyland.

Medlemmar (som stöder verksamheten med medlemsavgifter på sammanlagt drygt 50 000 €) är Länsstyrelserna i Stockholms och Uppsala län, Stockholms läns landsting, Ålands sex skärgårdskommuner, Egentliga Finlands och Nylands förbund samt Närings-, trafik- och miljöcentralerna (NTM) i Egentliga Finland och Nyland. Region Östsam ansöker om att få bli medlem från och med 2014.

Nordiska ministerrådet NMR har stött verksamheten sedan 1980, och efter två år utan finansiering från NMR är Nordiska skärgårdssamarbetet igen en av Nordiska ministerrådets tolv gränskommittéer, vilket medför en basfinansiering på drygt 50 000 €. Arbetsuppgifterna innebär bland annat att enligt det Nordiska samarbetsprogrammet 2013-2016:

- Utnyttja möjligheter och reducera hinder som skapas av att det finns riksgränser inom en funktionellt sammanhängande region
- Stödja utveckling, innovation och tillväxt i ett hållbart perspektiv
- Arbeta bland annat med att utveckla konkurrenskraft i näringslivet i gränsregionerna, identifiera och bryta ner gränshinder i vid mening, utveckla hållbara och klimatvänliga

miljö- och energilösningar samt utveckla infrastruktur/ kommunikationer

- Samla lokala och regionala aktörer, samla in idéer, nätverk samt ekonomiska resurser till det gränsregionala samarbetet

Nordiska ministerrådet vill att det finns gränsöverskridande samarbetsorgan där det gränsöverskridande samarbetet förankras, planläggs och genomförs. Gränskommittéerna utgör den institutionella infrastrukturen för det lokala samarbetet och i kraft av detta önskar Nordiska ministerrådet att stödja dem ekonomiskt.

Den lokala och regionala förankringen av arbetet är av stor betydelse för NMR enligt samarbetsprogrammet.

Och det är hela grundtanken i Skärgårdssamarbetets verksamhet. Under 2014 kommer Skärgårdssamarbetet att genom möten, aktivt nätverkande och seminarier ge möjlighet till utbyte och fördjupat samarbete.

Nordiska skärgårdssamarbetet under året har fyra prioriterade områden:

1. Att främja **en ekonomiskt hållbar utveckling**, med särskilt fokus på **företagande och entreprenörskap**
2. Att främja **en socialt hållbar utveckling**, med särskilt fokus på **välfärd och positiv demografi**
3. Att främja **en ekologiskt hållbar utveckling**, med särskilt fokus på **marin miljö**
4. Att utgöra en **plattform för gemensamma projekt** som kan förverkligas genom extern finansiering under EU:s nya programperiod

Därtill kommer Samarbetet att se över sin externa kommunikation.

Aktiviteter:

- **1-2 april RÅDSMÖTE på Åland** i anslutning till GastroÅland närmatsve-nemang
- **13 april INBJUDAN TILL MATCH-MAKING-TRÄFF för ALLA** som är intresserade av att dela sina tidigare projekterfarenheter och som söker samarbetspartners inom ovannämnda områden i framtiden, t ex vattenkvalitet, avlopp, sophantering i skärgården, besöksnäring och andra viktiga branscher inom skärgårdens näringsliv, kultur- och demografifrågor, frågor om kommunal och kommersiell service samt infrastruktur. Plats Länsstyrelsen i Stockholm
- Aktuell projekt som vi söker finansiering för är **Egna Pengar – om ungdomars och unga vuxnas försörjnings-möjligheter i skärgård/glesbygd**. Vi kommer att jobba med det i mindre skala om vi inte får extern finansiering, så alla exempel på unga som förverkligat sina idéer och hittat vägar att försörja och sysselsätta sig i skärgård/glesbygd är välkomna samt därtill alla exempel på lyckade satsningar inom kommuner och regioner!
- **NORDISKT SEMINARIUM i HÖST** i Helsingfors/Nylands om **Egna Pengar – om ungdomars och unga vuxnas försörjningsmöjligheter i skärgård/glesbygd**, där detta skall presenteras. ♦

I Nordiska skärgårdssamarbetets Råd sitter följande representanter för de olika regionerna:

Sverige

Länsstyrelsen i Stockholms län

Landshövding Chris Heister, Lars Nyberg
Senior advisor Lars Nyberg, Eva Merkel

Stockholms läns landsting

Landstingsfullm.ledam. Gustav Hemming, Åke Malmström
Landstingsfullm.ledam. Mervi Mäkinen Andersson, Mats Nittve
Landstingsfullm.ledam. Jan Olov Sundström, Bo Persson

Landstinget i Uppsala län

Majoritetsråd Margareta Widén-Berggren, Östhammar

Åland

Projektledare Lis Karlsson, Föglö
Madelene Ahlgren, Kökar

Kommundirektör Jim Eriksson, Kumlinge
Kommundirektör John Wrede, Brändö

Finland

Egentliga Finlands förbund

Landskapsdirektör Juho Savo, Tarja Nuotio
Riksdagsledamot Stefan Wallin, Christjan Brander
Utvecklingschef Gunilla Granberg, Benjamin Donner
Fullmäktigeledamot Tommy Björkskog, Tiina Rinne-Kylänpää

Närings-, trafik- och miljöcentralen i Egentliga Finland (NTM-centralen)

Vakant (mars 2014) Allan Sundblom

Nylands förbund

Riksdagsledamot Thomas Blomqvist,
Jaakko Jalonen

Nylands NTM-central

Gruppchef Maria Konsin-Palva,
Mikaela Ahlman

Nordiska skärgårdssamarbetets styrelse har följande ledamöter 2013-2014 (status mars 2014):

- VD Lena Nyberg, Skärgårdsstiftelsen i Stockholms län, ordförande
- Senior advisor Lars Nyberg, Länsstyrelsen i Stockholms län
- Regionalplanerare Susanne Skärlund, Stockholms läns landsting
- Samhällsutvecklingsdirektör Peter Huotila, Länsstyrelsen i Uppsala län,
- Kommundirektör Magnus Sandberg, Skärgårdskommunen Vårdö på Åland
- Skärgårdsombudsman Sami Heinonen, Egentliga Finlands förbund
- Utvecklingschef Per-Stefan Nyholm, Nylands förbund
- Fiskerichef Kari Ranta-Aho, Egentliga Finlands NTM-central
- Gruppchef Maria Konsin-Palva, Nylands NTM-central

Kontakta samarbetschef

Ester Miros, om du vill veta mer och för att anmäla dig!

Tel. 040 1580 555

E-post info@skargardssamarbetet.org

Hemsida:

<http://www.skargardssamarbetet.org/>

För den som inte känner till stränderna norr om Nagu är det på sin plats med en förklaring var Ramsö ligger, som är "min" ö, och ligger inbäddad mellan Kälkö och Svartö. Numera har de vuxit ihop.

Det byggdes nyligen en vacker träbro från Ramsö till Vallmo och alla tre öar har gemensam färjförbindelse till Vikom på Lillandet i Nagu. Färjan ägs och upprätthålls av ett väglag och går var tjugonde minut mellan klockan sju 07 och 21, förutom ett uppehåll mitt på dagen. Bakom denna färja bor ett 15-tal personer året om. Dessutom finns här ungefär 300 fritidsbostäder, de flesta på Vallmo. Ett stycke norrut ligger Sjalö, som de flesta har hört talas om.

Vi bor på den yttersta udden med strand mot väster och norr. Stället heter Aspudden men kallas Plyms, efter invånarna som bodde här för 100 år sedan. Här på Ramsö är jag född och hit har jag flyttat tillbaka för några år sedan, med min man Alarik som är från Kajana.

ATT FÅ UPPLEVA vinterns ankomst och se isen lägga, sakta men säkert, ibland snabbt men osäkert, hör till de billigare nöjena man har då man bor nära en havsyta.

Varje år sker isläggningen på olika sätt. Färernas skiftningar varierar från timme till timme, också nattetid.

Från Ninnus horisont

Om att bo nära havsytan

Nätterna i januari i år, då det var fullmåne, steg jag flera gånger upp tidigt på morgonen för att gå ut och titta på isen som smög sig närmare bryggan, klingande och gnistrande i månsken.

De morgontidiga havsörnarna flög småpratande genom havsrökens dimmor mot den rödaktiga fullmånen som hängde mäktig över Björkholm. Örnarna hade bråttom att fånga de sista braxarna i vassen mittemot; snart skulle isen tvinga dem mot öppnare vatten.

Vinterstränder i strålende fullmåne när man både kan höra knastrandet från små isbildningar och samtidigt vågorna som slår mot den enda strand som ännu är isfri, är något som det är värt att lämna den varma sängen för. Man vet då att det bara är en tidsfråga innan allt är tyst. Så länge det är öppet vatten saknar man den terapeutiska tystnaden som islocket ger då det ständiga bruset och vågornas kluckande är borta. När tystnaden sen kommer en vacker natt (isen lägger bara då det är vackert) börjar man ganska snabbt igen i sitt sinne höra vågor, vårtecknet framom andra. Huvudsaken är väl att man aldrig är helt tillfreds, att det alltid finns en längtan efter det man har framför sig.

BEGREPP som slank förbi i barndomen är "vindhål" eller "blåshål" i isen. Jag minns inte att jag skulle ha hört om dem, ännu mindre sett dem. Jag har inte heller läst om dem, bara hört berättelser och nu har jag också sett hur de uppkommer. Det kan man göra bara om man har möjlighet att studera en havsyta varje dag, annars missar man processen.

För ett par år sedan var det mycket kallt vid isläggningen och kölden fortsatte i ett par veckor. Jag tog för givet att det skulle bli riktig kärnis överallt. Men det blåste mestadels hårda västliga vindar hela tiden och man kunde se att flera stora områden fortsatte att vara öppna, med vågor som slog upp på iskanterna. Dessa

vindhål fanns i hela skärgården den vintern och de uppstod på helt oväntade ställen, både nära öar och ute på fjärdarna. Sent omsider frös också vindhålen och det snöade lite, vilket gjorde att dessa hål verkligen blev livsfarliga då man inte då längre kunde se var de fanns om man stod på isen.

När vi klättrat upp till ett berg på en ö i närheten kunde vi se vindhålen som var lite mörkare än omgivningen; de var många och de var stora! Först nu insåg jag att det kanske är dessa uråldriga naturfenomen som är orsaken till att isvägen till oss norrifrån alltid tar en ordentlig sväng österut fast den rakaste vägen skulle vara kortare.

Skärgårdsborna visste nog var vindhålen brukade bildas.

ATT DRA NOT var förr i tiden det verkliga vinterfisket som är väl dokumenterat. Alla skulle till bystranden och hämta strömming när notlaget kom i land med sin fångst, som ofta kunde vara stor, åtminstone ännu på 1960-talet.

Av vinterfisket i min barndom minns jag bäst att min far lade ut krokarna och han fick massor med gäddor. Tror jag.

Att fiska med nät under isen var obekant för mig från tidigare, men då vi (sen vi flyttat ut) ingenting brukar få med krokarna har näten blivit det huvudsakliga sättet för oss att få fisk under vintern. Första året var det pinsamt att tvingas erkänna att vi inte hade en blekblå aning om hur man får det över 30 meter långa repet under isen från ena vaken till den andra för att överhuvudtaget komma i gång. Sådana som vet allt om skärgårdsliv hade vänligen lånat oss "kälken" med vars hjälp man skuffar repändan framåt under isen dit man vill. Det är fascinerande att kunna följa den rödmålade kälken fast det var en halv meter is, issörja och snö mellan oss och den. Man måste ju se den för att veta att den är på väg åt rätt håll, att den inte far rakt in i vassen.

FÅNGSTERNA är inget att skryta med, men det brukar bli några sikar, gösar, lakar, gäddor, simpor och abborrar under de ca två månader isen är tillräckligt stark. Mest blir det ändå strömmingar, som jag genast steker i smör och som vi äter direkt ur pannan.

Medan man står där och fryser och väntar att få nätet 30 meter längre bort i ordning, eller om det igen fastnat eller trasslat in sig i rockens dragkedja, så hinner man filosofera över mycket och mycket.

Varför är mina handskar igen våta fast de borde hålla vatten?

Har lokatten männen nu ätit upp sin hjort? – som den fångade och släpade till Lusholmen ca 200 meter söderut. Det sägs att den kan gnaga på bytet i en vecka.

Är det tennisbollstora hålet alldeles intill männen sälens andningshål?

Klarade sig den stackars nötskrikan efter sin luftfärd i duvhökens vassa klor?

Och hur rädd var Lenin egentligen när han för över 100 år sedan gick just här i Västersundet på mycket svag is i samband med sin flykt till Sverige?

DÅ VI DENNA VINTER haft turen att få två nya invånare till ön har de via oss fått lära sig lite om både isar och fiske. De förundrade sig verkligen över simpan. En sådan fisk hade de inte sett tidigare och visste inte heller att den illblå-gröna rommen är en verklig delikatess.

Och februari 2014 verkar bli likadan som februari 1967 som blev min farbror Bertrams sista vinter i livet. Han bodde på grannön Svartholm och skrev som sammanfattning av vädret i sitt rutiga häfte: "Skitaväder hela månaden". ♦

Kolumnförfattaren

Nina Söderlund är ordförande för SIÅ:s ledningsgrupp, planerare vid CLL, skärgårdsbo och kommunpolitiker.

Hermistostigen 15, 21660 Nagu

nina.soderlund@abo.fi

▲ Riggert Munsterhjelm läser ur pappa Anders dagbok från 1930-talet där han berättar om ett besök hemma hos familjen Backman ute på Stor Fagerö i Ingå skärgård. © Håkan Eklund.

I nästa nummer av tidskriften Skärgård presenteras delar ur Anders Munsterhjelm's unika dagboksmaterial som är okänt för den stora allmänheten. Anders Munsterhjelm (1914-1989), mest känd för sin livsgärning som stadsläkare i Ekenäs, var en metodisk dagboksskrivare från och med 1930-talet och ända fram till sin död.

I hans efterlämnade material, som fyller tusentals handskrivna sidor, hittas ett värdefullt kulturhistoriskt material med fotografier, akvareller, tuschteckningar, kartor och tillhörande detaljerade texter som bland annat berättar om en skärgårdskultur som inte längre finns.

Också materialet från krigsåren ute vid fronten är synnerligen intressant och välillustrerat.

Dagboksmaterialet visar att Anders var en god stilist, samhällsobservatör, fotograf, akvarellist – med konstnärsanlag. Under senare år var han också aktiv i natur- och miljövårdsfrågor. Dagböcker med naturiakttagelser och exkursioner fyller likaså tusentals sidor.

Skärgård nr 2/2014 planeras utkomma i slutet av juni. ♦

Håkan Eklund

Sista bilden